Книга перша. Зима у Львові

I

Вечірній сніг пахнув живицею і не танув. Хрести на соборах були золотими, а птахи — чорними. "Днесь безчадія узи розрішаются, Иоакима бо і Анну услишав Бог", — і вони зустрічаються біля Золотих воріт, приголомшені і святі, обіймаються, і старий каштан, пролітаючий за вікном котрогось трамваю, нагадує тріщину, яка перетинає цю двоєдину постать на Джоттовій фресці у Падуї; вечірній сніг і хризантеми, свіжі, блідо-жовті, ламкі; і чорні птахи колами літають у земному небі — безмовні кола, чіткі невидимі лінії, раптовий спалах свічки у шибі — а на столі тонесенькі книжки.

Поверхом вище дівчина грає на флейті. Вона сліпа і не ходить до школи, а флейту купили недавно. "O Mensch, bewein' dein' Sünde groß..." І вона оплакує його невидющими очима, незримими звуками, надвечір, — а там сиплють сніги з молочно-свинцевих і пурпурових хмар, і я не знаю, як її звати.

Тут горить свічка, там грає флейта, а по суті, це одне і те саме, просто вогонь стає голосом, так, як civitas terrena перетворюється в небі небес на civitas Dei; і коли закінчаться мої тутешні мандри, коли старий пілігрим повернеться нарешті до Дому, то серед книг, привезених звідси, обов'язково будуть і ці, тонесенькі; ось, ми пливемо каналом, пропливаємо собор і молимося забутою було на землі мовою, а собор такий високий, що круки над ним здаються завбільшки з чорних метеликів. Я наперед тішуся тим, як засяду у теплому, затишному кабінеті, за письмовим столом, до якого не підходив стільки років; як почну розбирати записи, що нагромадилися з далеких часів і країв. Навмання розгорну одну з книжечок, бажаючи перечитати улюблений вірш, — і не зможу стримати враженого вигуку, бо це буде той вірш і водночас не той, трохи змінені синтаксичні і граматичні форми, менша

або більша кількість рядків, іноді інший розмір, нова українська мова. Ось тоді я й пригадаю слова одного гіппонського єпископа про красу твору, яка походить від вищої краси, нагадує про неї і спонукає полюбити її.

Отже — зима, стос чистого паперу і голос твоєї флейти. Я розповім тобі трохи про кожного з цих поетів і ти виявишся уважною, вдячною слухачкою. Якомога старанніше я намагатимусь пояснити тобі те, що іншим видається таким же неочевидним або самодостатнім як віра, як знехтувана метафізика; я допоможу тобі повірити в гірку й прозору смородину, надіятися на сліпуче сяєво снігу, бачити свічку, яка горить у домі очерету; я зможу це зробити, інакше, чому ж тоді станеться це диво — ти побачиш мене?

Були часи, коли хворіла душа і печальні пахощі прив'ялої трави та диму від спаленого листя заповнювали всі шпарини свідомості, і вже не можна було споглядати через ті шпарки ясного сяйва вічності, у якій я — вільний, а ця воля подібна до сніжинки, яка вічно є сніжинкою, але ніколи не повторюється в своїй формі; ось істинний образ цієї юної і архаїчної вічності: вода, яка кристалізується у чарівну й неповторну форму самості на верховинах духу, де холод і розріджене повітря, а потім, спустившись сюди, знову стає водою, каламутною водою повені; але нічого страшного, дівчинко, — вода вічна, вода висока, як вічні і високі літо, осінь, зима, весна, — усе це тільки сніг, юний і вічний, вічно перший; завдяки йому ми живемо і ніколи не помираємо, — бо ми теж свого роду святий сніг.

II

Це було дуже давно, здається, в лютому, Андрусю, напередодні мого дня народження. Ми з Вовчиком довго блукали по Бахмачу у пошуках вина і нарешті відшукали його в невеличкому магазині біля птахокомбінату. Довкола лежали пурпурові призахідні сніги, пахло живицею, останньою шкільною зимою, сосни починалися зразу за муром, яким був обгороджений птахокомбінат. І ми рушили туди, в

сосни з покорченими стовбурами, в сніги по коліно, з-під яких стриміли уламки паркових лав та гіпсові статуї піонерів і піонерок з повідбиваними головами й руками. Назбирали хмизу і розклали невеличке багаття, відкоркували першу пляшку. Вино було дуже червоне і дуже холодне. Його було багато і ми більше нікуди не квапилися.

"Пий", — сказав Вовчик, запалюючи "Біломорканал". — "Ні, пий ти перший". — "Пий, адже твоє день народження, а не моє. Вітаю тебе". — "Дякую". — "Рости великий". Я зробив кілька ковтків, віддав пляшку Вовчикові і теж закурив. Дим був дуже синій. Світ був дуже гарний. Світові виповнювалося сімнадцять років і він охоче виявляв усі ознаки досконалості. Вино цьому сприяло. Мороз на ніч кріпшав.

— Маразм кріпшав, — сказав Вовчик, відкорковуючи другу пляшку.

— Але, як стверджує Іванча — по фіґ мороз і земля закріплена.

— Вино теж закріплене.

— Вино для кріпаків.

— І для Кріпке.

— Будемо кріпитися далі?

— Закропимо душі. Гей! Будьмо!

Вовчик зробив кілька потужних ковтків і віддав пляшку мені, а сам знову закурив.

— Я забув тобі сказати. Рябчук надіслав книжку і кілька нових віршів.

— Покажи.

— Вірші можеш узяти з собою, я вже прочитав, а книжку потім.

Книжка мала бляклий помаранчевий колір, називаючись при цьому "Структурализм: за и против". Я навмання розгорнув її і прочитав уголос:

— Язык возможен потому, что каждый говорящий представляет себя в качестве субъекта, указывающего на самого себя как на я в своей речи. В силу этого я конституирует другое лицо, которое, будучи абсолютно внешним по отношению к моему я, становится моим эхом, которому я говорю ты и которое мне говорит ты.

— Ти облиш, — сказав Вовчик. — Не констітуіруй. Пий вино, кури цигарки і святкуй своє день народження разом зі мною.

Я повернув йому блякло-помаранчеву книгу.

Сніг довкола нас був подзьобаний пташиними слідами і загиджений послідом. Руки задубіли і мали колір державного прапора УРСР. Сутеніло, але в портфелі Вовчика лишалася ще пляшка і ми знову пішли збирати хмиз. Небо було такого ж кольору як наші руки, а сніг здавався бузковим. Ми пили вино і пхали руки просто у вогонь. Долоні над полум'ям нагадували жест священика, який благословляє. Ми благословляли. Це був дуже древній і дуже значущий жест. Цей жест утворювала довколишня зима, яку ми, здається, любили, тому що не могли без неї жити. Те, без чого не можна жити, можна тільки любити, Андрусю. От, наприклад, я без тебе не можу жити. Це означає, що…

— Не збивайся, — сказала Андруся. — Я чудово знаю, що це означає. Розповідай далі. Я б так хотіла бути з вами тоді.

— Ти тоді була ще дуже маленькою.

— Як муха.

Атож, такою як муха або горобеня. Тоді Вовчик і каже: "Колись ми пригадаємо цей день. Років через двадцять. Тоді все буде по-іншому". — "Україна стане самостійною, Рябчук — редактором журналу, а ми в тому журналі будемо друкувати свої вірші і романи".

І ми зареготали, Андрусю; ми були п'яні, як двері.

— Як "Doors", — підказала Андруся.

Авжеж, усе ти знаєш. Ми гойдалися від реготу і бралися за животи, ми плескали один одного по спинах і нам було жарко, ми казилися від щастя, яке було ось тут, у засраному птахами провінційному парку, за три тисячі кілометрів від структуралістів і постмодерністів, ми гордо кричали "Слава Україні!", повними пригорщами брали сніг і підкидали його в небо, пташині гівна сипалися нам на шапки, за коміри пальт, в рукави, і тоді раптом Вовчик схопив мене за руку і промовив якимсь таким чудним голосом: "Дивись".

Спочатку я не побачив чогось особливого. Світився білий цегляний мур, стояли сосни, притрушені снігом, жевріло багаття. "Вище дивись", — сказав він. Я підвів очі й побачив. Вони скидалися на плоди. Але на соснах не ростуть такі великі плоди. На соснах ростуть маленькі шишки. А вони були дуже великі, дуже нерухомі і якісь потойбічні, я це зразу відчув, що вони з іншої реальності, що вони насичені іншим часом і переповнені відмінним від нашого простором; вони мовчали і я подумав, що вони сплять. "Сплять?" — спитав я. — "Вони мертві", — відповів Вовчик.

На кожній сосні, майже на кожній гілці, міцно вхопившись кігтиками, сиділи птахи; їх було багато, дуже багато, сотні, вони заповсюдили весь парк, вони позамерзали уві сні, не витримавши довгих лютневих морозів. На кожній сосні і майже на кожній гілці. Десятки й сотні,

Андрусю, ти не можеш цього уявити. Ми знехотя допили останню пляшку, закидали снігом жар і я провів Вовчика до автобуса на Даньківку, а сам пішов додому.

Під рестораном стояв мій однокласник Сергій, вимагаючи в перехожих цигарки або життя; я дав йому закурити. "Ходімо вип'ємо, старий, — сказав Сергій, — як я їх усіх ненавиджу, сучі морди совки, один тільки ти молодець, пішли, вріжемо, мать їх усіх так і наперекосяк, їх необхідімо вздрючить і висушить, давай вип'ємо, не можу більше бачити цих, ну, ти понімаєш, ходім, я ставлю і ми їм покажемо, як нада жить по-справжньому". Ми зайшли до ресторану і випили по склянці сухого вина, від якого я зробився напрочуд тверезим. "Ти, старий, посидь, а я зараз прийду", — сказав Сергій і щез на віки віків, тут було дуже гаряче і гамірно, офіціантки сварилися з готовими бухарями, бухарі кричали і співали про воду, яку несла Галя, в якої гнулося коромисло, про дивовижно в'юнкого Іванка, словом, усе було так, як треба. Я встав і вийшов.

Біля пожежної частини стояли стенди, за повибиваним склом яких сиділи опудала птахів і білочок, підсвічені електричними лампочками, зі скляними очима і справжніми шишками в лапах. "Надто багато вас сьогодні", — сказав я вголос і згадав, що давніше, років з дванадцять тому, ці самі опудала стояли на книжковій шафі в нашому дитячому садку; тоді мені дуже кортіло поторкати їх руками, але вихователька чомусь не дозволяла, а я був переконаний, що коли візьму їх, притулю до грудей, подихаю на них, погладжу, то птахи і білочки стрепенуться, затьохкають, закаркають, защебечуть, почнуть літати і бігати по всьому садку, а ми будемо радіти і ловити їх, і бавитися з ними в жмурки; інколи мені це снилося. Коли батько був п'яний, а мама працювала в другу зміну, мене нікому було забрати з садка і я допізна сидів серед цих птахів і білочок разом з нянею-сторожихою, але вона теж не дозволяла брати опудала до рук, а потім одного разу дозволила, і я, насилу стримуючи внутрішній трем, почав обережно гладити по голові оцього маленького шпачка, дихаючи йому в скляні очі, які заходилися туманом, але вони не оживали, не оживали, хоч ти сядь та й плач; ні білочки не

оживали, ні сороки-білобокі, ні галки, як я не говорив до них, якими пестливими іменами не кликав, ретельно наслідуючи маму, що вміла говорити і з собаками, і з котами, і з птахами, такою характерною інтонацією, якої я тепер не можу відтворити. Відтоді я повністю збайдужів до всіх на світі опудал, назавжди.

Шукаючи цигарки, наткнувся в кишені на якісь папери. Витягнув їх — це були вірші Рябчука; підніс аркуш до світла з-за стенду і прочитав, з кожним рядком усе менше вірячи власним очам:

ось і я

любі мої поети

беруся за вірші

атож

і я

впадаю в цю давню спокусу

досконалити світ

і ось

зігріваю

замерзлих птахів

випростую

обвуглені крила голубів

може щось зміниться

здійметься вітер

розправляться крила

і не посиплеться тирса

і очі скляні

оживуть

III

Четвертий з черги день не перестає падати дрібний холодний дощ — місто тоне в мряці, всіма своїми ліхтарями сповіщаючи про катастрофу, про італійські дворики, вщерть переповнені плаваючими рослинами і втопленими птахами та котами, про русла тісних вуличок, у яких не вміщається виллята з небес вода, про нас, яким нікуди сходити на каву й погомоніти про картини Коха, Кауфмана та Саєнка, про осточортілу зливу, про талановитого й безталанного Дема, про не менш безталанного Сюра, про те, що про нас пишуть уже романи, розповідають по радіо "Люкс", знімають кіна, ставлять балети, а також драматичні вистави — ця клята, огидна, споконвічна, безкінечна злива .....

.....

..... злива безкінечна, споконвічна, огидна, клята, злива ця, четвертий день, четверте з черги століття, не вщухаючи ні на мить, одне й те саме: мокрі кам'яні леви, мокра бруківка, гуркіт трамваю, довжелезні черги під парасолями, далі я цитую: "Ніхто нічого не купує, не видно слоїків, сіток, пакунків, сумок, люди мовчки тупцюють на місці, просочуючись з однієї черги в іншу, як

молекули під мікроскопом", кінець цитати, кам'яна злива, немилосердна, якраз на це місто, цей останній з черги притулок митців, артистів і фільозофів, якраз на цих чорних котів, за здоров'я котрих ми продовжуємо проголошувати тости під "Нектаром", якраз на цих перекупок і перекупців, — може, це через них злива, може, через цей споконвічний торг, кара небесна, власне так, але хіба від того легше? Сухіше? Горілчані вироби, Ельжбета, горілчана злива, камерна духова оркестра виконує Скорика і Кос-Анатольський систематично перекидається в труні, "куплю си телефон, зателефоную, бувай ми здорова, я тебе не чую
.....

.....

..... чуєш, Крілику? чуєш, Кактусе? Чемодане, чуєш? чую, синку, чую: четвертий день не перестає падати дощ, чуєте ви це, чи ні, чи вам позакладало від цієї зливи вуха і роти, і ще деякі отвори, які є в кожної людини, якщо вона нормальна, і про які кожна людина — Міську, ти ненормальний, сказала вона мені! — намагається в міру своїх внутрішніх сил не згадувати вголос, якщо нормальна, звісно, вона; яка людина? Звідки тут узялася людина, коли кожен дурень потвердить, що досі йшлося про митців та інших спекулянтів, про повій і левів, про коти і рослини, які екзотично плавають у переповнених італійських двориках упереміш з композиторами; багато, куртка на ваті, про кого і про що ішлося досі, але ж це не означає, що тут-таки обов'язково мусить з'явитися якась, за перепрошенням, людина; так, принаймні, вважаю я, міський Містик або містки Міську, якщо це — місто, а я — це я етцетера
.....

.....

..... людина ця — Троцький. У Троцького — бодун. Бодун у Троцького почався одночасно із дощем, тобто це майже споконвічний бодун. Троцький зі своїм бодуном ходить попри "Нектар" і виглядає.

Але, окрім зливи, нікого. Тільки злива, Троцький і бодун.

Аж ось іде Дем.

— Під "Нектар" ми не підем,

Бо там ходить п'яний Дем! —

з надією в очах скандують бодун і Троцький.

Але Дем тверезий, а замість бодуна у нього на плечах сидить кіт.

— Це кіт? Чи кац? — питає Троцький.

— Так, — погоджується Дем. — Це кіт під дощем.

— Дуже важливе уточнення. А в нього часом нема карбіванця? — дипломатично цікавиться Троцький.

— Ні, в нього нема, а в мене є, але я тобі його не дам.

— Мені й не треба твого паршивого, задрипаного, вошивого, придуркуватого, а може ще й мокрого кота! — обурюється Троцький.

— Але тобі треба карбіванця, — уточнює Дем.

— Треба. Інакше я здохну і здурію. Спочатку перше, потім друге.

— Я йду купувати квіти для Ірu, — виправдовується Дем.

— Квіти?! Для Ірu? Ні, це ти сьогодні здурів, Дем. На хріна Ірі квіти, на ірá Хріні квіти?

— Бо в неї день народження, — вагається Дем.

— Іди, — благословляє Троцький Дема. — Іди, і не просто іди, а іди ти к… купувати іри для Квіти!

Дем усе ще вагається, роблячи відтак фатальну помилку.

Бо цієї миті до них підходить Бєлов зі своїм бодуном, не гіршим, ніж у Троцького, а може й гіршим.

Усі шестеро мляво вітаються між собою.

Бодун Бєлова мляво вітається з бодуном Троцького, бодун Троцького мляво вітається з бодуном Бєлова, Бєлов вітається з Демом, Дем мляво вітається з Бєловим, Троцький вітається з Бєловим, Бєлов мляво вітається з Троцьким, бодун Бєлова мляво вітається з Демом, Дем мляво вітається з бодуном Бєлова, Бєлов мляво вітається з котом на Демових раменах, Демів кіт мляво вітається з Бєловим, бодун Бєлова мляво вітається з котом Дема, кіт Дема мляво вітається з бодуном Бєлова, і коли всі отак чемно привіталися, Бєлов каже, що в "Українських справах" є пиво.

Пиво — то є кляса. А в Дема є карбіванці, а Дем іде купувати за ці карбіванці квіти Ірі, а кіт — то теж непоганий подарунок, а Бєлов блискавично орієнтується і каже, що в його бабці на Левандівці росте стільки квітів, скільки зірок на небі, і тоді Дем нарешті не витримує. Дем розколюється — спочатку навпіл, потім на чотири частини, потім по шість фляшок на писка, не рахуючи кота; і всі дружненьким табунцем біжать по коліно в каламутній воді сьогоднішнього, вчорашнього, і післявчорашнього, і післяпіслявчорашнього дощового ранку, і два бодуни смутно перезираються між собою, бо їм судилося загинути вже, загинути через утоплення в львівському пиві, — їм, двом бодунам, нещасним ефемеридам, їм, ворогам поступу, думки й волі, — бодуни смутно перезираються між собою і посміхаються — вони чудово знають,

що загинуть сьогодні задля того, щоб народитися завтра, тому що вони бодуни, фенікси і вічні революцьонери; посміхається Бєлов, посміхається Троцький, посміхається кіт Дема, який стане котом Іри; Іра годуватиме його яєшнею, горобцями, молочком і сметанкою, а в святкові дні наливатиме кілька крапель валер'янки; один тільки Дем не посміхається; Дем гарячково моделює ситуації виходу з ситуації, але кожна модель закінчується пивом, кожна модель, кожна ситуація, скрізь, завжди і повсюди закінчуються — або розпочинаються — пивом, кожна ситуація, кожна модель, скрізь і повсюди, завжди і повсякчас, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кожна, кож…

Дем спересердя плюнув і першим зайшов до "Українських справ".

IV

Цей тихий світанковий рок, цей крик пошепки, в якому зникають, Андрусю, і заникають твої-мої-наші дефективні сни, перемінюючись у шал кишенькових стадіонів на тасьмі, поруч із серцем, про яку (про яке) можна навіть забути; Господи, дякую Тобі за те, що хоч про щось можна забути. Господи, дякую Тобі безмежно, що існує хоч одне "можна", яке існує дійсно, як існують Личаківські Пасіки, Глинянський тракт, вулиця Кавалерійська, як існують

вранішні вірші

найкращі

коли ми після кільканадцяти келішків шампану вирішили провідати цього самітника у вируючому червневому квітуванні, вирішили, що він удома, а не на каві, чи в книгарні, і постукали до дверей на веранді, і постукали до вікон, заслонених білосніжно-рудими фіранками, і вирішували, куди б нам іще постукати, як тут ти щось побачила і почала

сміятися, нечемно показуючи пальцем; а там, на підвіконні (ні, не Кактус), стояла таблиця, поцуплена або, припустімо, позичена в музеї і сповіщала всіх бажаючих, охочих, спраглих, рішучих, остограмлених, осточортілих: "Е к с п о н а т н а р е с т а в р а ц і ї". Експонат перебував на реставрації, його не було в домі експоната, він не заходив до ресторації і під "Нектар", він обрав якраз червень, то була червнева реставрація, Андрусю, а вслід за нею мусила прийти Липнева монархія, відтак ми вирішили сповістити про ту архіважливу, архізнаменну, архіваріусно-архівар'яцьку реставрацію всіх тих, хто був так само (ще) вже молодим і безтурботним, як ми, і чиї інтенції теж спрямовувалися в керунку "Дністра", "Кентавра" або підвальної спілчанської кнайпи, або і тих, і сих; і сих, і тих; і тих, і сих; і сих, і тих; або і тих, і тих, і сих; або, що не одне й те саме, і сих, і сих, і тих; або і сих, і тих, бо в червні ще ніхто не поїхав до моря, до Карпат, до дідька в зуби; ми рушили до кінцевої зупинки "двійки" і ти переймалася питанням, хто така Реставрація, на якій у даний момент перебував Експонат, і з твоїх глибокомудрих розумувань випливало, що Реставрація на Експонаті — теж незле, і я привселюдно соромив тебе, а ти привселюдно встидалася, але не змінювала своїх переконань, не зрікалася своїх вистражданих поглядів і слів, не міняла ані букви, ніже тії титли, не поступалася твоїми-моїми-нашими снами і візіями на догоду скороминущій політичній кон'юнктурі, тому що був червень, було півмісяця, відколи я повернувся з війська, і палали свічки в катедрі, і ходив ксьондз в золотих окулярах, і колінкували люди, а це означало, що свобода була повсюдною і повсякчасною, свобода в розпалі тоталітаризму, лолітаризму, кейджібізму, створеного Кейджом, ексгібіціонізму і маразму, отож ти читала вголос:

вранішні вірші

найкращі

вони

наче сон

що ось-ось зникає

забувається

ти хотіла курити, бо ти вічно хотіла курити, і ми здуру купили глиняного свищика, і ми пили каву на Скельній, підсумовуючи і підвеселюючи всі враження від почутого, побаченого, прочитаного нині, кава була гіркуватою, цигарки — міцними, твої тонкі пальчики ледь-ледь тремтіли, твоя губна помада залишалася на вінцях кожного наступного горнятка з кавою, твої сірі очі мружилися від призахідного, дуже зеленого і дуже червоного сонця, твої вуста вимовляли слова тисячолітньої давності, твоє золоте волосся стрімко падало вниз — і вечір настав.

Барвисті юрмища текли повз "Жоржа", блакитні єдинороги з печальними очима, в яких видимовували блискучі відображення спогадів та мрій, тягнули розкішні позолочені ландо, переповнені п'яними генералами і не менш загашеними повіями, квітучі каштани бурхали льодами й шампаном на всю Академічну, поважні швайцари врочисто перемінювалися на левів з жовто-синіми стрічками в напахчених одеколоном гривах. Ми зустріли Іванку, вона теж вся пахтіла й променилася, а на додаток запрошувала піти до філармонії на "Аллилую" Кагеля. "Йдемо!" — запалав я; "не йдемо!" — закрижаніла ти і схопила Іванку за руку.

"Їдемо на Погулянку слухати солов'їв", — безапеляційно оголосила Андруся. — "Бійся Бога, Андрусю, які тобі солов'ї в червні!" — перестрашилася Іванка. — "Там є море солов'їв, там світлячки і мавки, там джерела шумують ромом і бренді, а грубенькі ведмедики у фраках розносять льоди й чоколяду на срібних тацях, їдемо!" — "Їдемо!" — вигукнула Іванка, але тут прийшов німець і забрав її, а ми пішли до "Комарика", палко сперечаючись про те, чи був Кагель шарлатаном і дилетантом, як стверджувала ти, а також про інші, не менш значущі речі.

Ми вже наближалися до оперного, як раптом ти зупинилася і владно махнула рукою тачці; тачка стала і поцікавилася, чого тобі треба, Андрусю. "До Погулянки", — сказала ти, сідаючи на задню сідушку; я розлютився і сів поруч. "Не сердься, котику, — зашепотіла ти, присуваючись ближче, — хочеш, я тобі віршика розкажу?" В тачці гостро пахло підгорілою гречаною кашею, повз нас миготів Львів, прокручуючись у зворотному напрямі: "Когутик" — пам'ятник Міцкевичу — юрба під філармонією — "Нектар" — вулиця Івана Яковича Франка — школа Крушельницької — і довга, як дорога в світле небуття, Зелена. Лоскочучи щоку своїм волоссям, Андруся присунулася ще ближче і зашепотіла в саме вухо:

вранішні вірші

найкращі

вони наче сон

що ось-ось зникає

забувається

залишається дим

найпершої сигарети

шорсткуватий недопалок

легке сп'яніння

— Я знаю цей вірш, — сказав я, відсуваючись. — То я тебе навчив. Без мене ти б і не чула про нього.

— Але ти встрентний! — обурилася Андруся вголос. — Чекай, най приїдемо на Погулянку. Віддам вовкові, жеби тя ізжер.

— І платити за тачку я не буду. Не маю стільки грошей, щоб зафундувати всі божевільні захцянки п'яної і взагалі причинної, а точніше — безпричинної — жінки.

— Жлоб рогатий, — негайно відреагувала Андруся. — Я сама заплачу.

— ЗаплачУ-заплАчу, цікаво тільки, чим, — зловтішався я, все послідовніше чуючи себе великим інквізитором.

— Хам, — спокійно сказала Андруся.

Ми вийшли біля винзаводу. За парканом торохтіли порожні пляшки і гуділи двигуни.

— Ну, то де твої солов'ї? І невже це кришталь видзвонює за мурами сього чудовного палацу?

— Стуль писок, — порадила Андруся.

У повітрі пахло акаціями і неабиякою сваркою, тож я неохоче примусив себе заткатися. Було вже геть темно. Гудіння заводу поволі стихло, а потім ми взагалі перестали чути сторонні звуки. Палахкотіли зорі, потріскували галузки під ногами, шелестіло молоде листя, сяяли зелено-живі вогники світлячків, дзюрчали джерела, скрикував невідомий птах, вивітрювався хміль, і все ставало на свої місця, я йшов за ледь помітною в темряві постаттю, несподівано розуміючи, як добре вчинила ти, забравши мене із виру світел і безлічі людських облич, не знаючи, як подякувати тобі, якими словами пояснити достовірність і єдино потрібність цієї ночі в ярах і лісах, між зірок і світлячків, між хмелем і тверезістю, між тобою і мною, між марнотним днем і цією

ніччю, яка виявилася хлібом насущним марнотного дня; я не знав, що сказати, як перепроситися, і тоді Бог зглянувся над моєю німотою, бо я згадав про свищика, якого ми, дуріючи, купили вранці; свищика треба було наповнити водою, і я наповнив його найчистішою в нічному світі водою джерел; ти чула, що я зупинився, але продовжувала йти, все далі і далі, зникаючи в таємничому мороці, все глибше і глибше занурюючись у безгоміння темного снігу во облацех; і щоб зупинити тебе, щоб зберегти тебе і повернути, щоб помиритися з тобою і врятувати себе, я приклав свищика до губ і дмухнув; голос соловейка пролунав на весь ліс, чорно-срібною блискавкою розпанахав ніч і відчуження; голос соловейка зрушив тяжкі маси неблагополучного часу і задушливо тісного простору; вони щосили торохнулися один об одного і викресані небувалий грім світанкового року; і швидкі сніги повалили із зоряних небес, за одну мить з головою вкриваючи джерела і квіти; за одну мить пожовкло і обсипаюся листя, за одну-єдину мить ми опинилися по коліна в снігових заметах, а соловейко співав і співав, так, як Джим Моррісон або Дженіс Джоплін, ти стала, як укопана, я наздогнав тебе, провалюючись у невидимих під снігом і темрявою ямах, заплутуючись у хащах терену, ожини і синтаксичних періодів, розтопкуючи мерзлі афини і крижані кровинки трускавок, щосили вириваючи ноги з пасток детермінізму, хитро розставлених недобрими мисливцями по всій Погулянці; я наздогнав тебе і повернув обличчям до себе, щоб на власні вуста переконатися в тому, про що, забиваючи навіть голос соловейка, кричало серце; ти плакала, ну, певне ж, ти плакала, плакса, рюмса, тонкослізка, люба і кохана моя, єдина-єдина, найкраща в світі, залитому снігами і твоїми сльозами. "Хочеш, я дам тобі свищика?", — спитав я; "хочу", — схлипуючи, відказала ти.

Ми повертались додому; минаючи поруйнованих Орльонт, Андруся перестала дмухати в свищика і повернула його мені; світало, новий день розпочинався, розпочинався новий день, день розпочинався новий, новий, а не старий, не попередній день розпочинався, а новий, цілком відмінний від попереднього, двірник старанно мів хідника перед нашою брамою, поштова скринька винувато роззявила порожнього писка.

— Нині не будемо сваритися, — постановив я.

— Певно, що так, — сказала Андруся, повертаючи ключа в замку. — І знаєш, чому?

— Тому що цілий день будемо спати. Як улюблені твої ведмеді. Все. У Львові — зима, — сказав я, вмикаючи тихий шал цеппелінівської драбини в небо.

— О, інколи ти виявляєш неабиякі розумові здібності, — втішилася Андруся. — Але перед тим, як поснемо, слухай, і то дуже уважно, бо ти не дав мені виповістися. Отже, слухай від початку:

вранішні вірші

найкращі

вони

наче сон

що ось-ось зникає

забувається

залишається дим

найпершої сигарети

шорсткуватий недопалок

легке сп'яніння

кілька променів з-під фіранки

тінь сен-сімонового слуги

мосьє вас чекають великі справи?

— запитала Андруся, пильно дивлячись мені в очі.

о так!

— відказав я, не вагаючись.

V

Зима все ближче. Зелена настільна лампа посеред біло-блакитного краєвиду з рікою і пагорбами, кришталеве яблуко, всередині якого Андріяна хотіла побачити наше майбутнє, але не побачила нічого, крім кількох веселкових полисків; магнітофон, наповнений чудовою музикою — від старого "Пінкфлойда" до новесенького Баха, якого Андрій привіз із Страсбурга, вкупі з цейлонським чаєм і блоком "Голуазу" — улюблених сигарет Алена Делона, який грав Троцького, тобто роль Троцького. Все більше жовтого листя за вікнами, все тугіше стягують землю приморозки — і кілька варених картоплин, залишених у череп'яній мисці на веранді, побралися між собою тонесенькими голочками сизого інею; не знаєш, що робити з цією картоплею — і викидати шкода, і їсти якось страшнувато, така вона задубіла й нетутешня, ніби метеорити, зброя, знаряддя для пращ небесних неандертальців. Пора б уже вставити шибу в кватирці, заклеїти вікна — зима все ближче — зима, так гарно намальована Пітером Бройґелем Старшим, а затим скопійована Пітером Бройґелем Молодшим, зима з ковзанярами і лапкою на птахів — на яких птахів? На тих, що сидять по кущах довкола? Але чи живі ті птахи? Чи не замерзли вони навіки-вічні ще в тому архаїчному і юному лютні, — на який заздрила ти, Андрусю, — з червоним вином і блякло-помаранчевими структуралістами? Але менше з тим; лапки ставлять на

живих птахів, якось ігноруючи існування птахів мертвих; чуєш їхнє цвірінькання? Бачиш, які вони голодні і холодні, як пожадливо дзьобають зерно, розсипане попід їхньою неволею, може, смертю — отже, лапка все-таки для мертвих — у майбутньому — птахів? Лапка для того, щоб живих зробити мертвими, дай си спокій, — все більше листя між рамами й на підлозі, у відрах з водою і навіть у чашці з тим чаєм, яким ти хотів зігрітись, — але яким робом можна заспокоїтися, коли ти без попередження і сповна потрапляєш до цілковитої картини Бройґеля, до шістнадцятого століття? — "То не шістнадцяте століття". — "Яке ж?" — "То вічність". Такі маленькі, ніби колібрі — а зима все ближче, все більше дзвінкого повітря в твоїй величезній квартирі — ти спрагло ковтаєш дуже міцний і дуже гидкий чай, який відгонить мастилом, зате дуже дешевий, ідеш по сеймовій кризі з горням у руках; діти з ковзанки прибігли подивитися на тебе, подивитися на тебе, подивитися на тебе і на те, як парує чудернацький напій, і на те, як ти балансуєш на слизькому, остерігаючись підковзнутися і розхлюпати бодай краплю, яка пропече кригу, підпалить сніги, оберне на попіл увесь цей краєвид — або автопортрет Бройґеля — із поштової листівки, краєвид або автопортрет, у якому ти несміло посміхаєшся дітям, щосили притискаючи горня до серця. "Де твоя Андруся?" — "де, де твоя Андруся?" — насмішкувато питаються діти, підступаючи все ближче, підморгуючи одне одному, ховаючи за спинами руки з камінням. "Звідки вони знають про Андрусю? хто їм розповів? хто сповістив їх?" — дивуюся я, задкуючи, і все ще посміхаючись жалюгідною посмішкою, і цієї миті одна з каменюк влучає мені в праве плече, а друга — просто у горня біля серця. "Ой-ой-ой!" — волаю я, падаючи на коліна, намагаючись долонями позбирати те, що розпливається темно-каштановою плямою по кришталевій поверхні твердого яблука, але вже пізно, марно, безповоротно, неминуче, — спалахують верболози й осокори, спалахує білий-білий-білий сніг, червоно-чорне полум'я лиже пагорб і церкву на ньому, листівка згортається, темніє, зникає — і листя голосно шелестить під ногами, коли ти переходиш з холодним горням від одного вікна до іншого, не вірячи, що вже падає перший сніг.

Настрашена Андруся щосили торсає мене за праве плече — "та прокинься ж ти нарешті, благаю тебе, прокинься, я коло тебе, тут, ось я!" — розплющую очі, проводжу рукою по лиці, воно мокре. "Ти знову кричав, як страшно, ти гукав мене і плакав, що з тобою, любий мій, мій коханий, котику мій єдиний?" — Андруся гладить мене по голові, хустинкою витирає обличчя, цілує, і тільки тоді я зводжуся на лікоть, дивлюся за вікно, де падає нудна львівська злива і кажу не своїм голосом: "Мені снилося, що тебе нема; і якісь дітлахи, ти ж знаєш, що демони завжди сняться мені під виглядом дітлахів, таких безцеремонних і вульгарних, вони питали в мене, де ти, а я не знав, що відповісти, бо тебе дійсно не було в тій зимі, ніколи не було". — "Я є, — тихо і переконливо каже Андруся, — я є, направду, можеш мене поторкати, а краще поцілуй; Господи, який же ти ще хлопчисько! Я є, я люблю тебе, я люблю, люблю, люблю тебе, задля того, щоб мені самій бути, я є, щоб мені любити тебе, рідний мій, коханий, єдиний, мене не буде тільки тоді, коли й тебе не стане, ми помремо в один день, і того ж таки дня зустрінемося в небі, віриш?"

VI

Яскравого липневого дня навпроти каплиці Боїмів стоїть Господь Крішна, продаючи "Бхагавадгіту як вона є", "Джерело вічної насолоди" та календарики.

Аж тут іде г о т о в и й Троцький.

— Гаре, Крішна! — дуже ґречно і дуже голосно вітається Троцький, спираючись на столик із книгами. Втома.

— Іди, Троцький, іди, не заважай працювати, — тихо каже Господь Крішна.

Але Троцький уже прийшов.

— Ти коли виставиш к і р за гуму? — грізно питає Троцький.

— Приходь увечері під "Нектар" і я тобі виставлю м о р е к і р у, а тепер л и н я й.

— Завіруха, м'ятєль, завіруха, — співає Троцький чистісінькою білоруською мовою.

Оцінивши ситуацію, Господь Крішна хутко складає книжки в торбу, виходить із-за столика і каже:

— Р и є м о. Ти мені все п е р е с р а в.

І тут до них п і д в а л ю є готовий Бампер.

— Прив'єт, бухарі! — життєрадісно кричить готовий Бампер. — Троцький, ти коли прийдеш вікна малювати?

— Пішли вже! — спалахує готовністю готовий Троцький.

— Нє, не вже. Хочеш бухнути? Я ставлю. Ще не вечір. Ще не вже. Завтра зранку.

— Ти здурів, Бампер, — скрушно хитає головою Троцький. — Скільки разів я тобі казав: не пий так багато. І ось ти здурів.

— Чого це я раптом здурів? — замислюється Бампер.

— А того, що завтра зранку ми будемо лікуватися в лікарні, яка називається "Українські справи". Там стоятимуть крапельниці з пивом і ампули з п о р т ю ш е ю.

— Нє, я завтра не бухаю. Крішна, ти чогго такий смурний? — непокоїться Бампер.

— Тогго, що мені вас уже не наздогнати сьогодні, — меланхолійно пояснює Крішна.

— Не переживай, у нас всьо спЕреді! — горлає Бампер.

І тут перед ними зненацька виникає або ж таки утворюється "Нектар", під яким сидять дуже блідий Дем і дуже червоний Бєлов.

— Дем, здорів! — кричить Бампер. — Хочеш бухнути? Я ставлю.

Дем мовчить.

— Йому необхідно бухнути, — спокійно пояснює Бєлов. — Йому п е р е м к н у л о і він уже три години поспіль мовчить.

— Хто поспіль піде в гастронім?! — кричить Бампер. — Ми будемо поспіль рятувати Дема чи ні, поспіль я вас?

— Бампер, не кричи, — тихо каже Господь Крішна. — Я сходжу, хіба не кричи.

— Малчать, я вас поспіль спрашиваю! — несамовитіє Бампер.

— Давай б а б к и, — зітхає Крішна.

Бампер дістає б а б к и і починає рахувати. Бабок дуже багато, виходить по три фляшки п о р т ю ш і на писок. Бєлов і навіть Троцький перезираються — це занадто, але вже пізно.

— Дем, не журись! — вимахує руками Бампер. — Ти талановитий митець, тобі не можна багато поспіль смуріти. Твої картини висять у музеї українського мистецтва у Нью-Йорку, шляк би його трафив, поруч із Далі і Пікассо, ти геній, Дем, ти не те, що якісь там троцькі, які вже два тижні поспіль обіцяють повалювати мені мікна, ти неймовірний талант, хочеш, я поспіль стану перед тобою на коліна, жеби ти тіко не смурів? Поспіль?

— Я мушу зауважити, що Пікассо і Далі поспіль не були українцями, — втручається Бєлов.

— Як то поспіль: не були? — спантеличено перепитує Бампер. — То будуть! Усі поспіль будуть українцями, рано чи пізно, в тім числі й ти, москалю франсуватий, хоч ти того й не хочеш поспіль!

— І всі будуть поспіль висіти, — додає Троцький.

— Нє, Троцький, ти мене дістав, мовчи, ти ні х е р а не розумієш, хіба пистиш як Троцький, — іритується Бампер.

До них підходить Ромко.

— Вітаю добірне товариство, — каже Ромко. — Хто тут ображає Бампера?

Ромкові зробили операцію і він тепер не бухає, але під "Нектар" навідується регулярно.

— Ромку, от ти не б у х а є ш поспіль, скажи: Дем геній чи ні? — благально звертається до нього Бампер.

— Звісно, що геній, — стенає плечима Ромко. — А хто в цьому сумнівається?

— Поняв, Троцький? Поняв, щенок? — гордовито питає Бампер, піднявши палець до неба.

І тут до них підходить Господь Крішна, який встиг віднести книги додому, перебратися, і купити десять "ф а в с т — п а т р о н і в" "Слов'янського", паляницю і п'ять плавлених сирків.

— Їдемо на Зелене Око, — несподівано вирішує Бампер. — Чого ми будемо тут ж у х А т и с я кожного недоношеного мента? Ромку, їдеш?

Ромко залишається, а решта прямує до тролейбуса, хоча, крім Бампера нікому не хочеться покидати заповідні нектарні угіддя. Але до вечора ще далеко, господар "Слов'янського" — Бампер, у найближчому майбутньому не світить більше нічого, отож Троцький, Дем, Бєлов, Господь Крішна і Бампер зникають у нетрях Зеленого Ока задля спілкування з природою і вином, задля героїчного збереження немеркнучих свободотворчих ідеалів львівської циганерії, задля співів і танців у густій, високій траві, задля декламування чудових віршів, співання батярських і ще якихось там пісень, задля стояння на голові, блювання в кущах, освідчень у досмертній і посмертній дружбі, задля перманентної гикавки і суперечок про те, як належить вимовляти трансцендентальний склад: "ОМ", "ОУМ", "ЕОМ" чи "ОУН", — що переходять у бійку між Господом Крішною і Бампером; задля примирення, в якому найактивнішу участь беруть Бєлов, Троцький і восьмий "ф а в с т — п а т р о н", у той час, коли Дем продовжує мовчати, незважаючи на те, що вже закінчується дев'ятий "ф а в с т — п а т р о н", вичерпуються всі можливі припаси цигарок, сутеніє, спалахують вікна і зорі, фари тролейбусів і авто, хтось пригадує, що незабаром зачиняється і "Нектар", і гастронім, а тоді доведеться переплачувати Нюсьці або Франеку, або ще якій прояві, яка безжурно наживається на сутінках, на вечорах і ночах, отож товариство дружно зривається з насиджених місць, забувши про Бєлова, що заснув мирним і злагідним сном, але не забувши останньої фляшки "Слов'янського", яку Троцький фатально розбиває об спинку тролейбусної сідушки; гурт шалено проклинає Троцького, не менш шалено заспокоюючи вкрай

обурену старшу пані, на спину якої вилився напій з ароматом степу, лиману, Дністра, золотої осені, долини нарцисів, долини смерті; нарешті всі благополучно приземляються перед "Нектаром" і заходжуються зосереджено рахувати решткі Бамперових б а б о к; вистарчає на якусь мізерію, на три "ф а в с т — п а т р о н и", але тут втручається Господь Крішна і питає, спрямовуючи вказівного пальця у груди Дема:

— Ти будеш нині говорити чи ти не будеш? Якщо будеш, я додам ще на три фляшки, а якщо ні, то я пішов додому, веселих свят, па-па. Ти бі чи ти дебіл, вот іст зе квещенс!

Перед такою альтернативою товариство здригається і мовкне, і всі погляди звертаються до Дема.

Дем поправляє окуляри і вагається.

— Дем, — тоскно каже Троцький. — Ну, нехай я, імбецил, розтовк фляшку; але ж три ф а в с т — п а т р о н и не лежать на дорозі, як ти гадаєш, Дем?

Дем знімає окуляри і починає ретельно протирати їх хустинкою.

— Дем! — каже Бампер, — це буде просто несправедливо, коли такий малановитий титець, як Дем, погубить усі наші старання і сподівання напередодні ночі.

Дем набирає повні плюца вечірнього нектарного повітря і каже:

— Друзі! Кулєґи! Я вас усіх дуже люблю. Я просто щасливий, що маю таких друзів. Справа не в к і р і, хоча і к і р не зліва. Справа в тому, що я цілий день намагався зрозуміти, що я хочу повісти, бо я дуже говорити хотів, але я не міг говорити, не знаючи того, що я мав сказати; мені було дуже тєжко вловити ту думку, яка сиділа в мене на плечах і сіпала за вуха; пливло вино, здіймався в небо сигаретний дим, Бампер прав

Крішну, проминало життя; я перебрав усі можливі думки, які, може, були б вартими вашої прихильної уваги, але всі вони виявилися якимись малозначущими і такими несуттєвими в порівнянні зі щедрістю Бампера, незнищенним оптимізмом Троцького, з лагідністю і сумирністю вдачі Крішмана, з гостротою і дотепністю розуму Бєлова, якого, до речі, чомусь нема серед нас. Я лаяв себе найпослідущими матами і звинувачував у всіх смертних гріхах, але ніяк не міг упіймати думку за хвоста. Приходили тільки фрази, і я обмірковував фрази, у той час, коли треба було одного: зфразувати думку і промовити її вголос. Ми випили все вино і викурили всі цигарки, ми з'їли хліб наш сьогоднішній і сьогоднішні наші сирки, ми повернулися під "Нектар", досхочу наспівавшись, натанцювавшись, навар'ювавшись і набавившись, але думка залишалася такою ж далекою і нереальною, як штурхани завтрашнього бодуна нині; і я вже ладен був розплакатися від безсилля свого і нікчемності, від однакової неможливості припинити мовчанку або почати мову; водночас, я не міг говорити чогось іншого, говорити тільки для того, аби говорити, аби бути присутнім у вашому комунікаційному полі: мені здається, що всі нещастя людей, у тому числі і наші з вами, випливають з того, що мова заміняє нам мислення, — мова і відчуття; це чудовий замінник, ніхто не каже, але не можна жити сурогатом і замінником усе життя; мова — це вино, до речі, йди, Крішмане, поки не зачинився гастронім; так от, мова — це вино, а мислення — це свята тверезість. Усі, крім Троцького, дуже добре знають, що сп'яніння — минуще і випадкове, тоді як тверезість — постійна і закономірна; згадайте своє дитинство — як добре й тверезо мислили ми тоді, як на льоту схоплювали кожну думку і кожне поняття, що з'являлися нам на очі. "Чому?" — спитаєте ви мене, Бампере і Троцький, дорогі мої побратими і співвітчизники. А тому, відповім вам я, що в ті дорогоцінні часи ми ще не були задурманені мовою так, як тепер. Вона входила і виходила з нас як легке сухе вино, ми ледь-ледь п'яніли і відразу ж тверезіли, а відтак, ми бавилися з мовою і вона не була нам страшною чи там загрозливою, бо ми ще вміли мислити мовчки. Одначе з роками збільшувалася кількість поглинутої мови, з'явилася мовна залежність і ми незчулися, як одного чарівного дня перетворилися на глибокомовних риб під океанською товщею названого світу. Відтоді ми не могли

обходитися без мови, як риба не може жити поза водою, про що ви знаєте не гірше за мене; ми почали шукати співрозмовників, ми задихалися від кришталево чистого повітря, в якому відбувається мислення і мовчання; коли ж не знаходилося співбесідників, тоді ми хапалися за книги і забивали потребу мислення тоннами чужих слів та найрізноманітніших мов, вченнями про одвічну діалогічність людської свідомості, про неможливість існування поза комунікаційним середовищем та іншими подібними бздурами. Ви обидва чудово знаєте Містика-Вар'ята, але, мабуть, погано знаєте, через що він п о ї х а в; кажуть, ніби його вдарили по голові асфальтом, але це не зовсім так. Він сам себе вдарив по голові найтяжчим, найтвердішим з усіх можливих асфальтів і це, як ви вже здогадалися, була мова. Він щодня читав стільки, скільки ми втрьох разом не прочитаємо за рік, бо ми читаємо хіба етикетки на фляшках, і то дуже рідко, — навіщо по сто разів перечитувати одне й те саме? Так от, він читав дуже багато, польською, англійською, німецькою, російською і, природно, українською мовами, а на додаток ще й дуже багато писав; замикався на стриху, в нього помешкання на Пекарській, там, де перед совітами було "ПекЕлко" — значуща деталь! — замикався і по три-чотири дні не злазив з того стриху, все читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, — от ви кажете: "Годі, Дем", а він не казав: "Годі, Містику", а все читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, читав і писав, писав і читав, читав і писав, не мав ні кобіти, ні кулєґ, не пив навіть пива, навіть кави не пив, хіба мінеральну воду; я був у нього в хаті, кілька разів, і мені щоразу ставало страшно, дуже страшно, так, наче з тяжкого бодуна, коли боїшся наймиршавішого пацана і заздалегідь переходиш на інший бік вулиці, щоб тільки розминутися з ним без пригод, щоб у нього не виявилося слонячого хобота замість носа і дві зелено-червоні гадючки не висунулися йому з очей; втім, і цей страх ви дуже добре знаєте; тож я казав йому ще тоді: "Міську, лишися тої грамоти, лишися того ровера, Міську, бо шляк мене ясний трафить, як ти не здурієш з того всього". О, Крішман прийшов; узяв? Добре є, йдемо до мене, я по дорозі доповім, "Нектар" уже все одно зачинений. Не

хочете до мене? Ірки боїтеся? І я боюся. Ну, то йдемо в браму. А він мені каже: "Ти, Дем, суперталановитий художник, але твоя творчість відбувається в безмовному ментальному просторі, а для моєї життєвим світом є якраз мова. Мова — це дім буття". — "Міську, — кажу я йому, — ментальний простір — це витверезник, бо там дуже багато ментів і ґрати на всіх віконцях; а життєвий світ — він за тими ґратами, там, де стоять дерева в солодкому інеї, там, де гнізда очікують теплих яєчок, там, де бігають коти і сміються чарівні галичанки, в яких ноги починаються від голови, а між тими ногами жевріють такі чудові отвори, які стають вологими, коли пестиш їх пальцем: життєвий світ не там, де ти бринзлюєш, спускаючи чорні струмки сперми на біле лоно паперу, а там, де народжуються живі діти, де повно крику, галасу, де смердить їхнім гівном і щасливий тато пере пеленки; життєвий світ там, де кулєги вишкрябують останні копійки з кишень, щоб порятувати тебе, а заразом і себе від тотального смуру й умертвлюючої депресії, якою сповнене наше колоніяльне життя в імперії нечистого й злого бодуна, котрий, як і Лєнін, вічно живий; життєвий світ там, де я скручую голову ось цій черговій фляшці, там, де є кому сказати, що я люблю його, її, їх; життєвий світ там, де життя, а не вічність у пожовклих від часу фоліантах, написаних такими ж, як ми, засранцями, котрі пили-їли, грали коханок, а потім здихали; жоден з них не довідався більше того, про що дійсно знає кожен з нас, бо людське пізнання якраз тому й обмежене, що воно людське; Міську, холєра, погодься, що ти кінечна істота, що ти паморозь на траві, сонце зійшло — і ось, нема тебе; погодься не зі мною, не на словах, а з собою, в душі твоїй книжній, безживній, шелестючій; погодься — і ти врятуєшся". Ну, а через місяць приходить наш містик під "Нектар" і говорить сам до себе: "Злива, нескінченна злива, четверте століття, де наші коні, господА, "гул затих, я вышел на подмостки", "в Европе холодно, в Италии темно", ну, ви знаєте всі ті його мульки; відвезли Міська на Кульпарків, а через час випустили, так він і никає досі, бідося, але годі про це, будьмо, гей!

VII

Господь Крішна заблукав; це була дуже хитра пастка, змайстрована демоном Ватсасурою у просторі між Галицьким ринком, вулицею Сербською і Ринком. Господь Крішна змучився і охляв, його нутрощі випалювала лісова пожежа, його вірні і незрадливі друзі Дем, Троцький та Бампер розчинилися в сяйливому океані під назвою "па-па", він ушосте виходив до зупинки тридцять шостої маршрутки, спересердя плював гіркими палаючими шишками та торішніми гніздами, обходив міжміську телефонічну станцію, звертав наліво, підіймався по Сербській і опинявся на Ринку, але на Ринку він теж був ушосте, тому він плював і тут, на ратушу і на прояву з тризубом, на вітрину медичної книгарні і на вітрину "Кентавра", розпачливо повертав направо і був уже майже цілковито готовий ступити перший крок у бік рятівної Вірменської, але демон Ватсасура передбачливо накреслив крейдою білу лінію, якої Господь Крішна не міг переступити в жодному, жодному, жодному, жодному, жодному-жодному, жодному-жодному, жодному-жодному-жодному разі, навіть у разі третьої світової війни, навіть у разі несподіваної москальської, польської, монголо-татарської або ізраїльської окупації, відтак він знову спускався Сербською, вдаючи, що невинно й просто прогулюється нічним Львовом, милуючись ренесансом, бароком, ґотикою і, кров би її люта спалила, сецесією, сідав біля сухого водограю навпроти Галицького ринку, запалював передостанню цигарку і напружено міркував, яким чином можна перехитрувати цього франсуватого Ватсасуру, але міркування виявлялося безуспішним, тому що Господь Крішна наперед був прив'язаний до його можливих плодів, а треба було зректися плодів своєї розумової діяльності, а він не знав, як це зробити, він попросту забув, як це робиться, бо йому перемкнуло, бо "Слов'янське" виявилося бензином, яким не гасять лісові пожежі, а поширюють їх, розповсюджують, подовжують, розтягують, ніби кайф, але це був не зовсім кайф, це був зовсім не кайф, це було л а й ф, добросовісно організоване демоном Ватсасурою спільно з кейджібі і службою безпеки Анголи; такий просторий, такий безмежний, такий рідний до кольок у печінці Львів з усіма на світі високими замками, бернардинами, домініканцями, кларисками, кармелітами, арсеналами, личаковими, петрами-і-павлами, погулянками і левандівками з філіповками, академічними і скельними, кайзервальдами і стрийськими

парками, з купою всіляких інших ріжноманітних цудів — щез, перетворившись на огидний до сердечного болю, запльований і загиджений кавалок замкненого простору між двома ринками; куди дивиться міліція, жеби-сь їй вже повилазило, куди дивляться народні дупо-тати, які мирно хропуть зараз по всій незачарованій демоном Ватсасурою території древнього європейського міста, куди, куди, куди дивиться той фацет з тризубом у руці, бородатий мудак, який прикидається Стефком Оробцем, але то не є Стефко, о нє, я Стефця добре знаю, Стефцьо не стоятиме вночі посеред Ринку з рідною символікою в руках, Стефунцьо не такий; Стефку, виведи мене звідси, виведи з проклятого зачаклованого кола, де балює демон Ватсасура, індуський шайтан, контрабандою провезений отими чорножопими педиками з медінституту; Стефку, якщо ти є, врятуй мене, бо вже пора домів, спати я хочу. Господь Крішна заплакав, скрегочучи зубами і гучно сякаючись. Годинник пробив третю. До Господа Крішни підійшов патруль міліціянтів.

VIII

Троцький їхав. Він не знав, куди він їхав, але їхав він добре і йому було глибоко наплювати на всіх у світі демонів, як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва; єдиною, кого побоювався і сердечно шанував Троцький, була білочка; білочка мала пухнастого хвостика і чотири лапки, метке доброзичливе звіря з кришталевою чарочкою на срібній таці; він приручив її років зо п'ять тому, але й досі не міг навтішатися з надзвичайного розуму білочки та її дружелюбності. Вона часто навідувала Троцького в найнесподіваніших місцях — у кльозеті, в підземному переході, в трамваї, в ліжку; інколи вона вискакувала на столик у "Нектарі", часом пробігала по прилавку в підвалі "Під вежею", особливо ж, коли черга була довгою, до сходів, а такою довгою вона там була завжди; білочка любила бодуна, але бодун не любив білочки і ця нерозділена любов гострим ножем ятрила серце Троцького, особливо ж уранці, коли всі "крапки" спали тихим і безтурботним, як холєра, сном; Троцький їхав, дрімав і мляво думав про кохання білочки до бодуна, коли хтось енергійно постукав у трамвайну шибку; Троцький розплющив

одне око і побачив, що то Сметана; Сметана помер два роки тому, отруївшись антифризом і Троцький чудово про це знав, але йому стало якось ледь-ледь трохи не по собі. Тому він розплющив і друге око. Сметана йшов поруч із трамваєм, зліва від Троцького спав великий, тлустий бодун, а на плечі в бодуна примостилася білочка і, хитро підморгуючи Троцькому, гризла довгий цукерок, зроблений на фабриці "Світоч".

— Ну от, усі в зборі, — вголос промовив Троцький, позіхнув і через плече Сметани виглянув на вулицю, щоб зорієнтуватися, де вони зараз знаходяться. Знаходилися вони на Привокзальній, трамвай їхав у парк.

Обережно, щоб не розбудити бодуна, Троцький переступив через його жирні коліна, одягнені в чорні турецькі панчохи з візерунками і пішов до виходу. Білочка бігла попереду.

— Я троха задрімав, спини мені тут, — сказав Троцький водієві і той слухняно виконав його прохання.

Троцький вискочив з трамваю, глибоко дихнув свіжим нічним повітрям і подивився довкола себе. Сметана сховався за взуттєвим магазином, а білочка побігла вздовж колії, намагаючись схопити трамвай за колесо.

Досвідчений розум Троцького блискавично оцінив ситуацію, в якій він опинився; ситуація, що й казати, була л а ж о в о ю, а найгіршою в ній і найбільш значущою видавалася присутність Сметани, тому що білочка і бодун які-не-які, та все ж друзі, а от Сметана, хоч і був другом Троцького, але тільки за життя; з покійними Троцький рішуче відмовлявся спілкуватися, як тільки вони не прагнули цього. Троцький зважив усі "pro" і "contra", зрозумів, що вирішальна битва десь далеко не тут і пора відступати на заздалегідь приготовані позиції, тобто до цирку, де жив його друг художник Коля. Він перехрестився на Ельжбету і пішов униз. Назустріч крокував хтось дуже високий і грубий.

"Бодун", — подумав Троцький.

"Троцький", — подумав бодун.

Троцький завбачливо перейшов на інший бік вулиці. Однак це виявилося грандіозною помилкою, тому що у вітрині, серед відморожених манекенів стояв елеґансько вбраний Сметана, недбало тримаючи в руці відрізаний чоловічий член; член був іще живий і ворушився, як встиг зауважити Троцький, ще раз переходячи вулицю. "Л а ж а, ч у в а к", — подумав Троцький і побачив на хіднику великого недопалка. Нехтуючи небезпекою, яка насувалася ззаду, Троцький швидко підхопив його і прикурив. У голові шалено запаморочилося, але загроза послабшала. До цирку залишалося не так уже й далеко. Проте він знав, що бігти не можна, в жодному, жодному, жодному, жодному, жодному, жодному, жодному-жодному, жодному-жодному, жодному-жодному разі, що вони тільки й чекають, коли він втратить самоконтроль, віддасться, наче курва, першому-ліпшому жахові, раз-два-три-чотири-сім, ні, не рахувати, треба щось іншого; "ну, бєлка, ну, сука, — шепотів Троцький, — ну, сука, ну, бєлка, я тобі того не подарую, вафлістка засрана, нехай-но я доберуся до Колі"; Коля працював ночами, тому що денний гуркіт трамваїв і авто роззосереджував його творчу уяву; майстерня Колі знаходилася в чудовому затишному підвалі, куди бєлкам вхід суворо заборонявся, тому що в підвісній шафці над столом з фарбами, розчинниками і пензлями завжди стояло п'ять-шість мурмильків одеколону "Тройной", а до того ж була книжкова шафа, напхана детективами, фантастикою, пригодами, прозою і поезією; втім, Троцький знав з усією можливою достовірністю, що ні детективів, ані фантастики йому тепер читати не можна, що перший же труп, яким неминуче розпочнеться книжка або перша ж інопланетна потвора негайно матеріалізується в усій своїй інфернальній красі серед полотен і мольбертів, підморгуючи і киваючи пальцем; тому треба випити сто-двісті грамів одеколону і читати щось дуже спокійне, веселе і неважке, нехтуючи всіма можливими шурхотіннями, поскрипуваннями, покашлюваннями тіней, підшептуваннями лукавого; треба, щоб горіло світло, вони бояться світла, поторочі, треба дуже уважно вчитуватися в

текст — цього року Троцький кохався в комедіях Шекспіра, — так і заснувши за столом з добрими, надійними пахощами фарб і ацетону, або на старому, як Львів, пружинному матраці, який лежав упоперек майстерні; але боронь Боже прислухатися, підводити очі чи там відповідати на питання.

"Не втікнеш!" — голосно й виразно сказав за спиною Сметана.

Тридцятиградусний липневий мороз ошпарив шкіру, волосся стало дибки і негайно вкрилося пухнастими голочками інею, але Троцький мужньо витримав цю несподівану й підлу з боку Сметани атаку, гонорово виплюнув бичка, який припікав губи і перехрестився. Тепер він знав, що до майстерні лишилося сто двадцять чотири кроки. "Думаєш у Колі переночувати, — спокійно продовжував за спиною Сметана, — а його нема, він нині на Сихові ночує, в ІгОрка, вони там халтурку обмивали і ти не втікнеш, тому що хочеш побачити, як зотліло моє обличчя і вигнили мої очі; озирнися, чуєш, Троцький, я до тебе звертаюся"; "переб'єшся", — подумав Троцький, але тут на стежку вийшов здоровенний, наче діжка з пивом, кіт і засвітив очима; до майстерні лишалося п'ятдесят вісім кроків. "Думаєш, кіт?" — доброзичливим тоном поцікавився Сметана. Троцький звернув управо й обійшов кота, не дивлячись у його бік; "а то не кіт", — в'їдливо засміявся Сметана; Троцький мовчав; він бачив уже, що віконце в підвалі світиться і йому лишилося вісімнадцять кроків до порятунку, тільки не треба казати Колі, завтра розповім, а сьогодні не можна. Позаду пролунав пронизливий свист. "Троцький!!!" — хором загукали Бампер, Дем і Сметана, але Троцький уже тиснув на ґудзик дзвінка; "Троцький, підар!" — не своїм голосом заволав Сметана. "Хто там?" — спитав Коля; "то я", — іржавим голосом озвався Троцький; заскреготів замок, по очах шмагонуло світлом, запахло щойнозвареним чифіром і розчинниками, весело заспівав Мік Джеґґер. "Заходи, не встидайся!" — усміхнувся Коля. Троцький зайшов і повільно сів на крісло.

"Колю, дай мені щось почитати", — тихо сказав він.

IX

Коли ти вперше повернулася з Амстердаму і відчинила двері до нашого помешкання власним ключем, то побачила картину, яка, — ти призналася мені потім, — не мала нічого спільного з жодним із Бройґелів, але переконливо нагадувала про Босха: повсюди стояв несамовитий срач, повітря нестерпно смерділо кількатижневим алкогольним перегаром, тютюном і ще чорт зна чим, вазонки були переповнені незрозумілими стеблами загадкових пустельних рослин і недопалками, сміття висипалося зі щільно натоптаних відер, в куті безпорадно валявся розбитий млинок, у кльозеті рішуче й наполегливо блював Господь Крішна, у ванній спав готовий я, вкрившись твоїм халатиком і підмостивши під голову гумовий килимок. "Матка Босха", — вражено прошепотіла Андріяна, одначе, це була тільки-но увертюра; ти штовхнула двері до покою і завмерла: на канапі сиділо двоє інопланетян, а третій порпався в шафі з одягом, шукаючи мотузка, щоб повіситися; це був Троцький, неголений, пухлий, з брудним волоссям, розбитим лобом і всіма ознаками delirium tremens; ти придивилася до марсіян уважніше — вони віддалено нагадували Дема і Бампера, але були такими страшними, якими ти їх ні до того, ні після того знаменного дня більше ніколи не бачила; "марсіянський бог, давно не голений, в окулярах з круглими скельцями й завжди п 'яний, заклопотаний писанням божевільного роману й розведенням кроликів", пригадалися тобі слова поета; марсіянин Дем не мав лівого скельця в окулярах, у його бороді тлів бичок, голову туго обмотував рушник у сажі й томатному соусі, а ноги були босі; Бампер гикав і стиха матюкався, його руки й обличчя були вимащені в сажу, тоскно блищали білки червоних очей, а неприродно товсті, потріскані варґи сочилися кров'ю. "А найдужче він полюбляє spiritus vini rectificati з марсіянським томатним соком та ще кроликів з червоними очима, за яких постійно проголошує тости", — крутилися слова в твоїй шокованій свідомості. Жоден з них не звернув на тебе уваги, заклопотаний важливою справою: Троцький — пошуками мотузка, Дем і Бампер — витягуванням корків з порожніх фляшок; позаяк штопора ми не мали, корки доводилося пропихати всередину; коли ж настав цей день гніву, то виявилося, що фляшок з

корками всередині на пункті склотари не приймають. Отож, усі були при ділі і тобі на мить стало аж незручно за своє вторгнення в цей сповнений діянь і по-своєму інтимний простір. Якби не макабричні звуки діалогу поміж Господом Крішною і унітазом, якби не задушевний монолог Бампера і шпокання корків, з яким вони полегшено залишали фляшкові лона, тишу в хаті можна було б назвати моторошно ідеальною. "Вони нас не чують, ми їх. Один одного не чуємо, мовчки сидимо в маленькій кімнатці у таємничих сутінках, непомітно з вуст зриваються перші марсіанські слова, потім цілі незграбні речення..." Ти зауважила відламані ніжки канапи, каструлю з чимось жахливим-жахливим на письмовому столі, книжки, безладно розкидані по підлозі, гори цигаркового попелу, розбиту кришталеву вазочку, недоїдки, лушпиння картоплі, порожні консервні банки, обгорілу знизу портьєру, руйнацію, хаос і занепад; підійшла до вікон і розчинила їх навстіж, сіла на краєчку канапи і закурила цигарку, міркуючи, що його робити далі — їхати до цьоці чи починати розправу.

— Троцький, лишися тої шафи, — сказала ти нарешті.

Дем і Бампер одночасно підвели голови. Троцький приголомшено застиг з твоєю кошулею в руках. Потім усі троє перезирнулися.

— Бєлка? — напівствердно, напівзапитально промовив Троцький тремтячим голосом.

— Щось заскоро, — засумнівався Бампер.

— Що тоді, в такому разі? — спитав Дем.

— Я вам зараз покажу бєлку, — пообіцяла Андруся. — Я вам зараз покажу цілий зоопарк.

— Андруся, — здогадався Троцький.

— Так, це Андруся, — потвердив Бампер.

— Не інакше, як Андруся, — погодився Дем.

І всі троє, одночасно, не змовляючись упали на коліна.

— Андрусю, помилуй! Пощади! Андрусю, не показуй нам зоопарк! Ми вже й так маємо всього того досить! Ми більше не можемо! Ти наш єдиний порятунок! Ми більше не будемо!

— Блазні, — сказала Андруся, несамовито затягуючись димом. — Кретини бородаті. Дебіли. Алкота. Імбецили. Бухарі. Синяки. Фіолетова мафія. Нещастя моє. Файно зустріли. Довго готувалися. Дні і ночі не спали. Вибилися з сил.

Троцький заплакав. Йому було страшно за мене. Він хотів піти, розбудити мене, щоб я втік, але не наважувався підвестися з колін. Єдиним, хто врятувався того дня, був Господь Крішна. Він почув голос Андрусі і навшпиньках вийшов з хати, а тоді прожогом кинувся тікати до "Нектару".

— Андріяно, прости нас, ми негідники; все прибрати хотіли ми, але зупинитися не могли. Тим зайнятися хотіли ми сьогодні якось, але забарилися з фляшками, ось, а приїхала ти, а ми… — дещо плутано став пояснювати Бампер.

— А я вам фірмового коньяку привезла, ви ж просили, — не слухаючи його, продовжувала Андруся. — І сигарет фірмових, кожному по блоку. І чаю файного. Смоли гарячої тепер дочекаєтеся від мене. Таку хату звоювали!

Почувши про коньяк і смолу, трійця геть занепала духом. Стояти на колінах було дуже боляче, але вони мужньо терпіли. Як признався згодом Дем, вони вирішили витерпіти все, — навіть якби Андрусі

заманулося попалити їм бороди або порозбивати на їхніх головах усі порожні фляшки, або, конкуруючи з Гюнтером Юккером у вигадливості, понабивати в ті голови цвяхів. Але Андруся нічого нікуди нікому не збиралася забивати.

— Встаньте, вар'яти, з колін, — зажурено сказала Андруся. — Бампер, іди вмийся з милом і зачешися, не можу дивитися на твою ідіотську чорну морду. Взагалі не можу вас бачити. На кого ви подібні? Коли ви останнього разу стояли перед люстром? Коли ви, за перепрошенням, купалися останнього разу?

Бампер навшпиньках пішов митися і будити мене, а Троцький з Демом приречено посідали на канапі, подумки віддаючи перевагу електричним стільцям, навіть одному такому стільцеві на двох. Як розповідав потім Троцький, так соромно йому було тільки раз у житті перед тим, — у дитячому садку, коли він наклав у штанці, встидаючись попроситися на горщик.

— Ч у в а к, підйом, л а ж а, вставай, старий, скоро! — заштурхав мене в бік Бампер.

— Менти. Сусіди. Пожежа, — не розплющуючи очей, перебрав я можливі різновиди лажі.

— Хрін там; А Н Д Р У С Я!

— О-о-о, — застогнав я, — ліпше б це була пожежа.

(Не дивись так, бо чую: палає волосся і одяг, тіло, трава під ногами, дерева.

Весь ліс загорівся і в річці вода.

Стоїш серед полум'я і смієшся. Не дивись так, бо спалиш Сонце і Землю, що десь там далеко і недосяжно).

— Довести себе до такого стану, — продовжувала розтин Андруся, — допитися до рожевих слонів, знищити помешкання, поламати канапу, порпатися в моїй білизні, спалити портьєру… Ох, матусю рідна, і це художники, музиканти, поети, шляк би ясний, кольоровий вас трафив, разом з вашою музикою і поезією. Діячі культури. Світлий, немеркнучий ґеній української нації. Дем! Зніми того рушника нарешті; що, голова болить?

— Болить, — признався Дем, розмотуючи чалму.

— Так тобі й треба. Мало вона болить, — поспівчувала Андруся. — Троцький, ти найстрашніший. Іди, вмийся і поголися.

— Андрусю, я можу вмитися, але поголитися не зумію, руки тремтять, я заріжуся, — розгублено почав пояснювати Троцький.

— Добре зробиш, не треба буде вішатися. Щезни!

Троцький щез. Натомість з'явилися ми з Бампером.

— Ага, — сказала Андруся.

— Андрусю, — почав я.

— Ні слова більше, бо я тебе зАб'ю. Жодного звуку. З тобою буде дуже окрема і дуже довга розмова, не переймайся. Я їду до цьоці, за три години повернуся. Щоб до того часу тут усе сяяло, стояли квіти і ледь-ледь пахло бузком, а не гидотними чоловічими випарами. Ніде ні пилиночки, ні порошиночки, канапа стоїть на чотирьох лабах і не хитається, як Троцький під "Нектаром", посачка блищить, вікна помиті,

висить інша портьєра, начиння чисте, книжки на полицях тощо і так далі. Усі п'ятеро поголені, з помитими головами і перебрані в чисте.

— Але нас четверо, Андрусю, — боязко зауважив Бампер.

— Один утік. Хто то був — Крішман? Тим гірше для нього.

— Але це неможливо, Андрусю, — озвався я.

— Що: неможливо?

— Все, що ти загадала зробити.

— То ваші проблеми.

"Попроси похмелитися, попроси, бо ми подохнемо, в неї є", — заскиглив над моїм вухом Бампер.

— Андрусю, дай нам по крапельці чого-небудь, бо ми так не зможемо, — заканючив я, люто ненавидячи себе, Бампера, Дема, Крішмана і Троцького, ще лютіше кохаючи недосяжну Андрусю.

Ти уважно подивилася на мене, похитала головою і мовчки дістала з торби фляшку французького коньяку, поставила її на столі і пішла. Це була наймоторошніша хвилина в моєму житті. Якби я мав пістолета, то попросив би Троцького застрелити мене тут-таки й тепер, для цілковитої повноти картини. Кулєґи мовчали, думаючи кожен про своє. Лажа була очевидною, дотикальною, мала запах і смак, висіла в повітрі, наганяючи дикий смур.

— Та-а-к-к, — зітхнув Бампер.

— Це кінець, — погодився Троцький.

— Інша б на її місці тим не обмежилася, — сказав Дем.

— Годі пистіти, — сказав я. — Мийте чарки.

Тремтячими руками ми поцокалися між собою за приїзд Андрусі. Коньяк був чудовий. Я налив іще по одній і ми випили за погибель лажі. Смур незадоволено випливав у розчинені вікна разом з тютюновим димом. Лінії чіткішали, барви яскравішали. Тоді ми випили по останній, за наведення гармонійного ладу в наших душах, тілах і моїй хаті, за те, щоб Андруся якомога швидше простила мене і за припинення чотиритижневого пекла. Відтак зосередилися і несамовито кинулися в бій з д У р к о ю.

Ми пурхали як ластівки. Ми золотими стрілами пронизували простір довкола помешкання і в ньому. Здавалися порожні фляшки — Троцький називав їх "хутром" — а за виручені гроші купувалися троянди; оскільки фляшок виявилося дуже-дуже-дуже багато, то й троянд ми купили тридцять три штуки. Милися підлоги і вікна, прикручувалися ніжки до канапи, виносилося сміття, складалися книги, переможно волало AC/DC, випорскувався цілий балончик дезодоранту — на стіни, щойно повішені свіжі портьєри, дивом уцілілий килим; вазонки наповнювалися новою землею, в яку пересаджувалися кімнатні рослини, куплені на решту "хутрових" грошей; Бампер подарував свого млинка на каву, точнісінько такого, як той розтовчений, зауваживши, поміж іншим, що так гірко він працював тільки у війську, на першому році служби, під чуйним керівництвом тамбовських "дідів". Через дві години помешкання мерехтіло чистотою і незайманістю, тут ще ніколи не жили люди, тут ледь-ледь пахло французьким дезодорантом, а більше нічим не пахло; тут ніколи не було жодного пекла, пекло було деінде, тільки не тут; тут жили феї. Ми вражено перезирнулися і засміялися — мокрі, забігані, захекані; по тому всі роз'їхалися по домівках — митися, голитися, перебиратися в чисте, одягати білі сорочки і неодмінно — краватки; Троцький краватки не мав, тож я позичив йому одну зі своїх, а сам напустив повну ванну гарячої води і кинувся туди, з небувалою насолодою змиваючи рештки брудної лажі з тіла й душі.

Андруся приїхала через чотири години і їй вдруге цього дня здалося, що вона помилилася дверима. У чистому, блискучому покої, заставленому вазами з трояндами, тихенько звучав орган, на якому грав Йоган Себастіан Бах; палали свічки, четверо молодих джентльменів при краватках, з виголеними до синюватого полиску і ледь припухлими обличчями вели неквапну бесіду про творчість Ван Ґоґа; м'який затишний присмерк заповнював кімнату, шляхетно поблискували золотом корінці книжок, зеленіли вазонки і ледь-ледь пахло бузком.

Ти прихилилася головою до лутки і так стояла, а ми мовчки споглядали струнку золотоволосу панну в білій сукенці, яка дивилася на нас; тоді вперше в житті я божевільно приревнував тебе до своїх кулєґ, тому що ти дивилася на всіх чотирьох з однаковою любов'ю, з однаковим жалем і з однаковим прощенням.

X

Наприкінці ночі нам було вже байдуже до вересневого грому за вікнами, до шуму вітру і зливи. Як завжди в таких випадках, закінчувалися сигарети і хотілося спати. Мабуть, не було іншої нагоди, ліпшої за цю ніч, вересневу, грозову, з чистим і свіжим повітрям, яке лилося крізь розчинену навстіж кватирку; догорілі свічки, дослухані касети, допита фляшка, доказані і недоказані слова, Андрусю, соловейку, марното, наслання. Ми всі пишемо так, ти ж знаєш. Може, й не було іншої. Ми всі так пишемо і всі так думаємо, і всі так говоримо, бо ми всі діти свого проклятого часу, де він тільки взявся на наші голови. Бо ми всі — це ми. В туманних нічних морях заблукані вітрильники, в осінніх небесах невидимі за хмарами зорі, напів-, усі напів-. Андрусю, ти знаєш, ти мусиш знати вихід із пастки. "Перегризти собі ногу і втекти на одній", — каже Андруся, шукаючи в попільничці більш-менш цілого недопалка; тобі весело, Андрусю, тобі все життя весело, скільки я тебе пам'ятаю, ти смієшся і вправляєшся в дотепах. А скільки я тебе пам'ятаю? Сім-вісім років. Тобі сім-вісім років, Андрусю; в біленькій сукенці на вранішньому ґанку, з букетом палахкучих жоржин, з велетенськими очима і тонесенькими вустами, Андрусю, перед тим, як,

наприкінці вересневої ночі. Пощо вони позбавили нас дитинства? Пощо вони позбавили нас юності? Пощо вони позбавили нас життя і душ, Андрусю, скажи мені, скажи мені хоч ти, ти повинна це знати, хоч це ти повинна знати, повинна ж ти знати хоч щось? "Я знаю". Щó ти знаєш, Андрусю? Що ти можеш знати? "Я знаю, що час у стебло". В яке стебло, Андрусю? В яке холєрне стебло, коли вже шоста ранку, сьома-восьма, коли дощ починається за вікнами, коли гримлять уже трамваї на Погулянку й Майорівку, коли, як було зазначено вище, закінчуються — о, вже закінчилися, — сигарети, коли осіння гроза, коли ти не знаєш жодної відповіді на жодне з моїх тричі ненависних мені — і тобі — і тобі — і йому — і їй — і нам — і їм — питань, коли нас тільки й вистачає на те, щоб перетерплювати весь цей абсурд повсюди, де він нас застає, а застає він нас повсюди й завжди, але так було не завжди, Андрусю, ти ж знаєш, хоч це ти можеш потвердити, хоч на це ти можеш відповісти? "Завжди", (— позіхає) Андруся, знімаючи (чорні) панчохи. "Андрусю, не лягай, почекай трохи, я зараз принесу сигарет і кави, і вина принесу, і зготуємо сніданок, і..." — "Ох, не можу я більше", — каже Андруся, вкривається з головою і миттю засинає, іншої нагоди, ліпшої за марноту і соловейка. Вона більше не може. А хто може, Андрусю, хто? Хто може? Хто? Хто може?

Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто?

Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто?

Хто? Хто?

Х? Х?

т? т?

о? о?отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ? отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ? отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ ?отХ

І я теж засинаю, поруч з тобою, одягнений, Трістан і Ізольда, вічний архетип, тільки меча бракує, завжди чогось бракує, то сигарет, то меча, тільки сірий і незатишний ранок за вікнами, летять ворони і галки, гримлять Личаківською трамваї, гойдається фіранка на зимному вітрі знадвору, вигасають звуки, тихнуть барви, на місто і на нашу з тобою кімнату обвалюється м'який вал пухнастого й безтурботного сну, так дивно ……………………………………………………………………

..... Дитино, дівчинко, я так тебе

любив
.....

а потім вони блукають засніженим містом, якому ніхто не знає назви. П'ють каву в безлюдних кав'ярнях, дивляться кіна в безлюдних кінотеатрах, цілуються в порожньому королівському замку над безіменною рікою, нехтуючи уважними поглядами маєстатичних фіґур у нішах, нехтуючи відлуннями дзвонів і пахощами помаранчів, що скочуються з велетенської гори, на верхівці якої майорить прапор невідомої держави; а потім ми, а згодом усі інші біжать вузенькою вуличкою назустріч невидимим кінним загонам поліції, не випускаючи з рук транспарантів, на яких щось написано невідомою мовою, небаченими досі літерами чи ієрогліфами; заскакують-заскакуємо-заскакуєте до холодної лікарні, назустріч санітарам, які несуть таці зі свіжозамороженими, наче бройлери, немовлятами, у яких видлубані очі, і я кричу від розпуки, Андрусю, тобі цього не можна бачити .....

.....

..... Я не любив — я просто жив любов 'ю, мов у

тобі, мовби я був тобою .....

..... а коридором котяться стрижені наголо голови представників найрізноманітніших країн і народів, Андрусю, Андрусю, якби ти розбудила мене, якби ти хоч один раз у житті визволила мене від сих неможливих кошмарів, але ти рвучко відвертаєшся до муру, повитого шляхетними стеблами багрянолистого дикого винограду, твої плечі здригаються від плачу, я озираюся, щоб переконатися — то справді кроки твого ката, який

невесело тягне блискучо-блакитну сокиру з липкими патьоками замерзлої насвіжо крові; я тебе врятую .....

..... в твоєму болі і в твоїй журбі .....

..... Андрусю, ми поміняємося з тобою долями або одягом, він переплутає, кого саме треба було зарубати, він дістане крицевий портсигар і присяде під муром, щоб зосереджено обміркувати цю епістемологічну проблему, а ми втечемо, Андрусю, ми піднімемося мотузяною драбиною, прив'язаною до старого ясена, спочатку ти, потім я, ми будемо дихати на повні груди кришталевим повітрям з ледь гіркуватим присмаком молодої смородини, і сон урветься, залишивши по собі виразний запах валокордину і швидку крилату тінь промайнулої шизофренії.

XI

Але, Андрусю, ми ніколи не розлучимося. Твої золоті коси пахнуть чистою водою, з твоїх тендітних пальців спадають старовинні перстені, єдине, що залишилося на пам'ять про бабусю, твоя білосніжна сукня пахне твоїми заморськими парфумами і ти хочеш купити кілька маленьких срібних дзвіночків, яких, проте, ніде немає, тому що в цій країні взагалі немає нічого, вартого твоєї уваги, вартого тебе, Андрусю. Давай ліпше слухати музику. Але ти не хочеш слухати музику. Чого ти хочеш? Ти хочеш піти і купити кілька крихітних, завбільшки з наперсток, срібних дзвіночків. Ти божевільна, Андріяно, але ми все одно ніколи не розлучимося. "Чим пахне свобода?" — питаєш ти в мене, дивлячись у вікно, розчісуючи довжелезні коси, важке золото, що пахне чистою водою. А за вікном падає с н і г. "Свобода пахне чоколядою", — брешу я, але ти недовірливо крутиш головою .....

..... Сибілло, жінко, їжачиську .....

.....

..... як ти поясниш цей сніг нужденним юрмам здичавілого плебсу? Як ти поясниш вроджене, а не набуте знання? До яких манускриптів і фоліантів відішлеш цих спраглих істини, добра й краси істот, знаючи про нерозвинену їхню свідомість, про відсутність кшталту у їхніх душах, пам'ятаючи про їхню тваринну — і споконвічну — ненависть до форми? "Немає мови, — погоджуєшся ти, — немає с п і л ь н о ї мови". Ми не зобов'язані пояснювати, Андрусю, ми покликані зберігати. І ти чудово про це знаєш .....

..... знову він падає, знову вкриває брунатну землю, закрижанілу після відлиги, заповнює всі порожнини, де б мусило бути листя, тепло, життя; він знає: ніщо не повинно лишитися порожнім, ніщо не повинно вихолоняти, — і він неквапно лягає на оголені віти яблунь, на підвіконня, летить у шпаківню, яку ти повісив колись, давно, в обличчя, і очі розплющені, й серце покірно відкрите, покірно принишкле .....

..... зосереджено слухаючи Баха. Пригадуєш: зелено-рожевий ранок у Кракові, травень, сурмач на вежі Маріяцького костьолу, порожня вулиця святого Марка, якою ти біжиш боса і простоволоса, ледь торкаючись бруківки, задихаючись; від кого ти втікаєш? кого наздоганяєш? Спогад вицвітає на очах, блякнуть зелене й рожеве, сурма фальшивить, безсмертне дерево Віта Ствоша порохнявіє, і ти вражено відступаєш від вівтаря. "Злітуйся над нами, Маріє", — шепочуть твої пошерхлі на зимовому студеному вітрі вуста; ти машинально хочеш поправити волосся — рука відчуває шорстку щетину на голові, подібну на доторк до кількаденного чоловічого заросту. "Вони знову перемогли", — приголомшено кажеш ти до мене, не розуміючи, що с н і г, який сипле за

гострими і вузькими вікнами
.....

..... сніг, посипаний сіллю, піском, а проте так само непевний, підступний, сніг, засмічений і затоптаний, знехтуваний, все одно розтане одного дня, воскресне, очиститься, залишивши їм їхню сіль, пісок, їхній бруд і облізлі обгортки, їхню непевність, їхню підступність
.....

..... їх дуже багато і всі вони однакового зросту, вилицюваті, з розкосими, заплилими жиром очицями, з матовим відблиском жовтуватої шкіри; вони зодягнені в польову форму захисного кольору; тобі спочатку цікаво, ти звертаєшся до одного, до другого, третього, — але вони не розуміють або вдають, що не розуміють англійської мови. Тобі стає нудно, ти сідаєш до авта, ти хочеш поїхати звідси геть, туди, де їх немає, жодного, ти хочеш забути про цю прикру пригоду, вмикаєш радіо — але Мюнхен говорить їхньою мовою, і Париж, і Лондон, і Мельбурн також. Тепер ти розумієш значення того сну: написи на транспарантах були зроблені по-їхньому, д л я т о г о, щ о б в о н и з р о з у м і л и, п р о т и ч о г о п р о т е с т у є м о м и. Тобі нема куди їхати звідси, тому що "звідси" — скрізь; і ти гірко плачеш, схилившися на кермо, — Андрусю, марното, соловейку
.....

..... Сибілло, жінко, їжачиську .....

..... "Не може бути, — схлипуєш ти, — це просто бридкий, огидний сон, ось я зараз прокинуся і все буде як перше". Ти витираєш сльози і замислюєшся. Треба

прокинутися, але як це зробити? Обережно, кінчиками нігтів щипаєш себе за ліву руку, — сниться, що болить. Повагавшись, відчиняєш дверцята машини, вставляєш пальці до щілини і зойкнувши, траскаєш дверцятами. Тобі сниться, що рука спливає кров'ю. Від такого болю можна сказитися, не те що прокинутися. Щось тут не так, бігме. Ти дивишся на годинника, але годинник зупинився. З острахом заглядаєш до автомобільного люстерка, але там нікого нема. "Ага, отже все-таки сон, бо такого не буває", — полегшено зітхаєш ти, забувши про ясно-вишневі краплі крові, які падають на сідушку
.....

..... Як мені врятувати тебе, Андрусю, порадь, озовися, признайся, я зроблю все, що ти тільки скажеш. "Лікарю, зцілися сам", — радить Андруся. Ти завжди говориш слушні речі. Свіжий вітер з Дніпра мете опалим каштановим цвітом, моторошним світлом крові і вогню сочаться колони червоного університетського корпусу, тобі сняться всенародні віча і стотисячні мітинги, перекинуті маніфестантами урни до сміття, газети і голодівки, радіо для дебілів і телевізія для олігофренів, ідіотичні реклами, бенкети шахраїв, невпинно зростаюче обурення плебсу, переддень громадянської війни, інші нагоди, ліпші за марноту, за соловейка, інші наслання, — населення, якому вже ніколи не стати народом, імперія Україна тощо
.....

..... "Вони знову перемогли", — кажеш ти до мене, не розуміючи, що с н і г, який сипле за гострим і вузьким вікном нашого покою, однаково вкриває праведних і нечестивих, переможців і переможених, що тільки с н і г, один лиш він лікує душу, а все інше вбиває її, що тільки перший, не до віри білий с н і г є істинним визволителем і переможцем, що тільки с н і г у досягають у своїх контемпляціях виснажені містики, тільки с н і г у, тільки вогню, тільки любові — "і все тотожне, все є тим, чим є, і більш нічим, лиш осереддям с н і г у, передчуттям його, переджиттям, передріканням чистоти і тиші" — але ти не розумієш цього і я знову

заходжуюся пояснювати: ось, бачиш ці живі галузки бройгелівських дерев над урвищем, цих натомлених псів, що вічно вертаються з вічно невдалого полювання, цих іще не зовсім старих мисливців, які жадібно вдихають пахощі диму від соснових дров, бачиш зеленкувату і тверду, як діамант, кригу під ногами ковзанярів, ось, нарешті, бачиш цей с н і г, цей вічний, цей усепрощаючий с н і г Баха і Бройґеля, ось, бачиш, бачиш с е б е? "С е б е не бачу", — розгублено каже Андруся.

XII

Ми з Бєловим зустрілися під "Нектаром" і почали рахувати гроші. Грошей було багато. Я прощався зі Львовом. Були уродини, але не Чаплині, а космонавтики, і ми вирушили до "Демової кухні". Вона, як і завжди, знаходилася навпроти "Інтуриста". Для початку ми взяли по дві фляшки пива і вийшли на вулицю. Теплий вітер квітня гнав повз нас череди струнконогих галичанок, гортав строкаті сторінки спідниць, ворожив на барвистих картах розкішних сукенок і, обертаючись зникаючою юністю, прощально ворушив гнучкі водорості запашних дівочих тіл. Я любив їх усіх. Бєлов любив пиво. Тому ми взяли ще по дві фляшки і незабаром перед нами виник Дем, борода й окуляри якого переконливо свідчили, що він теж сумував, — адже й над ним летіла весна з повною пеленою троянд, адже і над ним купалися купідони, салютуючи золотими тисячами сонячних стріл, які рикошетили від сяючих вітрин, сушили серце і губи, а тому Демові хотілося пити, а в "Перетязі" було "Слов'янське" і слова поета невідчепно крутилися в свідомості, навиліт пронизаній сліпучим квітневим сяйвом, неквапливо пересипаючись із денця її до вінець, а потім — навспак: "Пошерхлими губами цілуєш наконечник стріли — божевільний", — грошей було багато, Дема катувала спрага, "Слов'янське" стояло через дорогу, то чому ж нам було не опинитися там, де вже не один рік здійснювалися ритуали на честь скляного бога, тим більше, що до поїзда залишалося цілих десять годин, ціла прірва житнього — я хотів сказати "життєвого" — часу, — і напівпорожній храм, який серед простолюду називався "Українськими справами", врочисто й буденно прочинив перед нами свої скляні двері. "Вірування відкидаєш усі — залишаєш любов шукаєш собі

до душі релігію" — і це було останнє причастя перед далекою дорогою до Альп, де блукав крейзанутий Гельдерлін, шукаючи Діоніса або Геракла, Геракла або Христа, Христа або ще одної нагоди побачитися з Сюзеттою, з Сюзеттою або з Андрусею, яка вже тиждень виглядала мене в Штутґарті, поміж тим дописуючи курсову і цмулячи рожеве вино, якого жоден з нас на дух не переносив, з фанатичною впертістю віддаючи перевагу "Слов'янському" або горілці, горілці або пиву, або пиву і "Слов'янському", яке було міцнішим за всі рожеві вина на світі, але горілка була ще міцнішою за "Слов'янське", отже, чому б нам було та й не опинитися в затишних хащах Стрийського парку, разом з двома фляшками вищеокресленої горілки, з хлібом і рибою, тим більше, що грошей виявлялося багато, а до поїзда залишалося цілих вісім годин, цілий океан сонячного часу впереміш із молодим листям на галузках і розспіваним птаством, яке виконувало твори Гафіза, Хайяма та інших, ще менш відомих поетів, покладені на музику Бампером, котрий кристалізувався перед нами біля зачиненого до Страшного Суду "Мюнхена" і побачивши мене, голосно заспівав на всю вулицю безсмертного Івана Яковича: "Нас на бабу проміняв", а потім виявив цілком благородне і, можна сказати, природне бажання допомогти нести торбу з кіром; безліч ніг і усміхнених вуст стояло на зупинці четвертого трамвая, але: "вже жіночі вуста не порівнюєш з рожами одягом і вином вже і мови нема про рубіни", — ні, не про рубіни йшлося нам тоді-і-там, на стрімкому березі блискучої течії з температурою сорок градусів — за Цельсієм? За Фаренгейтом? — "за Кіром", — зробив висновок Бєлов, і ми радісно святкували це небуденне наукове відкриття, бо це був день наукових відкриттів і освоєння космосу, останній день, коли ми були разом, бо відтоді, як зауважив у своєму романі Вовчик, "багатьох покосила "білка", дехто вік свій звікував у "дурках" та ЛТП, а були й такі, що спромоглися на власного вутлого човника "активної життєвої позиції", озброїлися веслами "здорового способу" і вийшли в бурхливе море..."; кінець цитати. Отож до поїзда залишалося шість годин, не так уже багато, але не так і мало; те саме можна було б сказати і про гроші, але що таке гроші — сміття, та й годі, щó наше життя — Гра, як цілком резонно зауважив Троцький, котрий чомусь стояв під "Нектаром"; отож ми лишилися суперечки про розміри

озонових дзюр над Австралією і розпочали другий тайм тієї Гри, яка називалася життям, Гри люто газардової, а часом смертельно нецікавої, зі строкатими спідницями і барвистими сукенками на тлі, з теплим квітневим леготом угорі, де нерухомо висіли п'юрка хмар, ретельно виконаних Ботттіччелллі, де дзвонили трамвайї, де співали морозівське "Винко, винко червоне", де було зле Крішні і він нагадував "Всесвіт зболілий схворований", за хвилину перед тим признавшись Бамперові і мені, що власне він, Крішна, і є батьком та матір'ю цього засраного всесвіту, опорою його і складом "ОМ", а за сумісництвом також Рігведою, Самаведою і Яджурведою; і прийшли мерзенні сини царя Дхрітараштри з Філіповки, озброєні грізними та ще й нецензурними словами, і хотіли зробити боляче Господові Крішні, бо здавалося їм, що так буде добре, але тут уже не витримали ми; ні я не витримав, ні Бампер, ні Дем, ні навіть Троцький не витримав, а найпершим не витримав Бєлов і зробив свою улюблену "трояндочку" з порожньої фляшки з-під "Слов'янського"; і ти бився аки тигр розлючений і несамовитий, аки обле, огрімне і озірне чудище, а тепер: "чуєш зітхання і стогони зойки і кров — звідусюди", але до поїзда залишалося ще цілих чотири години, купа часу, протягом якого можна було сяк-так зализати або обмити і перев'язати рани, відтягнути тіла загиблих, узяти ще кілька фляшок чогось, що вже не лізло, але на те вже ніхто не зважав, і справляти тризну, і проводжати мене зі Львова, надовго, може, назавжди, на віки вічні, амінь, бо на тебе чекає жінка, на яку ти проміняв своїх найвідданіших богатирів, і земля чекає, чужа, невідома, переповнена принадами і спокусами, багатством, демократією і рожевим вином, СНІД'ОМ та іншими цудами, замість цієї країни, на яку вже давно плюнули і Бог, і люди, злиденної, дурної, підступної, жорстокої, наївної, сентиментальної, щирої, брехливої, — одним слов'ОМ, "Слов'янської"; "бачиш жінку з волоссям розвіяним і в розлуці говориш про зустріч — не винен ти не винен ні в чому не винен — ти мариш", ти мариш цим старовинним містом, цими занедбаними соборами, цими крихітними кав'ярнями, цією розрухою духу, пусткою, "де пилюка — тілами піднята де і вітер — зітхання невидимих перехожих де загинули інші полонені", більше пятидесяти мільйонів п'яних, тверезих, цнотливих, агресивних-і-хворих, чемних-і-здорових, мудрих-і-колаборантів, дисидентів-і-мудаків, братів-і-проституток,

сестер-і-іншої наволочі, одним слов'ОМ — українців; "просто тут, просто серед твоєї вулиці відчуваєш у грудях стрілу — золотий її наконечник у серці", — "не журись", — каже Містик, замислено крутячи в пальцях юну кульбабу, — "не журись, он і театр такий є, може, ще все встаткується, не журись, ми добре погладимо тобі дорогу, а поїдеш далеко — побачиш багато; задивишся, зажуришся — згадай мене, брате"; "не журись", — каже Бампер, салютуючи щойно початою фляшкою "Слов'янського"; "не журись", — каже Дем, підтримуючи тіло Крішни, яке підводить перемотану двома носовими хустинками голову і, ніби відлуння, повторює: "нежурисьОМнежурись" — і гасне; "не журись", — каже Троцький, прикуривши сигарету з фільтром не з того боку, "ми ще побачимось і ти нам заспіваєш, от тільки якої?"; "не журись, — підхоплює Бєлов, — земля буде наша; і небо також"; вони вишикувалися на пероні в одну шеренгу і віддають мені честь, прикладаючи руки до босих непутящих голів, на них усі звертають увагу, косують і перешіптуються, шукаючи очима мента, але вони не бояться ні ментів, ні косих поглядів, вони вже нічого не бояться, і мені вперше за весь цей довгий час спадає на думку порахувати нас — і з якимсь гарячим зачудуванням я переконуюся, що нас є семеро, гарне число, щасливе число, містичне число; семеро самураїв, семеро гномів, один з яких вирішив податися до Білосніжки; семеро апокаліпсичних ("апоплексичних" — встигає поправити мене невиправний — "не-випраний? то віддайте мене до пральні!" — Троцький) ангелів, шестеро з яких стоять на львівському пероні, що відпливає в минулий тривалий час, а на очах у ангелів стоять, без перебільшення, сльози — в н а т у р і, б л я х а — м у х а, я с а м т о в и д і в! — і втомлено зітхнувши, бо я втомився пояснювати неочевидні або самодостатні, може, банальні, речі, — я пояснюю вам, що це ніякі не п'яні сльози, і ангели ці — не п'яні, бо ангели п'яними не бувають, навіть у небесній своїй пивній; а потім, прокинувшись на невідомому відтинку залізничного дао, прислухаючись до перестуку коліс і злорадного хрипу в прокурених легенях, я дивлюся за вікно і бачу, як "зорі сліз теплі зорі пролітають по темному небу зорі сліз що не сяють", і бачу невідому, вічно нову стару землю і, засинаючи знову, встигаю ще здивуватися, яким гарним було моє прощання зі Львовом та його зимою.

Кінець першої книги

Книга друга. Упродовж снігопаду

I

За десять літ перед цим: світлі пахощі серпневих тіней, висока сеймова вода, наше нещасливе повернення з провінційного містечка, в якому батько не знаходив собі місця; такі собі Руан і Круассе. Ми втрьох — тато, сестра і я — сиділи на ґанку недобудованої хати, виглядаючи маму з роботи. Мама працювала на пекарні. Вона мала білого халата, який пахнув хлібом. Після зміни вона приносила дві-три паляниці, ще гарячі. Мабуть, ці паляниці дуже нас тоді виручали, тому що жили ми бідно. Ми ще не встигли завести господарства, лише посадили картоплю, а всі гроші йшли на будівництво. Наш батько пив. Він уже встиг перелякати нас із сестрою постійними скандалами, несамовитим криком, матюками, трасканням дверима і биттям посуду. Одного разу він бігав довкола хати, в якій замкнулися мама з сестричкою, з сокирою в руках. Він хотів зарубати маму. Я в цей час бігав по сусідах, благаючи їх врятувати маму. Мені було сім років. У моєму серці навіки залишився страх. Але того серпневого дня батько був тверезим. Ми всі хотіли їсти і виглядали маму.

Над селом стояли високі білі хмари, довкола було дуже просторо; сюрчали цвіркуни, а решта світу залишалася тихою. Все було дуже. Сестричка бавилася в піску. Батько курив цигарку. Ми мовчали. Я дивився на наш город і думав, що незабаром будемо вибирати картоплю. Я страшенно любив звук, з яким перша картоплина падала на дно порожнього відра. У моєму серці навіки залишилися страх і любов.

Мама прийшла. Вона принесла хліб. Вона отримала гроші. Гроші були мізерні, але мама купила рибні консерви у томатному соусі і виноград. Виноград був дуже синій, аж чорний. Мама накопала картоплі

і поставила її варитися. Батько відкрив консерви і накраяв хліба. Ще була цибуля. І, мабуть, огірки. Ми були щасливі. Дуже.

Після вечері ми знову сіли на ґанку, тільки вже вчотирьох, і почали їсти темно-синій виноград. Було чотири грона, кожному по одному. Грона були дуже великими. Виноград був дуже смачним. Мама принесла нам із сестрою ще по шматку хліба, щоб у нас не боліли животи. Це було не так смачно, але ми послухалися. Ми були дуже слухняними і тихими дітьми. Заходило сонце. Тоді тато з мамою покуштували кілька ягідок зі своїх грон і віддали нам. Тому що у них від винограду починалася оскома. А в нас із сестрою оскоми не було, може, через те, що ми заїдали виноград хлібом. Ми їли виноград, а в батьків була оскома на зубах і вже заходило сонце, сюрчали цвіркуни, усе голосніше й голосніше, і все яскравіше пахли матіоли. Тоді батько підвівся і сказав, що він скоро прийде. Ми з мамою навіть не перезирнулися. Просто стало холодно. Тоді мама сказала, що вони з сестрою підуть до баби Наталки взяти молока і заплатити за те, що брали "на віру". Мене залишили стерегти хату. Хата була зовсім порожньою, такою вона сниться мені й досі. Ми замкнули порожню хату, я повісив шворку з ключем на шию, і всі розійшлися. Я сидів на ґанку сам і мені вже не хотілося винограду. Здіймаючи куряву, повз хату ішла череда. Двоє пастухів привіталися зі мною і спитали, де батько. Я сказав, що батько пішов п'янствувати. Пастухи засміялися і погнали корів далі. Курява нерухомо висіла в повітрі, запахло свіжими кізяками і молоком. Над сусідським колодязем стояла перша зоря, раз-по-раз вибухаючи смарагдово-блакитним. Мабуть, хотілося плакати. У мене був ранець, у ранці лежав буквар, зошити, щоденник і пенал з ручкою, олівцем та гумкою. Через два дні я мав іти до першого класу, для того, щоб навчитися читати і писати. Але я вже вмів читати і писати.

Потім усе це почало якось тривати: вечір, перша зоря, осідаюча курява, голоси цвіркунів. Злилося в одне і почало тривати. Тривати — отже, існувати. Мами з сестрою все ще не було. Тільки трохи голоснішою стала тиша. Від колодязя ішов чоловік. Я зразу побачив, що це не

матіївський чоловік. Але я не злякався, тому що він був тверезим. Він підійшов до мене і сів поруч.

— Привіт, старий, — сказав він.

— Драстуйте.

— Не кажи мені "ви". І нікому не кажи "ви". До всіх звертайся на "ти" і не вір тим, хто тобі казатиме "ви".

— А як тебе звати? — спитав я.

— Джим.

— ДЖИМ? — перепитав я і засміявся. Джимом звали песика баби Наталки.

— Ну, Джиммі. Хіба я знаю. Я прийшов попрощатися з тобою. Сказати, що більше не витримую і мушу повертатися додому.

— А де твій дім? — спитав я.

— Там, де й твій. Наш дім. Ти теж колись не витримаєш.

— Але мій дім ось, — сказав я і поплескав долонею по нагрітому за день ґанку.

— Ну, нехай. Це твій земний, тутешній дім. Бачиш: він недобудований? Він завжди недобудований. Там наш добудований дім.

Джим показав на зірку, яка сяяла над колодязем.

— Ти прийшов сюди першим за мене, — зрозумів я.

— І першим повертаюся. Троє-четверо з нашого приходу вже дома.

— А хто ще прийшов зі мною?

— Потім ти їх усіх зустрінеш. Вони впізнають тебе. Один з них матиме пишні світлі вуса; один хворітиме на астму; ще один житиме на Погулянці, один матиме білого пуделя, ще одна дівчина носитиме золоті коси до пояса. Ну, і так далі. Всі щось матимуть.

— А ти вже зробив те, задля чого приходив сюди?

— Його ніколи не можна зробити. Ми приходимо не для звершення. Приходимо підтримати і зберегти, передати далі. Своїм.

— Ясно, — сказав я. — Тому цей дім і стоїть недобудованим.

— Ну, то все старий. Радий був побачити тебе тут. Мені пора.

— А що матиму я? По чому впізнаватимуть мене?

Джим засміявся:

— А ти якраз не матимеш, хіба ти забув? Ти не матимеш передніх зубів! Щоб менше скидатися на людину.

— Шкода, — сказав я.

Джим потиснув мені руку, підвівся і пішов туди, звідки прийшов — до сусідського колодязя, над яким пульсувала смарагдово-блакитна зоря.

Ще не встиг він сховатися з моїх очей, як раптом усе ожило. Повіяв дужий вітер, безліч зірок запалало на серпневому небі, озвалися цвіркуни. Я почув голос мами, яка говорила з сестричкою.

— Ти не замерз? — спитала мама.

— Трохи, — сказав я.

— Ходімо до хати. Поп'ємо молока, баба Наталка ось іще меду трохи дала, та й будемо вкладатися.

II

Двадцять літ по тому: я сидів на Німфенбурґерштрассе перед черговою гальбою вайсбіру і обдумував новий фрагмент своєї поеми "Для троянди". В голові невідчепно крутилися слова: "I want roses in my garden bower; dig?" Я намагався пригадати досконале дівоче обличчя, яке б асоціювалося з кутом нахилу пелюсток троянди: мені вдалося відтворити посмішку і розріз очей Яринки Малкович; це було дуже добре, тому що задушливий тягар тісної свідомості гойднувся, ніби хтось прочинив кватирку, і я написав: "Троянда не знає того, що вона "троянда". Вона не має власного імені". Була вже досить пізня година, за широкою скляною вітриною кнайпи безшумно текли ріки автомобільних вогнів, людей під парасолями, різнокольорових реклам. Падав густий листопадовий дощ. Тут було сухо і затишно, на столику палала червона свічка і лежав грубий записник, самописка, подарована Іркою Халупою, писала саме так, як я люблю — дуже тонко і виразно. До кнайпи зайшла дівчина з довгим золотим волоссям. "Андруся!" — перелякався я. Але Андруся на той час була в Амстердамі. У неї розпочався роман з Гейсбрехтом. Ну її к чорту. Я спостерігав за золотоволосою. Вона замовила собі каву. Дістала цигарку, прикурила, подивилася на мене, посміхнулася. Я вишкірився у відповідь. Дівчина була напрочуд вродливою. Витончені риси обличчя, довгі тонкі пальці, примхливі вуста і великі уважні очі. Вона пила каву, курила цигарку і

думала про щось своє. Мені чомусь подумалося, що вона була б доброю подругою для Яринки. "Ти все життя поруч зі мною, юна і безмовна, невидима і реальна трояндо", — написав я і зробив кілька ковтків пива. Дівчина встала, підійшла до музичного автомата, кинула монету, натиснула кнопку і вийшла геть. Тієї миті я збагнув, що знав її завжди. Зайве й говорити, що пісня, яку вона вибрала для мене, — без сумніву, для мене, надто промовистим був погляд уважних очей, — була піснею "The Doors":

People are strange when you're a stranger

<…>

When you're strange

Faces come out of the rain

When you're strange

No one remembers your name

<…>

Допити пиво, розрахуватися і вийти в темну листопадову зливу, простувати до підземки, простоволосому, за хвилину мокрому до останнього рубця на останній сорочці, пильно дивитися вперед, туди, де існує інший, справжніший світ, спуститися сходами вниз і їхати, як завше, "на чорно", відчуваючи, як стається те, що мусило статися, "у підземному світлі, в скляному тремтінні", проїхати всі можливі потрібні, з їхньої точки зору, зупинки і пересадки, заблукати, задрімати на Остбангоф, але "раптом вилущить з мармуру око сова, закричить", — і ти здригнешся, ніби від електричного струму, підхопишся, знову сядеш до першого-ліпшого вагона, мокрий, голодний і холодний, всюди чужинець, вічний заброда, старий пілігрим, якому чомусь подумалося,

що саме тут-і-тепер, саме цієї ночі відбудеться раптове прирощення іншого буття, іншої дійсності, іншої реальності, ще там чогось іншого-іншої-інших, але відбудеться, станеться, збудеться, добудується вічно недобудована хата, заповниться добрими, привітними, безпечними речами, які старітимуть разом з нами, і вже не буде мороку, а буде світло і спокій, багато, повно, ціла Армія Світла і спокою; стрепенеться сирена, підвішена високо в клітці на щоглі корабля дурнів, "і поляже юрба, мов трава, і в тунелі хитнуться розкошлані тіні", — ти повільно піднімешся на поверхню, туди, де стоятиме глупа ніч, роздивишся, куди тебе занесло і посміхнешся сам до себе, і мовчки покиваєш головою — Нордфрідгоф, Північний цвинтар; злива ущухне, присядеш навпочіпки перед цвинтарною брамою, жалобний запах листопадової землі, яка віддала все, що мала, окрім своїх мерців, запах пропалого листя, безсмертного тліну — "з надр побите череп'я, немов мурашва на осоння, сповзеться о тій же хвилині", і я пригадаю, Джиме, один серпневий вечір двадцятилітньої давності, мерехтливі голоси цвіркунів, пахощі матіол, високу зорю над колодязем; череп'я днів і ночей, густо потовчене власними ногами, витворить несподівану цілісність долі, неперервність долі, попри всі мої — і не тільки мої — недолугі розумування над дискретністю часу, неможливістю існування цілісної особистості, тонке павутиння рефлексій про множинність "я" і множинність душ у душі, подібні дурощі, — все це щезне як полуда з очей, як мана, так, як щезають чорнота і бруд перед потужними, радісними бризками свяченої води, — "сплеск води — й ворухнеться в оживленій глині глека постать шовкова", підведу очі до неба, багато, багато яскравих осінніх зірок стоятиме там, наді мною, над цвинтарем, над Мюнхеном, Європою, Землею, так, багато живих зірок, так, багато риторики, багато слів — не менше, ніж зірок, слів так само живих — але про що? про що? і тоді я збагну, чим є пекло: це неможливість молитися, це німота і безпорадність втрати дару мови; треба молитися, треба мови, — зрозумію я і полізу до торби, де окрім записника лежатиме ще пляшка вайсбіру; відкрию її, зроблю кілька ковтків — і раптом усе зупиниться в мені: серце, подих, кров, — і тільки одна-єдина думка пульсуватиме в свідомості: якщо я помру тут-і-тепер, біля брами Нордфрідгофа, таким, яким є оце зараз — без документів, з порожньою торбою на плечі, якщо

мене знайдуть і відвезуть до моргу, то ніхто не здогадається шукати мене там, і ніхто з цих добродушних баварців не впізнає мене, я щезну безслідно — "і крикне сова знов — і, глиняне гілля розсунувши тихо, вийде жінка, твоє божевілля і лихо, — по яких лиш огромах її не шукав!" — ти піднімешся сходами з підземки, довге золоте волосся відлунюватиме примарним зоряним сяйвом і холодним пилком помаранчевих ліхтарів, подаси мені руку і допоможеш підвестися, і я встану на повний зріст, я відчую, що є високим, щосили швиргону пляшку з недопитим ціаністим калієм, "втретє крикне сова. Ваші руки зітнулись і — нікого ніде. Лиш віки, що зімкнулись, ніби двері метро, защемили рукав".

— Я хочу додому, — скажу я тобі.

— Ще рано.

— Я дуже хочу додому.

— Терпи.

— Джим он пішов додому. Грицько пішов додому. Вовчик пішов додому. Я теж хочу додому.

— Їм уже було пора.

— Вони більше не могли; і я більше не можу.

— Потім сам погодишся, що ще рано.

— Яке рано? Уже все пізно. Хіба ти не бачиш: листопад? Хіба ти не знаєш: ніщо не вродило? Відведи мене додому. Я нічого не зробив.

— Його ніколи не можна зробити. Я відведу тебе до притулку, там можна переночувати. Тримай.

І ти подала мені гроно винограду. В мертвотному світлі ліхтарів воно здавалося чорним. Насправді ж виноград був темно-синім.

III

"Я повернуся до своєї напіврозваленої імперії в грудні і зустріну Новий рік усе ще відчуженим від довколишньої ілюзії. Згодом я нічим не зможу задовольнити несамовиту спрагу свободи, невимушеного розуму та веселої ясності. Мине зовсім небагато часу і я забуду, що до Людмілаштрассе треба добиратися п'ятдесят другим автобусом; смарагдові прикраси перемішаються в моїй пам'яті з кольорами опалого листя і назвами станцій підземки, обличчя накладуться одне на одне; але того, що твої золоті коси пахли чистими водами, а твої тонкі вуста були солодкими, ніби вечірній мед, я вже не зможу забути ніколи.

Можливо, ти десь поруч. Сидиш, підперши голову кулачком, дивишся, як я шукаю потрібних слів і не хочеш мені заважати. Що вдієш, коли слів так багато, а я один; і я продовжую писати, повіривши раптом у те, що коли писатимеш добре, писатимеш тільки потрібними словами, то диво відбудеться, ти станеш нарешті реальною, а довколишня недійсність розійдеться і, як той туман, по крапельці впаде туди, де зберігаються в резервуарах погані сни, марення і розлуки, а ми з тобою дійсно будемо разом, бо ми — є..."

(3 листа)

"Лице лежить, мов камінь у воді": існувала тільки сіра брудна ріка, колишній будинок уряду на протилежному березі невідомого призначення, летючі хвилі, а ще яйця, безладно розкидані довкола пустелі, — ну, гаразд, — довкола с в і т л я н о г о к о л а. Сміялися туристи, фотографуючи мою недоладну, закутану по самі вуха в

картатий коц постать і зморшки молоді, одного ж листопадового разу вранці вітер приніс мені пожмакану обкладинку з польського — чи чеського — журналу, і там я упізнав себе, своє вугласте око, свого коца і світляне коло, довкола якого пливла Темза, несучи порожні яйця, старі автопокришки і години, опалі з Біг Бена. "Добре, — сказав я тоді, — це все одно нічого не міняє. Визволитися з обіймів більшовизму — півбіди; хай тепер спробують стати самостійними щодо самих себе".

Зрештою, "опалі з Біг Бена" години я додав знічев'я, бо насправді їх не видно. А минулої ночі мені снилися мексиканські гроші; це були семикутні монети з білого металу, вартістю п'ятдесят пенсів кожна; пенсів чи песо? Вони лежали в нірці крота — іскра золотá — дуже багато мексиканських монет із зображенням нашої королеви; я набрав їх повні кишені і показував комусь, може, тобі, дуже гордий і водночас трохи засоромлений, бо володіння отакими грошима клало на тебе незбагненно реальне тавро вторинності, другорядності, хамства і вульгарності, які стали моєю другою натурою... Дуже дивний сон, після якого прокидаєшся стиха божевільним і та твоя несамовитість одразу ж кидається в очі ближнім, — якби ті ближні, звісно, існували. Ага, ще снився велетенський чорний кіт, який ходив на задніх лапах, мабуть, дресирований, а я пригощав його рештками бекона, в парку, на зелено-чорній траві; потім підійшов пес, щоправда, на чотирьох, і несміливо, а через те дещо по-плебейському поцікавився, чи не знайдеться там ще якого шматочка... і відрекомендувався: уламок сміху.

"Наша королева" сказано трохи засміливо. Може, то була не королева, а Вірджинія Вулф? Чи все-таки Андруся?

Може. Деяких снів просто неможливо пригадати в деталях: імена псів, слід від долота, зображення на семикутних мексиканських монетах, нечутний голос, світляне коло на березі річки Темзи, вузлувату нить.

Важко сказати і те, в скількох культурах одночасно ми перебували на той час: досить згадати Санта Клауса, Діда Мороза і святого

Миколая, щоб зрозуміти, яким великим був тягар нашої розпорошеності, якої цілісності бракувало нашим ритуалам і повсякденним чинам у вигляді слів, думок, подій, що відбувалися то позаду нас, то попереду, то поруч, і дуже рідко — з самими нами, направду. Деколи фізичним зусиллям доводилося примушувати себе — або тебе — збагнути, що оце — осінь, а це вже Різдво, а ото — tat twam asi, а оно — дорожній знак, і знак той закликає зменшити швидкість, пообідати, може — полікуватися. Так, зі знаками все життя було дуже непросто. "Це тому, що їх вигадали інші", — стверджувала ти, розчісуючи довжелезне вологе волосся, пильно вдивляючись у світло-зелене люстро — "мов камінь у воді, лице лежить, уживлене в сріблисту каламуть" — звісно, я знав, що ти мала на увазі люстра, а не дорожні знаки, одначе, хіба не ми з тобою вигадали, що люстра — це теж знаки (і навпаки)? Ти вдавала, ніби забуваєш або навіть не підозрюєш про те, що все зводилося до одного питання: читати знаки — чи тлумачити їх; розуміти — чи вірити їм; чи надіятися на них... "Хм, — зауважувала ти, — любити дорожні знаки — це, щонайменше..." І ми пили прокляте рожеве вино, "Абсолют" або "Світогляд", метаксу або вайсбір, — або і все на купу, і це теж, без сумніву, вказувало на велику нашу розпорошеність у незчисленних культурах, ритуалах, осенях і веснах. "Але кат із нею, з розпорошеністю, — зітхала ти, — давай краще поговоримо ось про що: ти добре знаєш, чому до нас таке двозначне, три— і чотиризначне ставлення серед них..." Кельнери, вишикувавшись біля стійки, поскладали лапки на грудях, наближалася четверта ранку, і вони не зводили з нас очей. Очей було четверо або семеро; точну суму очей тоді було важко встановити, а тепер і поготів. "Так от, ціла справа полягає в тому, що серед наших достойників і проводирів дуже часто трапляються найрізноманітніші збоченці, — обидві Андрусі прикурили ще по цигарці, — а в людей нормальних це, природно, викликає реакцію нехоті й спротиву. В кінці програє ціла справа. Я знаю, я здогадалася, як можна вийти з такого ганебного становища. І цим мусиш зайнятися ти". — "Я?" — здивувався я. — "Один тільки ти. Ти посідаєш помітне місце в обох культурах, — наразі будемо говорити тільки про дві. Якщо ти теж будеш поводити себе як збоченець, суспільна опінія неодмінно мусить перемінитися! Адже вони всі люблять тебе. І тоді відповідно зміниться ставлення до

тих нещасних, до Жида і Сада, ферштеєн? А в результаті виграє вся наша справа, розумієш?" — "Спати з собаками я не буду" — рішуче заявив я. — "Ти дурний, — розсердилася Андруся, — спатимеш ти зі мною, але поводитимешся так, ніби спиш із собаками". Я не міг не погодитися з такою логічною і дивовижно простою, як на четверту ранку, концепцією і ти дістала з торбинки всі свої знаряддя тортур — помади, туші, тіні, ще якусь біду, — і почала малювати мені очі, губи, рум'янити неголені щоки, п'ятнадцятий келішок чомусь порушував координацію твоїх рухів і ти часто штрикала тією проклятою фарбою мені в око, котилися кольорові сльози і обличчя моє перетворилося на барвисту суміш, щілина крику, як сказав би поет, але я мужньо терпів, це треба було витерпіти, сказала ти, разом з усіма знущаннями і майбутніми катуваннями московсько-в'єтнамських катів, це була підготовка до переможного, остаточного бою зі світовим злом, посвячення, постриження, ініціація, обрізання, ще там щось, — задля успіху нашої справи, а кельнери навіть не перезиралися, вони тільки скреготіли зубами, все гучніше й гучніше, запізніла лють, уже в напівсні, і лише тоді, коли ти, замислено поглянувши на власний шедевр, розташований поверх мого обличчя, почала розмову про ліричний абстракціонізм і його розвиток у творчості Йона Арне Могстада, — тоді вже власник того ресторану, грек, італієць, жид, сад, гад, може, й норвежець, чи, як стверджувала ти вже на вулиці, москаль, не витримав.

IV

Наступного року ми досліджували відображення в калюжах січневого провінційного містечка на далекій півночі України; відображалися переважно голі каштанові віти, стереотипні п'ятиповерхові будинки і бузкове небо з повільними біло-рожевими хмарами. Після Лондона повітря видавалося дуже чистим, аж до архаїчної цнотливості, — так, ніби в ньому не пролетів жоден літак, ніби автомобільні гази повинні були з'явитися тут років через чотириста: завчасна радість: кожен квадратовий сантиметр цього раю був просякнутий радіацією. Ми мали дві окремі кімнати в будинку твоєї тітки

і повертались туди пізно ввечері; я готував каву та канапки, а ти перебирала платівки, аж доки не зупиняла свій вибір знову на "The Doors". Того року ми ще раз хворіли на "The Doors", ми слухали їх завжди і повсюди, ми вивчили їх напам'ять, а потім забули, а потім вони стали нашою плоттю і духом нашим; марні торжества; ти так само вірила, що Моррісон не загинув від кіру й наркотиків, що він просто перейшов працювати до Бога, чи до космічної поліції, як у романі Вілсона, чи ще там кудись, невидимий і реальний; я так само вірив, що одного разу ми зустрінемося з ним і поговоримо або помовчимо про щось надзвичайно гарне, про щось неймовірно справжнє — як відображення голих каштанових віт у січневих калюжах, як багряний мох, як цегляного кольору п'ятиповерхове небо, як болотяна трава, як бузкові будинки, чиї дахи й антени зникали ген у біло-рожевих глибинах землі. Ми вірили, і любилися, і надіялися, — на цій підставі ти зробила висновок, що якраз ми і є християнами, першими чи останніми, несуттєво, і глибоко вдихаючи розкішний весняний запах летючих хвиль, занурюючись у вир твого волосся, цілуючи твої тонкі, примхливі, напівдитячі вуста, я ладен був погодитися з цим, адже мед стільників крапав з вуст твоїх, наречено; мед і молоко жили під язиком твоїм, і ліванським ароматом пахнув твій одяг; і я погоджувався з усіма твоїми висновками назагал: що у безсмертних котів Т. С. Еліота є сяючі крила і дубові костури та вечірня хода; що Гайд-парк треба покрити велетенським скляним ковпаком — аби не мокли художники та їхні недільні мальовидла, що леви на Трах-валь-ґар-р-сквер люто ненавидять тамтешніх голубів, які серуть їм на голови і колись спеціально оживуть, щоб пожерти нещасних серунів усіх до одного; "усіх до одного!!!" — виспівувала ти пісеньку Тараса Чубая, вистрибуючи на одній нозі, а потім на другій, а потім на обох зразу, як у дитсадку; а потім ми довго вкладалися до ліжка, — спочатку ти хотіла спати під стіною, потім скраю, але скраю ходив Бабай, відтак ти мусила спати сама, без мене, у спальному мішку, але в мішку було б іще страшніше, отож ти хотіла спати під стіною, але зі мною, з одним тільки мною, завжди зі мною, і завжди — спати, спати…

"А я не хочу, а я не буду, — інколи протестувала ти, — не хочу; це тобі не гра в класи і я тобі не Маґа!" — "Але це мій стиль!" — "Звідки ти

знаєш, що він — твій? Може, ти ще й Кортасар — на додачу до всього? Леннон теж мав одного такого… стиліста; але той полюбляв над прірвою і в житі". — "Нестерпне дівчисько, де я тобі візьму прірву й жито серед ночі?" — "Щастя Кортасарове, що він уже не жиє". — "Хто — Леннон? Чи Чепмен?" — "Сам ти Чепмен!" І ми починали битися подушками, а тоді миритися, а інколи йшли гуляти до нічного парку, він нагадував тобі Англійський город у Мюнхені, там теж спали напівдикі качки і жебоніла студена ртуть, і ти скучала за Іркою та Ірен, за Оленкою та Лесею, за Романом, за Гейсбрехтом, за всіма на світі; у свою чергу я згадував про Дема, Бампера, Троцького, про всю нашу тусню, але не казав тобі про це і ми довго курили над холодною, блискучою, примарною січневою ртуттю і говорили про відмінності між тутешніми й тамтешніми тополями, про Рільке і Римарука, про Малковича і Ма́лковіча, нарешті ти починала засинати, і я брав тебе на руки і ніс через усе містечко до чергового тимчасового дому, — а їх було так багато в нашому мандрівному житті, що ми вже перестали дивуватися, коли Нотінґґам обертався на Дрогобич — гартоване кільце — герменевтичне коло — і таке інше, у тому ж стилі.

Минали дні, минали ночі, минали тисячоліття; шелестіли пожовклі або знову зелені дерева; "мов камінь у воді, лежить лице, раз на століття з глибу підморгне, впізнавши в тіні дерева мене"; вітри переганяли довжелезні отари хмар і краєвидів, міст, кордонів, черг і подібних споріднених речей; і ми потрошку виснажувалися від цієї скаженої гонитви за новими концертами, іміджами, режисерами; "старіємо", — зітхала ти, треба б нам перепочити, попрохати в усіх них довгострокової відпустки і причаїтися в горах або долинах, у крихітній сільській хатині, опритомніти; і цей омріяний у нічних розмовах перепочинок, цей благословенний, майже містичний тайм-аут здавався настільки недосяжним і нереальним, за ним стояло так багато розірваного, втраченого, нереалізованого, а далі виднілися скандали, необхідність позичати, сварки, а згодом віддавати, сльози, або продавати машину, або продавати одне одного в рабство, — що ми, Господи, зважилися і таки зробили той крок, стрибок, чи, як зауважив Роман, "парне харакірі дурнів", цього разу в стилі Юкіо Місіма. Це була

помста нам, страшнішої помсти годі собі уявити, — помщатися отак може тільки те, що ми люто ненавидимо — і воно нас навзаєм, — протягом усього життя, тільки от ніхто не знає йому назви: може, світ, може, плоть, може, доля, або диявол, або підсвідомість, або нестерпно тяжке дитинство, — все "може"; це те, що не залежить від нашої волі, завше надто малої при надто великій свободі; якби тоді ми залишилися разом, якби ми пересилили свободу, "це означало б тільки загибель любові, — а ми хотіли зберегти життя і їй, і нам". — "Бігме, ти файно повíв!" — вигукнеш ти через кілька років і ми почнемо реготати.

V

Останній перед твоїм від'їздом вечір ми провели в підвалі мексиканського ресторану разом з Романом та двома Іринами. Тихою рікою текла текіля вперемiш із пшеничним пивом, горіли червоні свічки, ніби це було свято; Ірці не сподобалася картина, яка висіла позаду неї, вона звернулася до офіціанта іспанською мовою, вимагаючи, щоб той зняв картину, але офіціант лише посміхався і заперечливо крутив головою, аж Ірка не витримала і послала йому кілька своїх найвишуканіших шляків та холєр; тут офіціант узагалі розквіт, бо виявився поляком, що працював тут "на чорно", і по-іспанському знав тільки назву свого ресторану, але картину він усе ж не зняв, і тоді підступна Ірка напоїла його за п'ять хвилин так, що бідолашний Марек заснув, поклавши голову на тацю, тільки Ірода бракувало, і ти пила багато рожевого вина, дуже багато і дуже рожевого, а на вулиці падав дуже густий лапатий сніг; Роман з Іринами намагалися якось розважити нас, добре розуміючи, що нам і без того весело по саме нікуди, а потім махнули на нас рукою і почали між собою жваву розмову з приводу якогось львівського театру, котрий мав приїхати незабаром (не за баром? а за яким, у такому разі, дідьком?), і про нас забули; сніги і Львів — це випірнуло так зненацька, тільки для нас двох, ми одночасно підвели голови і подивилися одне одному в очі. "До лику днини, писаного з тебе, раптово многоликий світ змалів. Нехай це зветься так: с н і г и і Л ь в і в"; ти вийняла маленьку шишку і крадькома вклала її до моєї долоні; "це з нашого лісу, хай нам пощастить", — тихо промовила

ти — "не так? а як — не говори. Не треба" — і палали червоні свічки, і рожеве вино вкупі з Іркою знімало зі стіни картину, і ми всі співали "Винко, винко червоне, а хто ж тебе буде пити, як я юж не буду жити?", і плавно лапав кружлятий сніг, "і вірші непотрібні… як листи: хіба про це напишеш? та й до кого?" — і все це надзвичайно нагадувало поминки, але ми трималися, забувши про Шема і Шона, і я наливав вам з Іринами рожевого вина, а сам з Романом цмулив "Московську", і падав пухнастий лагідний сніг, і п'яний Марек вішав на стіну картину, і сніжинки, і Анна Лівія Плюрабель вичитувала Марекові нотації, і ми просто йшли, бо в нас теж не було зерна, "вже не було нікого. Навіть Бога в соборі не було. Одна лиш ти", злегка похитуючись, а може, навіть погойдуючись, а може, й не злегка, аж до підземки, а там попрощалися з усіма тими, кого більше не було і поїхали до своєї тепер уже повністю порожньої хати, "стояла — між віками, в порожнечі, віч-на-віч з найбезумнішим зі слів", стояла така пізня година, тож на Остбангоф пересадки не було, ти сіла й не могла йти далі, і ті, поодинокі, що стояли на платформі, звертали на нас увагу, завжди цим баварцям треба на щось звернути увагу, але нам було байдуже, ні, тобі не було байдуже, просто дуже-дуже зле, ти схилила голову набік і тебе почало рвати прощальною вечерею, головами офіціантів, рожевим вином, червоними свічками, мексиканськими картинами, і пухнастим снігом, і необхідністю розлучитися, щоб не розлучатися, а тому прийшов прибиральник, він люто с-с-сичав, підла черепаха Шон, о'кей? — si! si! I knock at "The Doors", і я послав його по-російському, одначе, він зробив вигляд, ніби не зрозумів: "гнóті сеаутóн!"[1] — визвірився я на нього і тоді він збагнув, і слухняно пішов робити це десь наодинці, а я взяв тебе на руки, — Господи, якою ж важкою ти була, нестерпно важкою, немилосердно, люди такими важкими не бувають, і поніс нагору, туди, де колись було небо, а в небі відомо хто, позаяк його не було в соборі, і хоча все це було сатанинсько важкою працею, але: ми вибралися на поверхню, жадібно дихали свіжим повітрям, у небі не було нікого, ти їла сніг і вмивалася ним, "віч-на-віч з найбезумнішим зі слів — не я його сказав — сніги і Львів — вони ж потому обняли за плечі", такою була наша остання ніч разом, це розумів навіть таксист, якого ми щедро винагородили за все на світі, забралися нарешті до пустки, лягли на

підлозі, не роздягаючись поснули, Трістан і Ізольда, вічний архетип, тільки меча бракувало, завжди чогось бракує, і спали так аж до ранку, а вранці приїхав Роман і завіз тебе на летовисько; ти не хотіла, щоб я тебе проводжав, — я теж не хотів; того ранку я хотів виключно пива — і знайшов його дуже багато на кухні — то був твій останній подарунок, якщо не рахувати маленької шишки, загубленої вчора таки ж.

VI

"передмістя порічки дички тут сидітимеш до зими // перехняблені двері крамнички перевидані тлусті томи переламані долі й губи перепечені прісні млинці // білий кіт на порозі клубу наче янгол на гробівці // хтось чекає від тебе крику в міру мудрий і в дошку свій хтось шукає собі осику хтось мережить собі сувій // всі прикаяні всі при ділі що ж тобі тільки цвіль застіль? // оголошення поруділі поріділий плач породіль переділені крісла й лички перевтілення без пуття // передмістя порічки дички переписуєш знов життя".

Перевтілення без буття. Плюскіт води. Кімната, вся в сонці і в музиці, а за вікном — білі і жовті хризантеми, щедро оббризкані росою. Рання осінь, осінь славна, дорожні речі в шафах, папір і книги на столі. Купатися вже холодно. Безлюдний пляж, дуже жовтий пісок, дуже яскраве і високе небо; готуєш собі пряженю, запиваєш її холодним молоком і читаєш листи Рільке. Може таке бути? Цілком. Тільки от гроші закінчуються; брати молоко та хліб "на віру" не випадає, тут цього не люблять; треба їхати туди, де люблять; куди це? Чорт його зна, може, до Франції; жили ж там якось їхні художники… По-перше, це було ще перед війнами, по-друге, ти не їхній, по-третє, ти не художник, а борги рано чи пізно доводиться повертати навіть у Франції. Я міг би розплачуватися книжками; звісно, не тими, які написав сам, — але ось хоча б і листи Рільке, "перевидані тлусті томи"… так, ця бідолашна доярка просто вмирає за листами Рільке; можеш на додаток запропонувати їй касети з записами "The Doors", "Genesis", Гейбріеля й Коллінза, а ще ліпше — "AC/DC". Крім того, хто насмілиться стверджувати, що ми живемо не перед війнами? То ж бо й воно. Гроші.

Скарби, лотереї, спадок і меценати викреслюються одразу ж, гонорари теж туди, позичати… але скільки ще можна позичати? Може, дійсно загнати кілька книжок і касет? Шкода, звісно. Але що, в такому разі, може порятувати від грошей? Тобто від необхідності мати їх… цікаво, як вони всі примудряються жити — і мати гроші, дехто навіть дуже-дуже багато; поділилися б; ага, ця думка виникла задовго до твого народження, відтак, викреслюємо; вони працюють, старий, або знаходять скарби, або виграють, або успадковують — "всі прикаяні всі при ділі" — так само, як і ти колись працював; захотів України — маєш її, вдався, бо твої книжки Україні, за перепрошенням… прикро, коли доводиться зациклюватися на подібних речах, але, що вдієш; найсмішніше те, що й тут ти не перший. Андрусі добре, вона поїхала собі до Голяндії, де не існує інфляцій та економічних криз, і має подібні проблеми в носі… ну, не зовсім у носі, та все ж; і чому Моррісон не заповів своїх грошей мені? Хіба це справедливо, щоб батьки, тим більше адмірали, ставали спадкоємцями власних дітей? Джиме, незримий і реальний, якщо ти десь поблизу, допоможи мені; хто-хто, а ти знаєш, як паскудно жити; без грошей, я маю на увазі. А з грішми? О, з грішми добре писати, і менше тоді думаєш про Андрусю, і можеш дозволити собі кілька нових книжок щомісяця, і божественно міцний чай, і куриш тоді "Dunhill", а не "Ватру", яка теж, до речі, закінчується; багато чого можна, коли маєш гроші, і ось що характерно: чим більше грошей, тим більше можливостей та потреб; бідний я, бідний марксист; навіть у цій нещасній, перепрошую, державі можна видати книжку власним коштом; але для того, щоб видати, її спочатку треба написати; а для того, щоб її написати, треба, Джиммі, гроші… А на дідька видавати книжку? А на холєри її писати? Ну, почалося.

— —

— —

— —

+ +

+ — + — + — +//— + — + — + —//+=-//-=+//?+?+?+?+?+?+§+I+№+I= A+x+x2+0=0.

Мати все — означає не мати нічого; а навпаки? Я взагалі не маю грошей — отже, всі гроші на світі належать мені? Непогано; я навіть здогадуюся, як можна розпорядитися певною сумою; але тоді втрачається рівновага, бо використана сума належить уже не мені, а комусь іншому, проклинаю тебе, політекономіє. Але продовжимо: скажімо, я витратив десять тисяч долярів; отже, з усіх на світі грошей тільки вони мені не належать. З цим можна погодитися. Десять тисяч долярів — не так уже й багато; мікроскопічна сума, коли замислитися. В такому разі, мені належать усі гроші на світі, за винятком десяти тисяч долярів; відтак, тепер не можна сказати, що я не маю нічого, а отже, маю все; тепер можна сказати, що я не маю лише десяти тисяч долярів. І я дійсно не маю їх, Джиммі, як не крути; а вони дуже б мені знадобилися. Принаймні, можна було б цілком порядно протягнути два-три роки. І за ці роки написати цілком порядну книжку, видати її своїм коштом, продати, а за виручені гроші пожити ще рік і написати ще одну порядну книжку, не рухаючи решти всесвітніх грошей; і так до смерті мережити собі сувій… досить нудно, зрештою. А ти впевнений, що можеш написати порядну книжку? А раптом вона виявиться дешевою базграниною? Плакали тоді десять тисяч? Цікаво, чого б це я мав писати дешеву базgranину? Ну, гаразд, ти напишеш геніальну книжку — але український плебс, та й не тільки він один, геніальних книжок не читає і не купує; що ти на це скажеш? Ох, Андрусю-Андрусю, де ти зараз? "Напиши порядну книжку, не маючи десяти тисяч долярів", — сказала б ти. Але це неможливо, Андрусю; порядну книжку неможливо написати без десяти тисяч долярів у кишені. "Ну, то напиши н е п о р я д н у", — сказала б ти знову. Сонечко все вище, ластівки сидять на дротах, мовчки чистять пір'я, час від часу перелітають з одного місця на інше. Вони теж не мають десяти тисяч долярів; однак, вони й порядних книжок не пишуть. Вони взагалі писати не вміють. Сказитися можна.

1 чого це колумбійськомовні письменники не хочуть допомогти своїм україномовним кулєґам, — ось хоча б і цей, Габріель Марсія Ґаркес… Як знати, може, він комусь і помагає — припустимо, Михайлові Коцюбинському, а всім одразу не допоможеш, брате; ну, гаразд, нехай Гаркес помагає Коцюбинському; а Октавіо Паз кому? Колосальний поет, старий уже, як пес — і сидить собі на тій Нобелівській премії, пес на сіні; ну, а в нього може бути купа боргів, може, в нього вже й не лишилося ні хріна… Сумна це справа — рахувати чужі прибутки; коли я отримаю Нобелівську премію, то, як мінімум, десять тисяч роздам молодим письменникам; один нехай буде українець, другий — поляком, а третій — колумбійцем. Або циганом. Тобто ромом. Або бренді.

Звісно, отакими гумористами, як оця, Нобелівської премії не заробиш. Може, поїхати до Ґабону і лікувати тамтешніх негрів від трипер, заодно виступаючи проти використання ядерної зброї, — тим більше, що її й так ніхто не використовує після квітня 1986 року? А можна застрелити з десяток грузинів і штук п'ять литовців; втім, ні, це здається, дозволяють робити вже потому, як отримаєш престижну нагороду… Крім того, грузини і литовці — це люди, а вбивати людей таки не можна, навіть керуючись міркуваннями вищої політичної доцільності; навіть українців не можна вбивати, не кажучи вже про росіян. Якийсь політично-економічно-етичний день, бігме, Андрусю; стояв би зараз на Марієнпляц, співаючи про воду, яку несе Галя, про коромисло, яке гнулося і про дивовижно в'юнкого Іванка, а Дарко, поцигикавши трохи на альті, обходив би натовпа з картузом; сипалися б марки і пфеніґи, довкола посміхалися б приязні і доброзичливі німці та іноземні гості міста Мюнхена, а твоє володіння гітарою щодня наближалося б до віртуозності. Наближалося б; отож і воно, що "б"…

Ну його все до бісової матері; треба читати листи, адресовані Лу і не морочити собі голови. Тиждень, принаймні, ще можна протягнути і без десяти тисяч; а там доведеться кудись поїхати, до Києва, до Чернігова, до Москви або Львова, до дідька в зуби або деінде, і позичити трохи карбіванців, рублів, марок, доларів, франків, песо або фунтів стерлінґів, і прожити ще місяць у соняшній кімнаті, слухаючи щебету ластівок, якщо

вони до того часу не вриють за кордон, читаючи, пишучи порядну книгу і п'ючи щовечора тепле молоко з черствим хлібом…

Завтра день народження Андрусі. Вона сидітиме в амстердамській кнайпі і питиме своє рожеве вино. Там гратиме музика. Звісно, не траурна. З нею хтось буде, певне, якийсь він. Він подарує їй квіти, гівнюк; а може, й не гівнюк, Андруся має добре розвиненого нюха; потім вона поведе його до себе (не нюха, а його), вони піднімуться на другий поверх, вона відімкне двері і замкне їх перед його носом (нюхом). А він сяде до свого BMW і поїде геть, і втопиться в брудному каламутному каналі, — з горя. Нап'ється і втопиться, собака. Прикро, що він не знає моєї адреси. Бо перед тим, як кидатися до каналу, міг би зайти на головпошту і вислати в Україну десять тисяч гульденів; усе одно вони розмокнуть і пропадуть разом з ним; звісно, економіка Нідерландів не зазнає через це краху, але кожна порядна людина мусить розумно розпорядитися довіреними їй державою грішми; мабуть, він непорядна людина — але все одно прикро: така страхітлива смерть не може не викликати співчуття. Туди йому й дорога. А потім Андруся пошкодує і зателефонує йому додому; вдова візьме рурку і скаже чорним голосом, який охрип від безлічі викурених натщесерце сигарет "Dunhill": "Гейсбрехт більше не жиє, Андрусю, так само, як Кортасар, і Леннон, і Лєнін…"

Шкода Гейсбрехта. Якби не Андруся, яка безсовісно зачинила двері до свого помешкання перед самим Гейсбрехтовим нюхом, Гейсбрехт міг би прожити ще не одну сотню добротних голяндських літ, беручи активну участь у політично-економічно-етичному житті Нідерландів як режисер-освітлювач аванґардових вистав, справно сплачуючи податки, голосуючи на виборах, не порушуючи правил дорожнього руху і не стрибаючи до каналів. Світла пам'ять про дорогоцінного й незабутнього Гейсбрехта вічно житиме у ваших серцях і кожен на його місці вчинив би так само.

Може бути, зрештою, що він і не мав десятьох тисяч гульденів. Цікаво, чому амстердамські режисери-освітлювачі так мало заробляють?

Починаючи з завтрашнього дня, ці і всі інші питання не обходитимуть бідолаху Гейсбрехта.

Янгол на гробівці.

З наступаючим святом, Андрусю!

VII

нічні поїзди віддих ласки і гіркуватого чаю довга золота волосина на жовтому аркуші паперу жовте на жовтому біла на білому це древнє як хіна а може це і є хіна оскільки все свідчило про те що вона з'явиться тремтіли тонкі тендітні пальчики приязно всепрощаюче розуміюче ненавидячи посміхалася Іванова голова києва на розкішній таці у порожньому як душа помешканні серед свічників що заливали воском голий стіл і відсутність листопаду у мертвій мові у мертвій українській мові у мертвій українській рідній мові яка ніби яблуко яке мов голова предтечі скотилося на таріль якою мовою ти пишеш свого романа якою ти пишеш свого вірша якою ти пишеш листа андрусі якої нема в києві ось тут у києві пишеш повіривши раптом у те що коли писатимеш добре то диво відбудеться і вона нарешті стане реальною і присутньою ось тут у києві де незбагненна софія де п'ють у під'їзді троянди на трьох адажіо альбіноні ось тут де бігає серед осені ляклива звірина нічних видінь яка боїться знаку хреста яка боїться слів молитви у яких оживає тобто воскресає вищезгадана рідна мова і тоді а що ж тоді так-так що потому а потому зрине з провалля бог на золотих вітрах тобто втрутиться метафізика як історія буття буття як подія по тому яка залишаючись потаємним посилає істину і тоді знову чай добрий міцний чай темно-вишневого тону — тону троянди все свідчило: жоден вогонь не втішить самотніх очей альбінонічні поїзди містичний гуркіт вагонів примари багатотонні сонні рухи андрусі в бозна-якому помешканні і в бозна-якій частині світу якщо світ можна розділити на частини на метри і години на барви на рахунки але все свідчило: почнеться інший лік років у прорахованому віці серед пізніх чорнобривців серед віршів римарука серед ночі з'явилася: і лінії і барви і кулі і сфери і конуси і мертві

метелики в лампі і світ — усі побачили: з'явилася немовби втекла від погоні чаклунка від найсвятішої інквізиції відьма від несамовитих селян ворожка зі старокостянтинівської автостанції просто андруся звіддалеку; прочитавши лінії правиці як прожилки на жовтому листку який падає на жовтуватий аркуш паперу — останній із тих яких немає у високій воді жовте на жовтому біла на білому сніги сніги сніги троянда срібло темно-вишневий чай може це дійсно хіна щó з нашого вчення може бути в цих слідах туші на папері — в слідах туші — нічого але у прожилках на жовтому листку — — —

— — — — — — — — — — — на темній чужій оболоні — — — — — —

— — — — — — — — на золотих вітрах — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — на тарелі — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — андрусю снігів — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — андрусю троянд — — — — — — — — —

— — — — — — — — андрусю оберегів на срібному ланцюжку — —

— — — — — — — — — — — — — андрусю числа — — — — — — — — —

— — — — — — — — андрусю андрусь пісне пісень вечірній мед стільників крапав з вуст твоїх наречено і мова твоя була стурбована лише собою і мед та молоко жили під язиком твоїм і ліванським ароматом пахнув твій одяг і голос твоєї флейти струнким вогнем палав поверхом вище і нова українська мова була снігопадом і це було добре: упродовж мови.

VIII

Андруся стояла під "Авґустінером" і грала на флейті; біля її ніг лежав чорний крислатий капелюх, подарований одним із мексиканців, що шкварили ламбаду за сто метрів звідси; мексиканець хотів Андрусі, вона хотіла їсти, відвідувачі "Авґустінера" звертали увагу на її ноги і не помічали чорного мексиканського подарунка, до якого Андруся кинула останні чотири марки задля принади; вона виконувала Адажіо Альбіноні, пальці мерзли, хотілося їсти, курити, рожевого вина; втім, із курінням пора було зав'язувати.

Я відчувала, що задихаюся. Швидкі речі набагато легше грати. Ту ж таки ламбаду або, скажімо, "Несе Галя воду". Ламбада для флейти з оркестрою. Дещо спантеличений Моцарт. Я переконана, що ти вже забувся про мене. Нарешті і ти забувся. Де ти зараз? А я — де? Ох, настала моя остання годинонька. Костику. Кістику. Містику. Чи знаєш ти, що Містик загинув? Я сама хіба нині довідалась, а вже півроку. Він викинувся з вікна, дуже самотній і нікому не потрібний, нікомуненалежний, як ти любиш казати, дуже хворий, ні, ще не настала, у проклятому Львові, у ненашому, нікомуненалежному Львові; тут соль-діез, а, плювати, ця днина ще стерпить. Найбеззахисніші гинуть, найнепристосованіші, той придурок мав рацію, всі британці такі придурки, але вічно вони мають рацію; добре було б депортувати їх до України. Цікаво, скільки б часу вижили вони там і чи довго ще мали б рацію? Мали б, Андріяно, не переймайся. До судної днини, до страшної години. Чи це не вона? Ні, ще не настала. А судна — ще буде. Така ж: без огненних потоків і сурм. Без флейт. Над чим це я? Над британцями. У животику бурчить. Класно: сюди дмухаєш, там бурчить, можна ще пукнути для цілковитої повноти картини. Тема для Дема: пукаюча флейтистка посеред Мюнхена. Цікаво, як можна намалювати пук? Як у коміксах. Блакитна хмарка. І червоними літерами: "ПУК!!!" Обов'язково три окличні знаки, британці таке полюбляють. Або три знаки питання. Цікаво, чи можна пукнути питально? Допитливо: "Пук???" Андрусю, встидайся. Тільки це мені й лишилося тепер, єдина втіха: грати на флейті і встидатися. Проклятий Гейсбрехт. Проклятий Костик. Бідолашний Містик. Цього разу таки соль-діез, але пальці більше не згинаються.

— Ти вже посиніла, — сказала Алінка. — Складай свою дудку, ходімо, підвечеряємо де-небудь чого-небудь.

Андруся мовчки запхала флейту до футляра, підняла чорного капелюха. Тридцять чотири марки. Чотири моїх. Отже, тридцять. Порадившись, вони купили за них гончарське поле, щоб ховати там чужинців. Тому це поле й досі зветься Полем крові. В останніх коників, що завтра загинуть, вчуся ставленню до життя. Така ж золота і така ж — на хвилину — абсурдна, з таким же рядком.

— Тільки ти не смурій, — сказала Алінка.

Падало. Смарагдовим і срібним прикрасам так затишно лежалося на чорних оксамитових подушечках у сяючих вітринах, що хотілося зробитися однією з цих коштовностей і бути нею вічно, не старіючи, не в'янучи, не відчуваючи голоду ані спраги; і щоб ніхто тебе ніколи не купив, і щоб нікому ти ніколи не належала, крім самої себе, стрункої і гордовитої, незбагненної для самої себе як цілість, що не розкладається на частини, в самій собі народжуючись, у собі самій гинучи, сама собі тотожна, довільно, з примхи обрана форма, "де затвердне чи радість, чи сум, — звичайна", звичайна, звична форма для незвичного, між барвистих палаючих реклам, між загадкових надвечір людей з усіма їхніми мовами і строями, між коштовних крапельок мряки на рудому Алінчиному волоссі.

— Ти чула: Містик загинув? — спитала Андруся, доївши свої суфляки; це були її перші слова за цілий вечір.

— Ага, так ось чого ти так дико смурієш, — зрозуміла Алінка. — Чула. Але він був ненормальний. Він усіх забембав своїми вершиками і вічно позичав, і ніколи не повертав, і дуже пити почав…

— П'яний проспиться, — сказала Андруся. — Я хочу пива.

— А я — льодів.

— А я — чоловіка. Волохатого!

— А я дужче хочу чоловіка волохатого. З льодами.

— А ти розпусна.

— А ти дурна.

І вони нарешті засміялися. Вони пили пиво і їли льоди, і кпинили з мовчазного грека-господаря, який не розумів жодного слова і тому про всяк випадок вирішив пригостити їх метаксою, а потім відмовився взяти гроші за вечерю, а потім Алінка залишилася з ним допомагати зачиняти ресторана, а потім Андруся сама чекала на свого п'ятдесят другого автобуса і трошки плакала під зимним неприємним чужинецьким тобто таким як вона сама тут але ворожим дощем який — Андрусю, марното, соловейку, — "і тільки сніги — не впадуть, а зависнуть, і тільки вікно — навіть губи твої відштовхне!" — висів за чорним автобусним шклом як мара або паневропейське наслання як наша з тобою довга й аморфна розлука-роман густа безпросвітна безпритульність — наші жарти непомітно для нас зробилися вульгарними наші руки вкрилися подряпинами й опіками наше життя було пекельно позбавленим сенсу більше позбавленим ніж будь-яке інше життя хоча такого не буває; "жити з тобою — нестерпно, без тебе також" — написала я в одній з листівок; він дурнувато посміхався і цілував того кретинського аркушика з кретинською знимкою кретинського годинника кретинського вісімнадцятого століття а що я могла вдіяти тут одна коли всі мене відцуралися коли все одностайно рухнуло коли; "у-за-скле-ній-дни-ні-бе-зод-ні-не-злій-не-зло-віс-ній-без-мов-ній-і-звич-ній-за-сві-тить-ся — б а — ч и ш — м е н е?..." — пише своїх романів страждає теж мені а я тут як ненормальна ідіотка як Жанка з-під "кулінарки" дмухаю день і ніч у чортового цього свистка ще лишилося танцювати так-так це ідея бавити публіку струнко й гордовито й нікомуненалежно танцювати

запитливо при цьому пукаючи ох не можу я більше не можу-не можу не я і я не можу і не я не можу і я і я так само а я теж не можу; а хто може, Андрусю, хто? хто може? хто? Хто? Хто може? Хто?

Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто? Хто може? Хто?

Хто? Хто?

Х? Х?

т? т?

o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o? o?отХ "Де наші сніги?" — питає Андруся. "Андрусю, де наші сніги?" — питаю я. Де наші руки і шляхетна вищість, де наша блакитна кров і пурпурові троянди? Розпачливо ми дивимося навсібіч, шукаючи поглядом своєї юності, гострої і густої, як шипшина, дикого нашого двадцятиліття, коли все існувало "як", коли "навіщо" здавалося тим, чим воно і було — п'яною химерою осатанілої від безкарності юрби плебеїв; де́ наші вежі, Андрусю, обвиті диким виноградом, могутні сірі брили і тепле рожеве ранкове повітря, і безконечні й кольорові днини, і пляжі безлюдні, де ми — тільки вдвох і ти ледь-ледь знайома мені, засмагла і струнка, серйозно дивишся сірими очима в даль, підвладну кожному порухові твоїх довжелезних хвилястих вій; ти здригаєшся від холоду: "чому ми не померли тоді, допоки т р и в а в снігопад, допоки ми ще не прочитали до кінця своєї молодості і щиро вірили, любилися і надіялися на золотогриву геральдику, на спільну зі снігами генеалогію, на віщі карти, розквітлі моря, на середньовічні весни? Чому, чому ми не померли тоді і висока вода не змила наших облич — адже тінь гори, і тінь руки, і тінь печалі змиває ріка, адже т а м лишилося все, а т у т — нічого?.." — "Хіба ми не боялися померти тоді?" — гірко кажу я. Хіба не сподівалися ми ще більшої розповні після навали вечорових снігів? І я теж прокидаюся серед глупої ночі, сам-один, без тебе поруч, одягнений Трістан, вічний, Ізольдо, меча бракує, вічно тобі чогось бракує, то сигарет, то меча, то Ірода, то Христа, то десятої клепки, то снігу, то юності — тільки незатишного дощу за вікнами вдосталь, донесхочу, до бісової-бісової мами; і міста тонуть у мряці, всіма своїми ліхтарями сповіщаючи про катастрофу, про італійські дворики, вщерть переповнені плаваючими рослинами і втопленими котами, про русла тісних вуличок, у яких не вміщається виллята з небес вода, про нашого безталанного Містика, і про нашого безталанного Сюра, і про нашого Дема безталанного, і про всіх нас безталанних — сповіщаючи; і все вище в небеса здіймається

Містикова душа, розхристана й мокра, так само безпритульна й нікомуненалежна, як і т у т, шукаючи Міста Божого, про яке розповіли йому святий Іван і святий Авґустин, шукаючи і не знаходячи, і все одно приречено вірячи, що десь те Місто та мусить з'явитися — адже на те він і Містик Міський або місткий Міську, якщо це — Місто, то я — це я, етцетера; ось таким сумним та невеселим став наш роман. Чи він і був таким? А ми не помічали, тому що були разом? Чи були ми разом? Чи це ми були, Андрусю? Я пригадую сніги, Погулянку, платівку Баха, твої тонкі пальчики, твої золоті коси; а я пригадую твої губи і сірі очі, і родимку зліва, навпроти серця, і шрами на правій руці — я ще кпинила, що то тавро, проставлене Звіром, щоб ти міг купувати і продавати, тобто ідентифікаційний код; а я теж пригадую твої вуста, і жест, яким ти тримала кермо, і те, як ти ставила порожнього келішка, і твої перса, між яких я любив ховати лице; а я пригадую, як ти тримав цигарку і жмурився, коли недобачав якого напису, зробленого цими людьми, ти ж у нас підсліпуватий, але ти не сердився, коли я стібалася з твоєї короткозорості; "сніги не впадуть, не затулять собою безодні, й нарешті — сльоза… й не врятує… провина і страх чи меншими будуть від того, що пальці холодні світились, як вікна, на замкнених темних устах?"

П'ять літ минуло. Я першою вирішила повернутися. Не знаю тільки…

IX

Я давно знав, що написане збувається; але й подумати не міг, що інколи це стається так швидко. Тоді, скажімо, коли перейде п'ять років. "Все свідчило, що з 'явиться вона". Тієї весни Сейм розлився так, як не розливався він уже кільканадцять літ. "Вилився Сейм", — приголомшено сказав мій малий небіж Сашко, побачивши першу в своєму життя повінь. Я сидів на дачі, посадивши картоплю, помідори і тютюн, фарбував вікна та двері, читав Ґадамера і Зерова, Римарука та Малковича. Я сходив до сусіда і зрізав кілька квітучих черемхових галузок, заварив міцного чаю, закурив люльку і слухав четвертий Бранденбурзький концерт. Я вже забув, як виглядає черемха. Але я добре пам'ятав зовнішність Андрусі, і тому, коли скрипнула хвіртка і я зиркнув у вікно, то першою думкою

виявилася ось ця: "Таки здурів — почалися галюники — пора вішатися". Стежкою, обсадженою жовтими і червоними тюльпанами, ішла Андруся; вона зупинилася біля конвалій і нагнулася, щоб понюхати їх. "Переконливо", — підбадьорив я свою галюцинацію. Андруся присіла навпочіпки. Я досить індиферентно споглядав її точеного профіля і тугу попку, обтягнуту джинсами, намагаючись відгадати, у якому вигляді прогресуватиме параноя. Андруся крутнула головою, а потім ляснула себе долонею по лицях; але комарові вдалося втекти, бо весь вигляд Андрусі виказував глибоке розчарування. Золота хвиля волосся розсипалася по плечах. "Який реалістичний епізод!" — розчулився я. Мабуть, мені треба було вчитися на режисера; може, тоді б я не так швидко звар'ював. Назову себе Гейсбрехтом. Бодай Брехтом. Але вже пізно. Андруся підвелася і дістала з торбинки люстерко та щітку до волосся. Моя галюцинація любила чепуритися. Вона зачесалася, підмалювала губи і байдуже глипнула на вікно, за яким галюцинував я. "А може, то я її галюцинація або сон?" — подумав. Люлька погасла. Пахло черемхою і вишневим листом, який я домішував у самосад. Касета закінчилася. Магнітофон вимкнувся. З кожною миттю зростаюча суверенність речей. Дам їй оце прочитати. Кому? Власній галюцинації. Я підвівся і навшпиньках пішов до дверей. У дурдомі досі вже прасують мою гамівну сорочку. Вишиванку, бо ж дурдом — український. Рідний український національний дурдом. Pro durdomo. Стукають у двері. Виявляється, це ще й звукова галюцинація; і нюхова, бо ніздрі безпомилково вирізнили пах її заморських парфумів. "Що ж, пора здаватися", — скрушно зітхнув я, відімкнув двері і прочинив їх навстіж.

— Смурієш? — привіталася галюцинація Андріяна.

Я мовчав. Про що говорити з витворами бідолашного хворого розуму, навіть у тих випадках, коли розум цей — твій? Я ж не Коврін з чеховського оповідання. І не Гейсбрехт я. І навіть не Брехт.

— Яка бурхлива радість, — прокоментувала Андруся, з легенькою цікавістю розглядаючи мій ступор. — Ніби Троцький на білку під "Нектаром" задивився.

Я мовчав далі. Тема для дисертації: "Про почуття гумору у деяких фантазмів". Андруся похитала головою, потім нетерпляче відсунула мене кудись убік і зайшла до кімнати. Сіла на канапі, порилася в торбині і дістала блок "Данхілу", коробку чаю і пляшку бренді, поставила їх на столі, замислилася. Галюцинація прийшла не з порожніми руками.

Я стояв, вона сиділа, ми мовчали. Речі випромінювали якесь аж надто буденне світло, щебетали ластівки за вікном, на всю хату пахло черемхою і Андрусиними парфумами, у ясному травневому небі неквапливо пропливали пухнасті хмари і тисячоліття.

Потім я сів поруч. Вона не зворухнулася. Я обережно обійняв її за вузенькі плечі і пригорнув до себе. Вона притиснулася головою до моїх грудей і тихенько захлипала.

Кінець другої книги

Книга третя. Із янголом на плечі

I

1. Кость! моє шанування. Тебе часто згадують по львівському телебаченню. Звідти я дізнався, що у видавництві "Класика" незабаром вийде "Вечірній мед". То, певне, той роман, де описані наші пригоди?

Я потроху шкробаю офорти. Майже нікого не бачу, а коли виходжу до міста, то всі мене бачать, тільки я нікого знову не бачу.

Трохи почали купувати мою Демографіку за кордоном, але prize приходить з багаторічним нагадуванням. (Чуваки, ви мені винні!)

Маю купу запрошень на виставки.

Знову ж таки, зараз пошта коштує…

Не для моїх дірявих кишень таке задоволення.

Отож, надсилаю тобі презент: "Пейзаж для К. М."

З повагою. Дем.

2. Костику, дорогий, вибач, що пишу на таких клаптиках, але не можу виїхати з України, не написавши до тебе. Те, що вже тиждень не випускає мене Львів, може бути тобі зрозуміло і без моїх коментарів, але мушу признати, що затримала мене також хвороба. Я хворію дуже не часто, і переважно не в типовий і не відповідний для цього час. Літо або рання осінь, свято міста або ще якісь цікаві речі… Все це бере зараз активну участь поза моїм контролем, і не в мому невигідному ліжку, з сотнями комарів довкола і запахом гіркого зілля. Ні, це не є таке чудове зіллячко, що ти підсипав мені ночами у чайочок і тоді ми могли так гарно і довго говорити. У нашій львівській квартирі ніхто не живе, вона, зрештою, ніколи не була мені близька, я її не любила і зараз нічого не змінилось.

З наших спільних знайомих не бачила нікого, не скажу, що дуже прагнула з ними бачитись.

Можливо, через те, що я не почувалася затишно вдома, а може, через те, що Гейсбрехт приїхав зі мною, я чулась цілий час туристкою. Зрештою, місцеві всі нас тільки так і сприймали.

Як я ще була у Києві і намагалась тебе видзвонити, говорила з твоєю мамою і вона мала мені купити банку меду, яку ти міг би передати моїм батькам. Якщо вона її не купила, то не робіть собі клопотів, не треба. Але якщо вона вже видала гроші на це, то план є простий. Ти береш мід, загортаєш його в рукопис, який, маю надію, ти вже для мене підготував

(мід у "Мід"!) і 18—23 жовтня їдеш до Києва, де зустрічаєшся зі мною і всіма, з ким хочеш побачитись.

А, не забудь про чоколядку для Малковичевої Ярини. До речі, Бахус вважає, що всі люди, які пишуть книжки, називаються або Костик, або Іван Малкович, більше він ще нікого не знає (і знати не хоче), бо коли я його запитала, чи він хоче бути письменником, відповів, що ні, але, може, буде Малковичем, бо буде писати байки для дітей (Іван подарував йому Абетку, нєізгладімоє впєчатлєніє).

Хотіла би тобі багато чого написати, але саму мене вже денервує це писання-цикання. Маю надію, що ти знайдеш час зі мною побачитись у жовтні. Не думаю, що зможу їхати до тебе, буде вже зимно і не хочу тягнути Бахуса поїздом і автобусом.

До зустрічі, Андруся and Бахус, цьом.

З. Дорогий Костику, знову пишу до тебе на якомусь дивному папері, але якраз зараз маю трохи часу. Висилаю до тебе мій попередній листик, з якого ти вже де-що можеш вичитати.

Мушу признати, не так багато гарних речей за цей час, що ми не бачились, сталося. З того, що було приємне, думаю, це мій перехід по косметичках, перукарнях, склепах у Варшаві, один непоганий випад на October Fest у Мюнхені та трохи приємних прогулянок з Бахусом у Кракові, де він наразі і перебуває.

Цікаво, як правильно написати — наразі? — разом чи окремо?

Взагалі, як я подумаю, що ти, такий освідчений і мудрий, читаєш мої "дряпалки"…

Чи маю писати теж про речі, котрі були неприємні для мене? Ах, може тільки трохи. Трохи протягом цього тижня працюю як кельнерка.

Все більше впевнююсь, що контакти з "публікою" можу мати чудові, але весь цей обслуховуючий персонал йде мені на нерви, атмосфера, що серед них існує, мені ніколи не відповідала. Зрештою, я рідко була обслугою, більше мене обслуговували і може тому мої "панські" звички їм діють на нерви. Наприклад, ніяк не зрозуміють, чому я не можу підняти цілого ящика пива і ще майже бігти з ним через всю кухню, яка може бути часом завбільшки концертової зальки.

Але сьогодні є "спешл" день, мене взяли працювати на якесь ексклюзивне парті, я була здивована, бо ані мови добре не знаю, ані обслуговувати, зате гарно посміхаюсь і тому працюю в гардеробі. Ти знаєш, це є направду good job, сиджу собі спокійненько, займаюсь своїми справами, а ще дістаю якісь кишенькові. Маю також пречудове місце до обсервації німецької soceeté (чи це добре написала, не пригадую вже французьку). А ще до того всього музичка грає, головне, щоб не зірвалась в якомусь моменті до танцю, знаєш мій темперамент. Ох, і чого це мені згадався твій дорогоцінний кулєґа Троцький? А, вже знаю: пам'ятаєш, як ви колись виконували балет "Несе Сара водку" під "Нектаром"? Бородатий, в окулярах, Дем по колу вів партію Сари, несучи на коромислі, тобто на фаготі, позиченому у готового фацета з оперного, дві фляшки вашої ідіотської перцівки; за Демом, як барвінок, вився Троцький, а ви з Бампером і Крішманом плескали у долоні і пропитими басами голосили: "дай хоч похмелиться". Народ умлівав.

А про що, взагалі, я хотіла тобі написати? А, про неприємні речі.

Отже...

Що там все ж таки було в тому твому романі? Якою катастрофою він закінчується?

Нещодавно виглядало на те, що мене потнуть на кавалки, відіб'ють їх і з'їдять разом зі всіма моїми флейтами, валізками і черевиками.

Правда, стосунки мої з Гейсбрехтом є дуже скомпліковані, тим більше, що ми вже три рази за останній місяць вирішували розійтись по-дружньому, але як можна все це реалізовувати, живучи в одній хаті разом?

Але виглядає на те, що все може гарно закінчитись, як я розпочну мій контракт у Ганновері від 1 листопада. А після Нового року можна буде мені щось пошукати, якусь малу квартиру, ще не знаю де, чи у Мюнхені, чи в якомусь іншому місті Європи.

Костику, постарайся зі мною зустрітись.

Сіао, Андруся.

4. Привіт, Костику!

По-перше, вітаю Тебе з "Вечірнім медом", і з тим, що треба встати і кудись вийти.

Це чудово!!

Дуже хотів би сісти з Тобою за кавою, ввімкнути цей компакт і мовчати сорок п'ять хвилин. А потім ще мовчати і слухати живого Костика. І взагалі, нам є про що помовчати.

Я дуже часто згадую ті часи, коли ми з Тобою безтурботно барахтались у львівському вирі. Це було як сон. Відтоді багато змінилось. Ми подорослішали, стали добропорядними і поважними. А дехто і не дожив. Морозов — гість на Україні. Дема виставляють ледь не на всіх виставках у світі (принаймні, він так каже), Бампер — батько двох дітей, серйозний театральний композитор (у всякому разі, йому так здається), Тарас Чубай — зірка естради і TV. Про Тебе я взагалі мовчу. Не хочеться думати про вік і втрачені роки. Хочеться вірити, що вони не

втрачені, бо є досвід і є той роман, що Ти пишеш. А ще є наша дружба. Вона сама по собі варта пера.

Я прийшов до висновку, що ми з Тобою є приречені люди. Ми — романтики, а це зараз не модно. А ще ми маємо одну і ту ж романтичну звичку, з якої періодично зіскакуємо для того, щоб вищезгадані роки не були зовсім втраченими.

Павло не зіскакував, бо втрачати не було що. Хіба що жуків. Так, так, — він був справжній романтик. Ще з раннього дитинства Троцький почав збирати жуків і збирав їх багато років. Поробив гарні, зашклені коробочки, а там, нанизані на голочки, підписані латиною, стирчали десятки різних комах, жуків і всякої гидоти. Це була потрясаюча колекція! Якийсь музей хотів купити це все за доляри, але він вперто відмовляв. Павло розгубив або пропив у своєму житті ВСЕ — паспорт, усі документи, які засвідчували про його існування на Землі, родичів, здоров'я. Залишились тільки жуки, що поєднували його, як місток, зі світлим минулим. І от за півроку до смерті щурі зжерли ту колекцію у майстерні одного знайомого, художника Колі, може, Ти його пригадуєш.

Одного разу до мене подзвонила давня знайома Троцького, Дема, Бєлова і всієї тої роти бійців. У свій час вона пройшла добру школу "голки і склянки", але зуміла гальманути і тепер різко вдарилась у релігію. Отже, дзвонить вона мені і каже, що з Пашкою біда. Виявляється, що він уже давно лежав у тубдиспансері. Сам розумієш, як там лікують. Якщо ти без грошей, то що ти лікувався, що радіо слухав — однаково. А звідки у Троцького гроші?!

Продиктувала вона мені цілу купу лікарств, які треба було купити. Я, звичайно, це все бігом дістав, але було пізно, бо наступного дня Люба (її так звати) мені передзвонила і сказала, що Павло помер. Батьки Пашки були у запої, і не цілком усвідомлювали, що діється навколо. От і все.

Вся піднектарна тусовка зібралась о третій годині на каві і думу думали, де взяти гроші. Їм не звикати, бо думають вони про це щодня, тільки причина дещо інакша. Коли я прийшов, то Бєлов мене трошки порадував, бо Американка передала якісь гроші і ще дехто зкинувся. Щастя, що якісь далекі родичі Троцького купили труну і хрест. Все одно парадом довелось командувати мені. Вінки, квіти, автобус і т. д. Ховали Павла з лікарняної каплиці. Він лежав і хитрувато посміхався. Бабуля плакала, а батьки посварились прямо під час служби Божої над труною. Священик змушений був скоротити свій ритуал до мінімуму і втік.

Пізніше скромний похорон. Я їхав разом з усіма. Батьки Павла сиділи в дикому бодуні над труною в автобусі. Весь час шепотіли про якісь гроші, ґешефти і таке інше. Мати Павла час від часу згадувала, що везе сина на цвинтар і тоді раптом старалась видусити плаксиву гримасу. Фелліні би такого не придумав!!

Пізніше ми повернулись до Львова. Всі плели якісь дурниці, які в таких випадках говорять. "Як він кльово виглядав", "Як живий" і т. д. Я цього слухати не міг і тому запропонував піти у "Нектар". Там ми зісунули столи докупи. Я взяв двадцять кав. Бєлов побіг за кіром. Потім весь Нектар пом'янув Троцького, львівського Гавроша, романтика, бухаря і безмежно добру людину.

Знаєш, Костику, Павло був щасливою людиною. Ми з Тобою "зіскакуємо" для того, щоб працювати і самоствердживатись. А для нього кір був роботою і самовираженням. Якби він не пив, то Ти ніколи про нього не писав би. Ми б його просто не знали.

Мене щось почало заносити, мабуть, тому, що зараз третя ранку. Треба іти спати.

Бувай здоров. Дзвони.

Твій Бампер.

II

— Ти бачила коли-небудь п'яного янгола?

— А ти?

— Одного-єдиного, раз у житті. Він їхав верхи на блакитному єдинорозі, співав у міліцейський мегафон "Несе Галя соду" і сипав у натовп тисячі цукерків, украдених напередодні із фабрики "Світоч". Натовп шалів.

— А єдиноріг?

— А єдиноріг і собі був п'яний. До того, що вже не міг співати.

— Знаєш, — сказала Андріяна, несамовито затягуючись своїм зеленим Marlboro, якого я терпіти не міг за його слабкість, — знаєш, мені подобається наш роман. Але прошу пояснити, чому в ньому стільки пиятик і п'яниць? Багатьох це денервує. Вони кажуть, що тут нема жодної цигарки з маріхуаною, жодної сцени над озером, жодної згадки про існування Інтернету або сексу — і жодного сюжету. Тільки кір і сині від кіру бухарі, поведені на поезії та музиці. Оленка казала…

— Цей роман не для багатьох, скільки можна пояснювати. А твоя Оленка просто дурна, вона не знає, що таке метафора. Навіть цього!

— А ти звідки знаєш, що вона цього не знає? — звелася на лікоть Андріяна, вродлива кобра.

— Річ у тім, що пияцтво і пияки в нашому романі — це лише метафора, — заквапився я. — Так, скажімо, п'яний янгол є метафорою для душі, закинутої в тутешнє життя, яка бреде собі самотньо краєм світу уночі, при Господній при свічі. Проте навіть видимо п'яний янгол вічно залишається янголом, не перетворюючись на демона. Просто йому

весело і він робить не те, що всі. У них із демоном субстанції різні, світлова і тіньова, розумієш? Тутешнє життя для янгола — це запій, який рано чи пізно минає. І він повертається Додому, цілий, тверезий, цнотливий, може, кілька п'юрок посивіли та й годі. Ясно?

— Дуже ясно, — сказала ти до вікна, за яким одразу ж западає ще одна рання осінь. — Я не така дурна, як Оленка. Але я не знаю, що таке субстанція.

І знову нічний дощ, осінній дощ стукає у шиби наших принагідних притулків на цій нужденній землі. Ми прокидаємось, підходимо до вікон, одхиляємо портьєри; ми довго вдивляємося у ледь помітні відображення на нічних шибах. Гладеньке холодне скло, на яке накочуються води, що ми хочемо побачити у тобі: себе? своє майбутнє? своє минуле? А чи вічно тривалий теперішній час? Замість відповіді в наших убогих помешканнях пахне цитриною. І ми запалюємо свічку або вмикаємо радіо, добре знаючи, що вже не заснути; іноді одразу таланить натрапити на справжню музику. Тоді ми щільніше закутуємося у коци, заплющуємо очі і слухаємо так уважно, ніби від цього залежить уся наша подальша (або, хтозна, може, попередня) доля. Нам хочеться мати власну долю. Адже тільки тоді варто жити далі і не так страшно помирати. Хоча крадькома кожний, звичайно, підозрює себе в прихованому, ще незвіданому безсмерті. Це так само, припускаємо ми, як однієї ночі хлопчик стає парубком, а дівчинка — дівчиною. Кожен з нас більш-менш туманно пригадує, як воно сталося. А ще оті чужинці, які стверджують, що безсмертя — це третя стать; "бо як воскреснуть із мертвих, ні женитимуться, ні виходитимуть заміж, але будуть, як янголи на небі", — каже один з них, галилеянин. "Це як ми з тобою — нерозписані, шлюбу не брали, бачимося раз на два роки", — коментує Андруся, вправний герменевт Святого Письма.

Я дивлюся, як ти кіткою скрутилася на канапі і переглядаєш сто сорок сьому серію сну за участю провідних знайомих та спорадичних незнайомців і музикантів. Тобі сниться Бампер, який диригує "Трістаном і Ізольдою". У Бампера сива борода, ясно-блакитні очі і високе шляхетне

чоло. Він вбраний у чорний фрак, сліпучо-чорні мешти і білосніжну сорочку з ретельно пов'язаним "метеликом", але замість диригентської палички він тримає паличку Коха. "Що за бздури!" — обурюється Андріяна і перевертається на інший бік.

Що ми будемо робити на небі, Андрусю?

Може, доглядатимемо білі айстри; я заграю в зозульку із глини, а ти на флейті або на тимпанах ("що є тимпан?" — Андруся спросоння; звідки я, холєра, знаю). Будемо їсти райські яблука; зробимо рурки з небесної бузини і будемо поціляти в перехожих зеленими бузиновими ягодами; будувати палаци з піску і блакитної небесної глини; винаходити нові породи птахів та звірів і приручати їх, учити читати і співати по нотах, бо будь-який винахід перший час залишається диким; літатимемо; питимемо вино з Ісусом і святим Авґустином, а потім співатимемо українських народних пісень та псалмів Давида. А ще будемо читати вірші Улюблених і кохатися до знетями, Андрусю, адже попереду — ціла вічність, а третя стать зміниться четвертою і п'ятою. Теперішній час без богів лишиться позаду, перетворившись на милий і нешкідливий спогад про ще одну подорож до планети людей.

І буде там нічна музика, така весела, чиста й ніжна, як оце ти. Ми знанова перезнайомимося з тими, кого знали вічно, з тамтешніми музикантами й співаками, з усією небесною тусівкою. Будемо по черзі фундувати нектар — ми Бахові й Рахманінову, вони — нам і Бамперові; Дженіс Джоплін або Джим Моррісон покажуть нам чудові криївки, де можна кохатися донесхочу, не переймаючись існуванням космічної поліції. Скільки вони понаписували за цей час розлуки! І ми нарешті зможемо переслухати все, від першої до останньої ноти, наживо, нікуди не кваплячись; знаєш, Андрусю, я більше ніколи не вирушатиму в мандри до цієї долини сліз, все одно вона пропаща.

"Тоді Ізольда і каже йому:

— Обійми мене, друже, так міцно, щоб серця наші від того порвались і душі відлетіли. Забери мене до тієї щасливої країни, що казав колись: до країни, звідки ніхто не вертається, де чарівні співці співають без кінця, забери мене!

А Трістан відповідає їй:

— Так, я заберу тебе до щасливої країни живих. Час той наближається; чи не до дна ми випили з тобою наші муки й наші радощі? Час наближається, і коли я покличу тебе, Ізольдо, ти прибудеш?

— Друже, поклич мене! Ти ж знаєш, що я прибуду.

— Хай Бог нагородить тебе за це, світе мій".

Але важко читати серед ночі і я відкладаю улюблений роман. Як нам хочеться триматися власної долі, власного міфу, чогось такого, як світло, до якого можна було б летіти крізь морок і осінні дощі, — бо летіти треба на Світло, це правда, це незрадливий орієнтир. Інколи нам майже вдається торкнутися того світла, долетіти насправді. І тоді ми падаємо в пітьму, з обпаленими крилами, зі сльозами образи й нерозуміння. Ми прагнемо тяглого усвідомлення своєї долі. Ми хочемо неперервного лету до світла. Ми не знаємо, чи існує рай для нічних сестер наших із тонко виконаними візерунками на тендітних перламутрових крильцятах, ми не знаємо, чи існує рай для цвіркунів, які один за одним розчиняються і мужньо тихнуть у глибинах осені, але ми направду хочемо, щоб він був — так само, як воістину хочемо дихати. Без раю дихати неможливо. У тому раї має випасти страшенно багато снігу — бо надто пекучим було полум'я, у якому згоріли нічні метелики і денні зорі, Джим і Дженіс, Грицько і Вовчик, Троцький і Сюр, Вот і Містик, ціла Армія Світла, їм немає лічби. Нам немає лічби, тим, що палали і палають, летять і долетять усе-таки до своєї долі, до її звершення. Повно снігу в раю. Засніжені канали, стрункі собори, хори, у яких Моррісон, Джоплін і Меркурі, Леннон і Гаррісон співають разом, а

Бах та Моцарт акомпанують їм на мальованих органах; знаєш, Андрусю, що вони співають? Ти знаєш. Вони співають: "Ми — є!"

Андріяна підводить коротко підстрижену голову:

— Чому не спиш?

— Я пригадую рай. І записую свої спогади на папері.

— О такій порі?

— А о якій?

— Співай про сім іржавих ґверів, лиш не схиляйся при папері, — спросоння цитує Андруся, накривається з головою і щезає у буйних хвилях безособової течії.

Злива, тим часом, не вщухає. Попід вікнами проїздить авто, може, відбилося від своїх. Словачка з радіо каже, що у Братиславі також дощ і запускає до ефіру невідомий мені рок, такий тихий у цій кімнаті, де спить моя любов, такий шалений, наче вони грають і співають перед смертю — або перед безсмертям, уперше після життя. Так солодко, так тривожно і все одно солодко пливеться крізь осінній безчас, крізь нерухоме проминання — "бо все мине, як сад, що на очах пошерх, — нам буде тільки ніч, як письмена, — постійна, а те, що звали "сад" ("сад" чи "рай", як там у нього, я вже не пригадую; але ж "рай" і означає "сад", тож можна як завгодно), скажімо, отак: "бо все мине, як рай, що на очах пошерх, — нам буде тільки ніч; ніч, як псалтир — постійна; а те, що звали "рай", — лиш, як луна, по стінах осяде сумно й не прошурхотить уже; а те, що раю суть — те, що не знає меж — воно зимує там, де наше осягання…" — під приязним шепотінням дощу, спокійний, плавний віддих сонної, найкоханішої у всьому часі жінки з заплющеними очима, у неї сірі очі, насмішкуваті і печальні одночасно, я знав їхній погляд напам'ять задовго перед тим, як ця пам'ять розпочалася; з сірими

очима, золотим стриженим оксамитом, жінки з довгими стрункими ногами і маленькими, тугими, не засмаглими персами, усієї жінки, сонної, гарячої, юної, запашної як цитрина, як свіжий чай, соковитої, гнучкої, як лозина на вітрі з Едему, жінки подих, без якого рай і безсмертя не є можливими, — і я припадаю до тебе губами, ти ще не вся тут, нічна троянда, вузеньке стебло, паняночка, у нашій ночі і осені, переповненій медами та зливами, ти ще не вся тут — у цій долі, яка виштовхнула нас в осягання — і ми згораємо одне в одному, моя, і я закінчуюся в тобі, розпочинаючись — Андрусю, марното, соловейку.

III

Бамбула жив із того, що малював писанки і продавав їх на Подолі. Малював він досконало, з витонченим артистизмом; буйні, фантастичні візерунки на писанках жодного разу не повторювалися, а крихкість гусячих яєць додавала їм цінності. Один необережний порух — і замість шедевра на долоні лежала шкаралуща. Дивлячись на ці крихітні моделі світобудови, можна було подумати, що їх малювала замріяна панна з прозорими від анемії і тонкими, як її пензлик, пальчиками. Бамбула був грубасом понад півтора центнера ваги, залюбки розгинав підкови, міг би дати духопеликів обом Кличкам зразу, але не робив цього, тому що він був Митцем, а не. До всього, Бамбула мав у Львові рідного братика Бампера. Про їхню з братиком буремну молодість по Львову ще й досі блукали такі страхітливі легенди та міфи, що навіть Юрко Винничук боявся їх описувати. Бамбула ненавидів Львів і мешкав то у Києві, то під ним, маючи власну хату і майстерню. А це вже немало.

Костик приїхав до Бамбули по допомогу. Клацаючи зубами, він вискочив із наскрізь промерзлої електрички і, ковзаючись безлюдними вуличками, побіг присмерковими Біличами. Окрім Бамбули в Біличах мешкали рекетири, сутенери, повії і колишній робітничий клас, який завдяки нежданій ним "незалежності" перетворився на декласований елемент. Елемент радо знімав з перехожих шуби, куртки і шапки, витрушував з їхніх кишень злополучні купони, знімав годинники та перстені, а потім кидав жертви під електричку або відпускав живими,

залежно від настрою та атмосферного тиску. Зрештою, під той час так було не тільки в Біличах, а по всій Україні і, слід додати, в Росії та Білорусі.

Він зрадів, побачивши ясне світло на кухні Бамбули. Невеличкий будиночок стояв у глибині засніженого саду, стежкою бігав Чорник, нюшкуючи свіжі заячі сліди. Чорник почув чужого і залився гавкотом.

Костик довго не міг зняти старого шкіряного плаща, який трансформувався в крижаний обладунок середньовічного лицаря, тріщав, хрустів і міг поламатися. Потому Бамбула відпоював гостя міцним гарячим чаєм. На вулиці геть зовсім стемніло, стояла, а може, лежала зима, крислата яблуня підступила ближче до освітленого вікна і на синіх снігах густо закреслилася її ажурна тінь. Дерева тіней натрусили, а яблук і нема, натомість пахло олійними фарбами, новорічною живицею розчинників, помешканням художника. Костик нарешті прийшов до тями, зашпори і дрижаки розтанули в приязному теплі кухні, зелений чай з жасмином нагадав про Китай, весну, про те, що на світі є "Книга Перемін" і їй можна вірити, а отже, до Костика повернувся і підступний дар богів, мова, його язик відмерз від піднебіння і Костик цілком розбірливо сказав:

— Тепер, старий, слухай мене уважно, маю просити тебе про одну річ.

— Проси, — великодушно дозволив Бамбула. — Тільки небагато.

— У мене вийшла друга збірка віршів.

— Чого ж ти мовчиш? Вітаю! Ану, покажи.

Костик дістав із плаща, від якого і далі несло Антарктидою, книжку, мовчки поклав на столі.

— Кльово! Чувак, ти якийсь невеселий, це діло слід блискавично замочити. А що то за шкарадна штора на обкладинці? У мому кльозеті така висить.

— Почалося.

— Папір страшненький, до дупи кращий продають. Ну, нічого, нічого… Підпишеш мені примірник.

Костик нашкрябав кілька рядків.

— Дякую, старий. Зараз сходимо, візьмемо флєшку…

— Флєшку візьмемо іншим разом, — понуро сказав Костик. — Я нарахував там більше двадцяти друкарських помилок. Але то ще нічого. Старий, вони не заплатили мені ані купона.

— Тепер нікому не платять, — стенув плечима Бамбула. — Радій, що видали на ша́ру.

— Так. Але вони віддали мені увесь наклад!

— Ну, то й що. Трагедія. Продасиш, станеш крутим, купиш Чорнику кістку.

— Та почекай ти, кістка! Знаєш, скільки примірників отакого гівна вони наштампували?

— Тисячу.

— Три тисячі!

— Опа-опа… — Бамбула схопився за голову.

— Андрію, я мушу їх забирати і то негайно. Там треба звільнити місце, бо з друкарні вже везуть нові наклади і їх нема де складати.

— Ренесанс просто-таки якийсь почався, ти диви… Ага! — Бамбула все одразу зрозумів. — І ти хочеш усі ці бестселери закинути до мене. НІКОЛИ!

— Але куди мені їх закинути? Поклади до майстерні, хай полежать до весни. Потім я забиратиму їх частинами. Старий, ти є моя остання надія.

— Зосталася тільки надія одна…

Бамбула подумав.

— До майстерні не покладу, — сказав він. — Ти ж знаєш, у мене вже раз була пожежа. Можна покласти до літньої кухні. Але там вогко і вона не опалюється. До весни вони понабрякають.

— Нехай. Ти уявляєш, скільки коштуватиме доправити їх до мене додому? За триста кілометрів? То ж машина.

— За машину з тебе триста баксів і злуплять. Бензину ніде нема.

— Ото ж. А в мене наразі двадцять тисяч купонів.

— Добре, домовились. Привозь. Але розкажи, як ти влип у таку фіґню?

Костик зробив кілька ковтків чаю.

— Я ще не знаю всіх деталей. А загальний сюжет такий: коли пролунало довгождане деким слово "свобода" і ми скинули колоніяльне

іго, розчулена українська діяспора подарувала Спілці письменників видавничий центр. З комп'ютерами, ксероксами, факсами і з якими тільки не хочеш прибамбасами. "Ось, нате, — сказала діяспора, — щоб і ви нічим не були гіршими за інші нації, щоб не тужили за рабством єгипетським, сиріч московським. Ми чули, що багато молодих письменників у Вкраїні не можуть видрукувати свої книжки. Підтримайте їх. Налийте свіжої крови, тобто сиріч молодого вина модерної поезії і прози до нових міхів. Створюйте, холєра, державу! Створюйте, сиріч же таки, нову літературу!!! І нехай вам допомагає Бог та любов до рідного материнського слова, а ось вам іще сто тисяч долярів на папір і, сиріч, на фуршет".

— І все?

— Спілка чемно подякувала, вклонилася діаспорі в ноги, в руки і ще кой-куди, забрала видавничого центра і, співаючи ґімна, пішла...

— ... і загнала той центр до Росії.

— Ні, Росія нам тепер по цимбалах. На київських розкладках почали масово з'являтись дешеві в усіх розумінням детективи і порнографічнії романи. Російською мовою, природно, бо наша такого ще не витримує.

— От мудаки.

— Невеликії три літа кльово пролетіли, аж тут діяспора візьми та й схаменись. Бо почали подейкувати, либонь, тобто сиріч, немовбито в молодої держави та її кволих інституцій якісь там негаразди з корупцією. Ну, з ким не буває. Але невже таке страхітливе явисько мало би зачепити сумління нації? Її співучу, барвінкову, солов'їну і смерекову навіть, холєра, душу? Певно, що то москальська провокація. Українські письменники століттями і тисячоліттями боролися за свободу слова і всю іншу фіґню, а слово тепер пильно стоїть на сторожі. Хто бись був чистий як лід, а білий як сніг, то ти обмовлять од голови до ніг. Але. Але

їдьмо, панове, і пересвідчимося в тім на свої очі. Приїжджає Діяспора на Банкову, а Спілка їй і каже…

— Ваш центр уже давно спистило Рускоє Національноє Єдінство.

— Ні, не випереджай події. "Хтіли би-сь ми, прошу пані, подивити на ваші напрацьовання", — з материнською ласкавою усмішкою повідає Діяспора. А Спілка їй каже: "Щас". Вибігла Спілка за ріг кута, а там поетів повзає видимо-невидимо. Вірші читають один одному, голота, про вічність, красу і славу, і про юну нескорену вітчизну, до речі, мріють гуртом, хто з них буде першим Нобелівським лауреатом — з'ясовують. Дрантя, одне слово.

— І серед них ти.

— І я серед них, де ж мені ще бути, як не серед своїх? Спілка зловила нас штук десять у жменю, занесла до кабінету і каже — мені, припустимо: "Хочеш книжку? Безгонорарну, зате на ша́ру. Частину тиражу тобі дамо. Подаруєш отим крейзанутим, а вони — тобі. У тебе вже п'ять років не виходили книжки, а ти ж, як-не-як, мій член. Соглашайся, бард, пока не піздно, бо передумаю". Чого ти іржеш?

Бамбула повзав по кухні.

— Якщо Спілка — вона, то як ти можеш бути її членом? — простогнав він.

— Тобі одне на умі. От, нашибала Спілка вершиків і видала все одразу за лічені дні. А Діяспора сидить, чекає. Спілка приносить їй каву і гору отакого убожества: "Прошу помилуватися, то є наша нова поетична серія. Ось Костик, ось Петро, а Лишега відмовився, йому, чи бачте, не сподобалося оформлення з нашою кльозетовою шторою. Перебирати вже почали, бачите, літературний процес пішов… обіцяв повернутися. До речі, дайте нам ще сто тисяч. На оформлення, бо художники

запаніли, не хочуть більше на шару навіть кльозетових штор малювати. Ренесанс, карочє". Облилася Діяспора рясними та гарячими, поцілувала Спілку у… Андрію, у лоба вона її поцілувала, а не туди, куди ти показуєш, іще сто тисяч і вишиваного рушничка із Філядельфії на щастя, на долю, блін, дала, а тоді скрутила fuck you воріженькові на північний схід і, поправивши лапшу на вухах, полетіла на свою чужину. А Спілка зирк у вікно, за яким тужно реве літак до Нью-Йорка, так немовби все вимовляючи "кру… кру…", хап телефонну трубку і каже мені: "Слухай, казьол, забирай цю рвань, щоб завтра і духу не було, нам "Эммануэлу" Арсан нема де складувати".

І от я у тебе. Але ж там дубар…

IV

Від Бамбули Костик зателефонував до Києва.

— Філ? Добрий вечір.

— Радий тебе чути.

— Зараз твоя радість минеться.

— А де ти є?

— У Біличах, але вже їду до Києва. Філ, ти маєш "кравчучку"?

— Тепер кожний порядний українець має "кравчучку". А що?

— Мабуть, я непорядний українець. Філ, у мене вийшла книжка.

— То це ж чудово! Вітаю! А ти подаруєш мені примірник?

— Я тобі подарую тисячу примірників. Або дві, скільки захочеш. Філ, маю до тебе велике прохання. Чи не міг би ти взяти "кравчучку" і під'їхати з нею до Спілки письменників? Я мушу забрати звідти кілька пачок із книжками. Решту потім розповім.

— Про що мова? Звичайно. За годину буду там.

— І я за годину буду там. Дякую, старий. Вберися тепліше, бо такий мороз, що птахи падають з дерев.

Філ належав до найбільш надійних Костикових друзів. Його доброта й інтелігентність не мали меж. Він був нащадком славетного шляхетського роду, закінчив фізико-математичний факультет київського Політехнічного і кував могутню зброю на "Арсеналі". Серед безлічі його чеснот однією з головніших була та, що Філ не писав віршів. Але він любив поезію і бардівські пісні, непогано малював і мав чудову колекцію старовинної рок-музики. Коли Костик навідувався до Києва, він майже завжди зупинявся у Філа. Вони допізна сиділи за гітарою, кавою і чаркою, обмінюючись думками з приводу найцікавіших останніх мистецьких подій і пригод; йому ніде не було так хороше, як у цій просторій квартирі, де Філ мешкав разом із старенькими батьками та привітною, милою, завжди усміхненою сестрою-художницею, де за вікнами стояли стрункі тополі, загострені верховіття яких досягали восьмого поверху, де було безліч рідкісних речей, які Філ понавозив зі своїх літніх археологічних експедицій — монети-"дельфіни", фрагменти амфор, роги сайгаків і шкури мамонтів, підкови динозаврів і пір'їни з хвостів птеродактилів, жар-птиць та археоптериксів, руків'я мечів і череп'яні козацькі люльки. Філ, до речі, мав цілу скриньку добре обкурених люльок з довгими чубуками, у нього завжди знаходилася непочата пачка п'янкої "Амфори", а до всього він неперевершено готував каву.

Бамбула провів Костика до електрички, побоюючись, що місцевій "рекетні" не сподобається сутула двометрова постать поета або його окуляри. З нього нічого було здерти, а це саме по собі заслуговує кари

смерті. Стояв лютий січневий мороз і сніг аж свистів під їхніми кроками, мінячись сорокаградусним вогнем. Угорі сяяли холодні руни, викладені з колючого світла зірок і низько провисали обтяжені густою шерстю інею дроти. Вони домовилися, що завтра Костик знайде машину, а Бамбула під'їде на сьому вечора до Спілки і допоможе завантажити книжки.

Більше за всю рекетню світу Костик боявся холоду. Він ускочив до жарко натопленої Спілки, неслухняними пальцями на ходу розстібаючи грубого, кустарного пошиття шкіряного чорного плаща, знімаючи сіру кролячу ушанку й окуляри, які миттю зайшлися товстим шаром пари. За кілька шалених днів, що минули від виходу його книжки у світ, спілчанські вахтери вже звикли до сутулої постаті бідного родича здалеку, звикли до його очманілої біганини і поводилися вельми навіть привітно, а може, й запанібрата, часом запрошуючи перепочити і випити з ними, скажімо, чаю. Костик заскочив до вбиральні, прожогом засунув закоцюблі руки під холодну воду і завмер, перестрашено прислухаючись до крижаних перетягів, які гуляли тілом. Йому так боліли зашпори під нігтями, що на очах виступили сльози. Ця червоно-лазурова шкіра чужих і неживих рук щось нагадувала йому, за хвилю він уже зрозумів, що саме.

— Холєра, — сказав Костик, короткозоро жмурячись на себе у дзеркалі, — це було п'ятнадцять років тому. Ми з Вовчиком палили багаття в парку, серед снігів, і пили кріплене вино на скаженому морозі, а довкола нас на зимових деревах сиділи сотні мертвих замерзлих птахів. І тоді Вовчик візьми та й скажи: "Колись ми пригадаємо цей день. Років через двадцять. Тоді все буде по-іншому". І ми пророкували, що Україна стане вільною, а ми нарешті відкрито надрукуємо свої вірші. І ось, наші пророцтва збулися, так швидко, і я приїхав забирати другу книжку, і жовто-синій прапор майорить над Верховною Радою, і де не плюнь, всюди він майорить, хоча тоді це не могло навіть приснитися, ми не мали бодай приблизного уявлення, як виглядає той прапор, де там синє, де там жовте… Пророцтва збулися, а в моєму серці нема ні краплини радості, бо такої злиденності ми не могли передбачити, Вовчику, ані того, що ці вірші виявляться абсолютно нікому

непотрібними, ні мої, ні твої, ані того, що Вовчик поночі збиратиме недопалки під рестораном, бо роками не матиме змоги заробити на коробку найдешевших цигарок, ані того, що ці чортові руки можуть аж так нестерпно боліти від холоду.

Він насухо витер руки хустинкою, протер і вдягнув окуляри. Лице пересічного інтелігента. Пророки виглядають зовсім інакше. Ходімо у вестибуль.

За чверть години прибув Філ, сяючи блакитними очима і обскубуючи паморозь із каштанової борідки. За собою Філ тягнув "кравчучку", нагадуючи школяра, що допізна катався на санчатах і забув вивчити уроки на завтра.

— Привіт, — сказав Філ. — То де тут перлини світової лірики?

Костикові відлягло від серця. Він повів Філа до одного з кабінетів на першому поверсі, кількома словами переповідаючи історію злополучної радості, яка нежданo-негадано звалилася на його голову. Слова були переважно односкладові. Філ посміхався у вуса і мовчав.

— Усе буде добре. Не переживай ти так. Заберемо ми твої книжки, поступово їх продаси і купиш собі...

— ... "кравчучку".

Кабінет був заставлений пачками із книжками до самісінької височенної стелі. Між ними тулився крихітний письмовий стіл, за столом куняв крихітний підхмелений клерк, у таких, як і в Костика, окулярах.

— Це все твоє?! — жахнувся Філ, побачивши паперові Гімалаї.

Клерк підхопився:

— Ні-ні, лише оці двадцять вісім пачок. У кожній пачці сто екземплярів. Одну сотню ми віддали до "Поезії", а ще одну — до "Сяйва". Більше ніде не беруть.

— Я знаю, — роздратовано промовив Костик. — їх продають за ціною коробки сірників. Продавці дивляться на мене так, ніби я їм пропоную відвертий опис групового сексу. З кольоровими ілюстраціями.

— Е-е, не скажіть. Якби ви їм запропонували опис групового сексу, ці книжки відірвали би з руками. Навіть, хе-хе-хе, в "Академкнизі".

— Вам краще знати, — не втримався Костик.

— Розпишіться отут-о.

— Але я сьогодні не можу забрати всіх книжок, лише декілька пачок.

— Вам же було чітко сказано: забирайте негайно, з друкарні везуть наступний тираж! — обурився клерк.

— А де я візьму машину?

— Ваші проблеми — то не наші проблеми.

Філ незворушно складав пачки з книжками на "кравчучку". Вмістилося п'ять пачок. Вони були з тонкого, мало не цигаркового паперу, навхрест перев'язані шпагатом.

— Можуть розірватися по дорозі, — стривожився Костик.

— Нічого, якось довеземо. Головне, щоб витримали у метро.

— Ще дві я візьму в руки.

— Але ж у тебе нема рукавиць. Одягни мої.

— Дарма, дякую, не треба.

Не попрощавшись із клерком, вони вийшли зі Спілки й попрямували до метро. Коліщатко "кравчучки" життєрадісно пищало на всю Банкову. Костик хотів залишити кількасот примірників у Києві, на той випадок, коли раптом збожеволіє котрась із завідуючих книгарнями або трапиться інша щаслива оказія. Може, влаштуємо творчий вечір абощо; не ганяти ж щоразу до Біличів. Філ погодився скласти ці кілька сотень у своїй квартирі.

Перша пачка луснула, щойно Філ поставив "кравчучку" на ескалатора. Сотня книжок весело хуркнула вниз східцями, попід ноги втомленим людям, які поверталися з роботи. Спочатку це викликало хвилю інтересу і загального пожвавлення. Усі подумали, що то двоє кмітливих єговістів або кришнаїтів винайшли оригінальний спосіб розповсюджувати божественну літературу. Але, побачивши, що то всього-на-всього якісь пєсні на малопонятном язикє, всі одразу скисали, обличчя видовжувались, очі згасали, повертаючись до звичного ступорозного скляніння.

На Філа все це не справило жодного враження. Костик гарячково нишпорив по кишенях, шукаючи валідол.

— Інженерне мислення, — Філ постукав себе пальцем по вовняній шапочці. — Я це ще вдома передбачив.

І дістав велетенського пластикового пакета. Костик поставив свої пачки на сходи ескалатора. Перекочуючи язиком пігулку валідолу, він побіг униз, збираючи книжки.

V

— Нет, увольте, я терпеть не могу украинские вирши, — высокая блондинка в роскошной длинной шубе не скрывала гадливости.

— Но отчего же? — Костик с удивлением взглянул на ее золотые волосы.

— Да, пожалуй, оттого, что от них за версту разит кустарщиной. Вот как от вашего плаща, — уточнила она.

— Бедность не порок, — нашелся Костик.

— Нет, милый друг, теперь, — она произнесла "циперь" — теперь это порок. Вы бы делом занялись, вместо того, чтобы шататься с этой тачкой, нагруженной макулатурой. "Мамо", "тоскно"... Ставлю сто долларов против ста купонов, что в вашем сборнике есть слово "мамо".

Костик покраснел и ничего не ответил.

— Вот видите! Вы должны мне сто купонов! — обрадовалась блондинка.

От нее пахло изумительными духами и коньяком. Обычно такие в метро не ездят. Он молча достал сто купонов и протянул красивой змее. Ее перчатки тоже были из змеиной кожи. Или, может быть, из девичьей, — гибкие, душистые, ладно обтягивающие узкую ладонь с длинной тонкой кистью.

Блондинка аккуратно разорвала купон и бросила клочки вниз. Теплый воздух, которым дышало метро, подхватил оранжевые обрывки, закружил их миниатюрной вьюгой; один лоскут, тот, что с трезубцем, сел на рукав кожаного плаща, оранжевый январский мотылек.

— Оранжевый январский мотылек, — произнес он зачем-то вслух и сощелкнул бумажку.

— Недурно. Неужели вы и впрямь настоящий поэт? Но ведь ваш язык… Ваш надуманный язык, созданный в кабинетах, он просто ужасен. Как можно быть поэтом в таком языке? Он мертвый, он книжный… В нем триста совершенно загадочных правил, которые исключают именно те слова, которыми все пользуются на самом деле и которые всем понятны без словарей… Вы никогда не скажете по-человечески: "занавеска", вы непременно будете вешать эту польскую "фиранку", не чувствуя ее этимологии и связи со всей корневой системой языка. И так с каждым словом, на каждом шагу. Вы будете заимствовать из польского или немецкого, любого другого языка, лишь бы заимствованное слово не имело даже тени подобия с языком русским. Но ведь это совершенно головная идея. А потом вы удивляетесь, что никто не хочет читать стихи на этом волапюке. Хорошо, давайте я куплю ваш сборник. Сколько вы хотите? — снова ошарашила она медленно вскипающего Костика.

Они сошли с эскалатора и остановились. Костик вынул из пакета мокрую книжицу со свежим следом крупного мужского сапога на белой обложке.

— Я писал эту книгу пять лет, — задумчиво сказал он, — во многом, очень во многом отказывая себе. Поэтому, думаю, что сто долларов за экземпляр будет вполне приемлемой ценой.

Блондинка вспыхнула и, сняв обе перчатки, достала из крохотной сумочки несколько зеленых банкнотов.

— Вот вам сто долларов. И купите себе сносное пальто.

— Меня вполне устраивает мой плащ. Мы с ним уже так сроднились за эти годы, что он стал мне чем-то вроде брата, — отдавая книжку, сказал ей Костик. Глядя ей в глаза, он аккуратно изорвал стодолларовую бумажку на мелкие части и бросил их в блестящую металлическую урну.

— Надеюсь, вы никогда не будете сожалеть… об этом, — блондинка опустила глаза и, пожав узкими плечами, исчезла в толпе.

VI

Розсипались на вітрі — і висять довільні, невблаганні карти долі, та крізь брудні дими із урнових багать хіба розгледиш їх? Та й королі всі — голі. Ба й ти незгірш: в тобі ось не на жарт метро собі червоне збудували страхи і сумніви — обранці сил могутніх. Та знаєш ти: ще не перемішали байдужі руки тих байдужих карт, і дурень зріє в кожному з присутніх.

До Політехнічного вони з Філом доїхали без пригод, але на шляху до швидкісного трамвая розірвалася ще одна пачка. Філ вийняв із кишені наступний пластиковий пакет і Костик позбирав своє неслухняне багатство. Щоб убезпечитись від подальших несподіванок, Філ купив ще два пакети у нічному кіоску, прикрашеному рубіновими і сапфіровими вогниками. Це виявилося недаремним кроком, бо коли вони виходили з трамвая, у двох попередніх пакетів обірвалися ручки, а третя пачка висипалася на колію. Вечірня публіка насолоджувалася безкоштовним шоу: двоє інтелігентів повзали по запльованому соняшниковим лушпинням снігу і збирали книжки, не звертаючи уваги на розпачливе дзеленчання трамвая. Нарешті вагоновод не витримав і, не вимикаючи дзвінка, спрямував трамвай на Костика, який послизнувся і впав на колію. Філ вихопив його з-під коліс в останню мить і поскаржився, витираючи піт з чола:

— Щось жарко стало надвечір.

— Щоб я… коли-небудь… після того всього… писав вірші, — задихаючись, сказав Костик, — та ніколи в житті, беру тебе свідком.

— Заспокойся, — втішав многотерпеливий Філ, — усе гаразд. Головне залишитися живими і дістатися до Героїв Севастополя. Може, з

часом цю вулицю перейменують на нашу честь — Героів Самвидаву. От якби ти писав історичні романи, ми б їх напевно не довезли. Почекай тут, я сходжу, візьму пляшку якої-небудь анестезії. Свято, як-не-як.

Філ пішов до кіоску в підземному переході, а Костик залишився з "кравчучкою" і трьома напхом напханими пакетами.

Біля нього одразу вродилося двоє міліціонерів.

— Ти шо тут продаєш?

— Нічого.

— Розказуй. Ми бачили, як он отой-о брав у тебе здачу. Ліцензія єсть?

— То мій друг і я йому давав гроші на сигарети.

— Ага. Де ви напистили стіки книжок? Пропаганду распространяєм... У, очкарики дохлі, нема на вас харошої вірьовки. Ану, показуй. Карочє, ви влипли. Щас пройдьом в отдєлєніє, составим протокол. Переночуєте там, утром визовем слєдоватєля...

Один з них узяв Костикову книжку і почав гортати.

— Тю, дак це ж стіхі.

— Яка разниця, — сказав другий. — Десь обобрали склад. Ці чотириглазі знають, шо брать.

Костик вийняв спілчанське посвідчення і заходився пояснювати, хто він такий і чому в нього так багато книжок. Йому анітрохи не хотілося йти в отдєлєніє, де сиділи п'яні бомжі і хворі СНІД'ом проститутки, а

міліціонери, забувши про все на світі, до ранку грали в підкидного дурня. Йому хотілося доповзти до Філового дому, випити трохи московського антидепресанту, чого-небудь попоїсти і загрітися врешті бодай раз за весь цей несамовитий день.

— А, дак це пісатєль, — здогадався один і повернув посвідчення. — Дурний всігда з писаною торбою, а пісатєль — з книжками.

Вони зареготали і пішли геть, лускаючи соняшник.

* * *

Удома Філа й Костика зустріли так, як і належить зустрічати героїв. Зберігаючи кумедну поважність, Філ розповідав батькові і сестрі про льодовий похід і дорогу життя, сповнену випробовувань та спокус, про численні небезпеки, які на кожному кроці чигали на їхню свободу й гідність.

— Тоді Костик, гнівно задравши окуляри, каже їй: "Українські поети так дешево не продаються, мадам!". І рве купюру на тисячу дуже дрібненьких центів.

— А вона?

— А вона тепер цілий вечір сидітиме сумна. Заговорила на свою голову з романтиком. Читатиме для розрядки Костикову книжку. А потім на нас напав трамвай...

Вони сиділи у Філовій кімнаті і слухали добрий старий "Пінкфлойд". Філ щедро частував гостя, розповідаючи про тонкощі догляду за молодими невихованими собаками. Його Джессі, яка уважно стежила за розповіддю, лежачи під столом, переводила погляд на Костика і він потай від Філа — бо той якраз наводив п'ятнадцятий неспростовний

аргумент проти годування молодих невихованих собак чужими — кидав їй черговий шматочок котлети.

Згодом вони довго міркували над тим, де взяти машину, щоб відвезти книжки у Біличі і нарешті згадали про Сашка.

Сашко був однокурсником Костика по Літературному інституту. Вони разом їздили на сесії до Москви, разом відвідували і прогулювали лекції, ходили до музеїв і на виставки, жили в одній гуртожитській кімнаті. Власне Сашко і познайомив його з Філом. Одного разу Філ, який їздив у відрядження до Нєвінномиска, застав їх обох на сесії і залишився в літінститутському гуртожитку на дві доби. По тому він цілий рік переконував усіх киян, що був у раю. Йому показали такий буйний літературний процес, що пізніше захоплені відгуки про "Московіаду" Андруховича не викликали у Філа нічого, окрім сардонічної посмішки.

— Бліда копія, — зверхньо говорив Філ. — Андрухович підслухав непевні плітки, які вряди-годи сублімували на його сьомий поверх. А я, я сам, — Філ значуще піднімав вказівного пальця, — разом з Костиком і Сашком ходив по горілку у таксопарк о третій годині московської ночі. Що ж він там пише, той ваш Андрухович? Нібито люди падають із сьомого поверху і розбиваються вдрузки, бо їх не випустила з гуртожитку вредна москалька-вахтерша. І одразу закочує істерику: ах, як ви можете жити у такій країні, де люди гинуть серед ночі від тоталітаризму і абстиненції, ох, чому ж ви так просмерділися несвободою тощо. Створює прокляті питання ваш Андрухович. А я — я! — мушу застерегти, що то все художній домисел, фікція і підступна інсинуація проти золотої душі, баби Кіри. Вона один раз не пустила Андруховича по горілку — і на, маєш, він на двох сотнях сторінок строчить оскарження і вирок цілій Імперії. А до баби Кіри треба підходити вміло. Ми з Сашком і Костиком уміли підходити до баби Кіри, і тому сказали їй: "Бабусю, голубко, ти всім помагаєш; яке у нас горе, ти, може, вгадаєш?" Баба Кіра каже ритуальну фразу: "Ребята, у вас опять закончилась водка; но я вас никуда не пущу, идите спать, вам же завтра на занятия". Але ж це ПАРОЛЬ! І треба знати ВІДГУК, інакше вона пошле

вас туди, куди й Андруховича послала. Тому треба нахилитися ось так і прошепотіти їй на вушко, заросле сивою щетиною: "Бабушка, но ведь мы же и вам нальем!" І — все! Жодних проклятих питань, усі двері — навстіж і ціла Москва поКІРно лягає до ваших ніг! Свободи у Москві стільки, що в ній можна втопитися, недарма ж є приказка: "Не знаючи броду, не лізь у свободу!" Ми з Сашком і Костиком ходили по свободу тричі! А під ранок бабуся Кіра нам іще й огірочків солоних винесла.

За роки, що минули після інституту, Сашко став статечним київським буржуа. Він одружився з гарненькою жвавою дівчинкою, заснував власний культурно-мистецький часопис, у якому друкував і Костикові твори, не забуваючи платити гонорари, а ще носив окуляри з круглими скельцями, галюцинаційно нагадуючи Миколу Зерова. Його витончені вірші також сповнював дух живої неокласики, тож Костикові не раз спадало на думку: а що, коли це дійсно Зеров у своєму новому втіленні? Зеров, який повернувся до Києва і надолужує те, що урвала енкаведистська куля. Сашко відмахувався: "Ні, я не Зеров, я інший, не прищеплюй мені роздвоєння особистості".

Отже, вони зателефонували до Сашка, передали йому вітання від баби Кіри і виклали суть справи. Сашко подумав і сказав, що попрохає машину в батька.

— Навіщо тобі та сотня доларів, коли ти маєш сотню друзів? — посміхнувся Філ. — Я ж казав, що все буде гаразд.

VII

Серед ночі Костик зненацька прокинувся. Спочатку здалося, що розбудив стукіт коліс електрички й оте характерне ритмічне погойдування засвідомості, яке виштовхує речення і образи втіленими, тільки бери й записуй, мерщій, поки все це триває, і він уже пошкодував за самописком та чистим аркушем паперу, які вдома завжди лежали на стільці біля ліжка, саме для отаких випадкових невідворотностей; і

розізлився на себе за те, що він не вдома, а тиняється по чужих містах і людях, якими б привітними і гостинними вони не були. Але, прислухавшись до себе, він зрозумів, що це не вірш, принаймні, не його вірш, це пульсував ритм довгожданої відлиги, елегійне коливання, точні й розмірені сполохи крапель, які йшли відсторонено, не до Костика, ні до кого, впізнавані і нічиї, ні про що, але разом з тим сенсовні й відчутні, як дотик. В осінні вечори, у вечори студені, непевне все якесь, як ворожбитський віск…

Філ завжди поступався своєю кімнатою гостеві, а сам ішов спати до батьків. І все ж Костик відчував, що окрім звуків капежу у кімнаті є ще хтось. Це здивувало його, бо кімната Філа була такою ж спокійною, як і її господар; тут ніколи не снилися кошмари, не прогулювалися привиди і навіть рипіння паркету не дратувало. Тієї миті зарипів саме паркет і Костик не витримав, підхопився на ліжку, навпомацки знайшов вимикач нічного світильника в узголів'ї.

Біля ліжка, висолопивши довгого червоного язика, сиділа Джессі, яку забули випустити звечора. Костик згадав учорашню Філову лекцію і подумав, що вона, либонь, хоче пити. Певна річ, з'їсти стільки котлет! Її мисочка з водою стояла на кухні. Доведеться вставати. Костик обережно прочинив скрипучі двері і тихенько погукав молоду невиховану собаку за собою. Джессі так жадібно припала до води, що йому й самому захотілося напитися. Він узяв склянку і відкрутив кран. Води не було. Тоді він зазирнув до холодильника і побачив молоко. Джессі також хотіла молока. Костик поділився з нею, а тоді пошепки побажав "добраніч" і повернувся до кімнати.

Але сон уже пропав. Він сів на підвіконні і почав дивитися на гострі верхівки закляклих тополь, на занесений снігом порожній хідник, на примарне своєю нерухомістю світло єдиного зимового ліхтаря. Він відзначив, що ритм усе ще пульсує — при місяці гладкім висвічує легені карпатський (іздаля почагарілий) ліс — і пригадав, що йому снився човен. Разом з покійним сусідом, пастухом і рибалкою, вони перепливали Сейм; у човні було тісно, а довкола розкидалася

широченна повінь і чорний кінь пасся на березі, прив'язаний до куща верболозу, і Сейм… так, Сейм тік у зворотному напрямку, із Заходу на Схід, а човен був скляний! Костик замугикав під носа "The Crystal Ship" Моррісона і негайно закрутив головою — це не той ритм. Ба й ти на цім даху, нудьги і жаху повен, почагарів, примерх, вино допив давно…

Де я, в чорта, міг бачити ту бльонду? О, почалося. Ніде. Постійно ти шукаєш подібностей, схожостей, кореляцій, як доісторичний ворожбит знаходиш відповідності між сузір'ями і назвами трав, між фігурами воску і випадковими перехожими, надаєш значення сусідуванню речей і місць, символіці снів і проекціям засвідомого, аякже, рот — це Венера, а ніс — кадуцей Меркурія, пізнання як пророцтво, герменевтика слідів і шифрів, залишених лукавим і невловимим трансцендентним для тебе одного, палата номер шість, постісторична шизофренія, чули вже, поїхали далі.

Але я її бачив.

У кіно.

Ні.

Де я її бачив?.. Як легко вона віддала гроші. Мабуть, для неї це не цінність. І таке ж неживе світло, синюватe або помаранчеве, рівномірне, як у цього ліхтаря, як падіння крапель на металевий відлив за вікном, рівномірний стукіт і мертвотне, нелюдське освітлення, як у метро, як у…

Костик похолов.

— …у підземці! Як же ти мене обдурила! А перед тим у барі на Німфенбурґерштрасе!

Ти піднялася сходами з підземки, довге золоте волосся відлунювало примарним зоряним сяйвом і холодним пилком помаранчевих ліхтарів, ти подала мені руку, допомогла підвестися, і я встав на повний зріст, я

відчув, що є високим, а довкола спав Мюнхен і стояла пекельно пізня осінь, і брами Нордфрідгофу були зачинені, бо ще рано, сказала ти, і відвела мене до української Домівки, і пригостила гроном темно-синього винограду, і говорила ти тоді українською, мені ж ніхто не повірив, коли я розповів про цю зустріч, за винятком Оксани, колишньої дружини Філа, вона повірила, але сказала, що ти була моєю смертю; смерть, яка водить за руку? смерть, яка пригощає виноградом? навіщо ти обдурила мене цього разу?

Костик устав з підвіконня, потягнувся, і, не зводячи очей з самітного ліхтаря у сиротинці ночі, дочитав уголос:

Хоча тут гарно мріяти про човен,

А надто якщо в нім скляні облавки й дно.

А потім ліг і заснув, не прокидаючись більше аж до ранку, коли Філ прочинив скрипучі двері і до кімнати заскочила весела Джессі, одразу кинувшись облизувати його щоки мокрим шорстким язиком.

VIII

О шостій вечора Костик переступив поріг Спілки письменників. Там уже стояв комплетно готовий Бамбула і влаштовував братання з вахтерами. Тримаючи у правій руці літрову фляшку ізраїльської "Стопки", а у лівій — горнятко, з якого Костика позавчора пригощали чаєм, Бамбула суворо питав одного з вахтерів:

— Брат?

Роззирнувшись на всі боки, вахтер по-змовницькому тихо відповідав:

— Брат.

— Пий, брате.

Він наливав чергове горнятко. Фляшка була до половини порожньою.

— А ось і ти. Брат?

— Тамбовський вовк тобі брат, — сказав Костик, випиваючи рідину, що відгонила смородиною. Він знову перемерз на кістку, а на додаток мав мокрі ноги. — Де ти взяв цю гидоту?

— Тамбовський… — замислився Бамбула.

— Сашка не було?

— Сашка не було. Був Мушкетик. Був Дрозд. Був Драч. Був Панас Мирний. І Леся Українка була.

— І ти всіх частував?

— Нє, чуваки не захотіли. Сказали, що зараз викличуть "Беркут". Я подумав… чекай, що я подумав? Ага, я подумав, що "Беркут" приїде на машині і ми домовимося з чуваками, щоб вони відвезли твої книжки до мене. Але "Беркут" не приїхав. Може, вони страйкують. Драч пішов. Потім Дрозд. Потім Леся Українка. Потім Мушкетик. Останнім пішов Панас. І я залишився сам. Як тамбовський брат. Моб твою ять, Костику, у яку тільки халепу ти мене втягнув! Я ще жодного разу не бачив так багато класиків. Пий.

— Скоро приїде Сашко, ми повантажимо книжки, відвеземо у Біличі і ти ляжеш спати. Все буде о'кей, — заспокоював Костик.

— О'кей не буде. Блін, як мені тяжко на душі, старий. Леся Українка. Я ж її ще в школі вивчав. Коли пролетіло життя? Я думав, вона давно померла. А цей чувак, — Бамбула кивнув на вахтера, — каже мені: "А ото пішла Леся Українка". Він тут усіх знає. Стоп, згадав анекдот. Приходить чувак на озеро лапати рибу. Прорубав ополонку, закинув, чекає. Аж тут гульк — з ополонки висовується карась, обома плавниками тримаючись за голову. "Мужик, у тібя випіть єсть?" — питає карась. "Нєту", — чувак йому. "А што ти здєсь вапщє дєлаїш?" — "Ну как ето што?! Вот сіжу, жду кльова", — каже мужик. — "Е-е..." Тобто не так. "Э-э, — каже карась, — сіводня кльова ні будіт, кльова било вчіра". А ось і Сашко. Пий, Сашко.

— Добрий вечір, — привітався Сашко. — Їдемо?

— Їдемо! — зрадів Костик. — Старий, я тобі цього ніколи не забуду.

— Подякуєш моєму батькові, машина з його роботи.

Клерк, до якого перед тим заходили Бамбула й "Стопка", теж був братом. Він широко розкрив куці обійми і кинувся допомагати носити книжки. Їх складали у багажник "Жигулів", а потім на заднє сидіння. Кілька пачок розірвалося ще у кабінеті клерка, дві у коридорі, одна на порозі чорного виходу, до якого під'їхала машина. Повсюди валялися сотні Костикових книжок. По них ходили, їх копали носками черевиків, вони сипалися в болото, якого наробила відлига, їх збирали, їх кляли.

— Ми ж недавно вивчали "Лісову пісню"! Я твір на "відмінно" написав! Я теж міг стати поетом! І одразу постарів; коли це сталося? Чому? — голосно побивався Бамбула, вергаючи поперед себе чотири пачки одразу.

— Що з ним? — настрашився Сашко.

— Він сьогодні зустрів Лесю Українку у Спілці. А це, сам розумієш, не минає безслідно. Але він не буйний. Поки що, — уточнив Костик і підписав папірця, з яким по п'ятах бігав клерк. Він отримав на руки дві тисячі вісімсот примірників.

Сашко сів біля водія, вони з Бамбулою втиснулися на заднє сидіння. Водій не приховував роздратованості — за цю годину він міг би заробити пару мільйонів, мотнувшись по Києву, а так мусив спалювати державний бензин, якого ніде не було, задурно, і, виконуючи розпорядження шефа, пхатися до Біличів без жодної надії на те, що ця голота, він уже все зрозумів, йому заплатить. Він демонстративно опустив скло на своїх дверцятах, щоб не дихати Бамбулиним перегаром. Виїхали з подвір'я Спілки і звернули праворуч; Костик устиг побачити, як перед парадним входом загальмував військовий "газик" і з нього вискочило троє велетнів у чорних бушлатах з білими літерами "Беркут" на спинах. Велетні прожогом метнулися до Спілки, але Бамбула їх уже не зафіксував, він солодко хропів, обіймаючи могутніми лапами пачки з витонченою поезією.

Київ поквапливо промерехтів барвистими світлами і машина вискочила на порожню трасу. Де-не-де на узбіччях тулилися поодинокі спекулянти бензином. Обернувшись із переднього сидіння, Сашко переповідав неймовірні пригоди, які спіткали його позавчора на прийнятті, влаштованому шведами ("я повернувся звідти Абсолютним шведом!"), довкола лежали темні сніги, пролітали молоді соснові посадки, машину злегка водило, бо починалася ожеледь і Костик уже всього мав досить. Він мав досить книжок і годованих спілчанських функціонерів, він мав досить хамуватих водіїв і повністю рогатих биків-міліціонерів та садистів з "Беркута"; його однаково млоїло від добродушних спілчанських вахтерів і від бездушних біличанських рекетирів; намарні люди, котрих навіть Бог не в змозі пригадати на обличчя; він прагнув повернутися додому, відіспатися і відігрітися, з головою поринути в Глибоку Провінцію, у священний, казав Еліот, ліс і опинитися серед Своїх. Він розповідав Сашкові про дорогу життя, яку вони вчора прокладали від Спілки письменників до Філового дому, і

переконував друга в тому, у чому той сам був переконаний: поети не повинні тягати своїх книжок "кравчучками", поети повинні отримувати зароблені ними гонорари і не покидати келій та кабінетів задля безпритульних блукань містами у пошуках евентуальних покупців і продавців для своїх творів; а потім прокинувся чумний Бамбула і відчинив браму, і вони знову тягали ненависний вантаж до літньої кухні, де стояв розвалений п'єц і висіли довгі смуги павутиння, вкритого інеєм; книжки скидали на брудну підлогу, і знову рвалися пачки, і знову вони висипалися на сніг як довільні карти долі, і електрика сліпила очі, і психував водій, і розривався Чорник. Тієї ж таки ночі Костик надовго, на всю зиму покинув Київ, а Бамбула, накривши цератою безладну купу, яка нагадувала йому новопреставленого покійника, замкнув літню кухню, погодував Чорника і пішов спати, гірко схлипуючи: "Ні долі, блін, ні волі у мене нема; як же так? як же це так?! — Зосталася тільки надія одна: блін, що ж там далі було, Лесю?"

IX

Далі була весна. Костик приїхав на дачу і щодня ходив дивитися, як розливається Сейм. Він не міг наблизитись до ріки, бо вода стояла вже у прибережних верболозах, здалеку милуючись сяйливим струмуванням рівної і гладкої течії зі Сходу на Захід, по якій ось уже кілька днів не плив шеріш. Стояла незвична для початку березня теплінь, ріденькі хмари мошкари кружляли у прогрітому передзахідним сонцем синьому повітрі, а над Батурином висів серпанок блакитно-ружової імли. Не було жодної душі, жодного листа, жодної копійки, ба й копійки давно вилучили з обігу, замінивши їхній дзвінкий гомін мертвотним шелестінням купоно-карбованців. Він уже звик до самотності, хоча слова, які сказала взимку знайома з Канади: "Та я би здуріла, якби побула одна бодай двадцять чотири години", — чомусь не викликали поблажливої усмішки, як раніше.

Натомість він думав про те, які гарні довгі коси у його канадійської знайомої; і про те, що вже зацвіли медунки; і про те, що березовий сік солодкий, а на землю стелиться легкий вечірній дощик, і про те, що

добре блукати лісом, де все так несподівано рано заквітувало. Сорочку гамівну на душу не зодягнеш. Та все одно — весна... Він довго ходив сосновим бором, жадібно дихаючи весняними пахощами глиці, які ожили на дощі; він більше не міг складати віршів, після всього, що сталося з його другою збіркою. "Ось я почну прислухатися до ритму, який пульсує в мені, у крові й течії Сейму, у скрапуванні кришталево чистого бісеру зі смарагдових соснових голок — це один і той самий ритм; ось я натраплю на відповідні цьому живому пульсуванню слова; складу їх докупи, зв'яжу римами і розкажу цього вірша вголос — собі, Сестрі Сосні, Братові Сейму; вірш цей буде тим, чого ще ніколи не існувало на цій землі; весен отаких було і буде мільйони, а вірш — він єдина у своєму роді істота, він не є закономірністю природи і не належить до кругообігу; його не можна дочекатися, як весняної зливи з грозою — і, разом з тим, його неможливо сконструювати, організувати, збити, наче ящика з готових дощок слів; його можна тільки створити і тільки людина, жива й приречена крапля часу, може створити його; ось я забуду, постараюся забути про всі негаразди, про те, що в мене цілий тиждень або й два нема хліба, що залишилося дві склянки рису, що нема олії, вже не кажучи про масло, якими я міг би заправити свою злиденну кашу; я таки віддамся ритмові, віддамся весняному шалові, оспіваю її коси і те, яка вона набурмосена спросоння, наче маленька весняна ведмедиця, і те, як вона тішиться гіркувато-ванільному ароматові вранішньої кави, що є Спасом від невиспаного смуру; я напишу на білосніжному папері, що все одно — весна, і видно, як під вечір висять в повітрі білі ниточки; а потім я оспіваю рубін, яким виграє вино в келисі мого батька, мого старого і немічного батька з його світлою і молодою посмішкою, бо він вітає мене з виходом у світ книжки віршів і пишається мною, як старий Ростов пишався молодим; а згодом я опишу пересаджування кущів смородини, щорічні весняні клопоти і їхню тяготу легку, і замурзану свіжою землею маму, її священнодійство над квітником, сліпуче сонце нашого тимчасового життя, відображене на лезі лопати, містичні пахощі білого аліясу, орфічні мандри маленького принца, його хвилинну келію і його вічну троянду, й любов його вічну до цієї троянди, паняночки — підійдеш, станеш, ізсутулиш плечі — не втримавшись, за ниточку потягнеш — і циркуль дерев'яний до руки тобі впаде; це він добре

придумав з тим циркулем, який раптово випадає з нічого, з четвертого виміру, реальний, дерев'яний циркуль! Повністю сюрреалістичний образ, але все зрозуміло й доречно, звідки ж їм іще й падати, тим дерев'яним циркулям, як не з таємної сфери, наповненої безліччю невидимих речей та істот; отже, я напишу сотню віршів, довго продумуватиму композицію книги, не спатиму ночами, мінятиму слова, викидатиму рядки, викидатиму цілі строфи, вписуючи натомість нові; я мріятиму про те, якою ошатною вийде моя книга, як любо буде взяти її до рук; і по тому, коли я все доладно скомпоную, відшліфую, переконаюся, що таки створив диво герменевтичного кола, пройшовши ним, проживши, описавши — бо спочатку його треба пережити, це правда — і ти накреслиш коло, розтягши циркуля аж до самого краю: о, як же тісно в колі тім довкола, а в нім живуть, радіють і вмирають, — справді, коли я ладен буду померти, маючи чисте сумління і довершене, неподоланне знання того, що все сталося, збулося, що відбулося небувале: прирощення і квітування буття, урожай Дерева Життя, сакральний акт служіння і подяки невідомому Богові — завдяки моєму безсонню, моєму голодуванню, моїй рішучій постанові забути профанний світ, — по тому все це надрукують на огидному папері, з двома десятками диких помилок, погублять епіграфи й присвяти, погублять усю мою працю цілих п'яти або й більше років — і на глум віддадуть мені все це добро на руки, бери, скажуть, носи, торгуй, ти станеш багатим чоловіком, тобі буде чим заправити твій рис; і всі жахатимуться, побачивши цю бридку, неохайну купу попсованого паперу, яку я хотів назвати "Книгою Радості", і добре, що не назвав так, бо це книга убогості, книга українськості, книга образи і приниження, а я ніколи й нікому не дозволяв принижувати себе; і ці книжки сипатимуться, як мачинки з дірявого маку, під ноги перехожим, і ці сліди підошов залишатимуться на найчистіших, які тільки в мене були, словах про запаморочливі коси, про замурзане лице мами, про усміхненого батька, який, долаючи хворобу, віз сюди журнал із публікацією віршів, щоб потішити мене, щоб порадіти разом, бо нам мало залишилося радіти разом у цьому житті; і передзвін соснового бісеру, і все найсвятіше, найдорожче, що тільки судилося нам у цьому блискавичному сполохові — по калюжах, по

снігах, по брудних літніх кухнях, потоптане, спаплюжене, — о, ні, я так більше не гуляю".

X

У синьому небі текли білі хмари. Вербове листя відливало блиском зеленого металу і блідий місяць стояв навпроти призахідного сонця. З оболоння долинало кумкання зелених співців мантри і рідка мошка обсідала вузькі, вже засмаглі зап'ястя. Цілувати кожну подряпинку на твоїй ніжній шкірі. Зализувати тонесенькі півмісяці шрамів, янголів майбутніх зморщок, яких ти, проте, не дочекаєшся у стрімкій течії твого неминущого більше життя. Перехоплювати твій погляд і подих, захищати від абсурдної краси приреченого світу, любити і пити тебе до останку, навіжено й безтямно. Ти не осміхнешся на мій шепіт, не відкинеш пасмо з чола, не поглянеш на крихітного годинника. Ти не сядеш навпочіпки біля багаття, що жевріє на березі Сейму. Ти не озирнешся, Андрусю. Скільки би нас не вчило те, що вони називають "життям". Як би не знущалися, як не співчували би ті, кого ще називають людьми. Ти одна і більше такої не буде — під синім небом, між чотирьох стін світу, під білим плином хмар, між рухливими тінями буйного листя з його несамовитими пахощами теперішнього. Тебе не буде під моторошно повним колом багряного місяця, що поволі вибухає за сосновим бором на Сході; ти не схилишся над мініатюрними ліхтарнями пухнатих кульбаб, не відсахнешся від летючої землі, тобі не перехопить серця й подиху графіті вогненної гори книг, над якою в'ються тисячі ластівок, переляканих нічним вогнем; ти сидітимеш спиною до дзеркала, святе стебло маріхуани.

...Забути про все і поринути у лет новітнього письма; прислуха́тися до ритмів, що довибухають у засвідомості вслід за місяцем, випускати їх на поверхню видимого світу, світу чутного й запашного. Писати, вже не озираючись на власне знання і їхню підступність, продажність, пропащість; набирати повні легені повітря і знову пірнати до розкішної самодостатності плину, у неможливість виправлень та скорочень; літати у підводній Речі Посполитій, серед князів, серед садів, бути знову

вільним, як і на Початку — те все зосталося на землі, зосталося землі і її намарним людям, обтяженим успадкованою розсудливістю. О, як добре бути собою, відтворюючи свій лик на білому аркуші за посередництвом цілком придатних для нарцисизму слів безпосереднього письма; як добре бути — згадуєш і це, відчуваючи всім тілом сповна. Відчуваєш письмо як жінку, вологу і запашну, кохану, єдину, божевільну, чисту Андрусю; святе письмо; відчуваєш радість — і це ключ до буття — і ці, всупереч Кантові, відчуття розуміння летять, як черешневі пелюстки на цнотливу досвітню воду, засліплюючи єдинорогів і наших Панн, яким більше ніколи не бути такими юними; але сьогодні, ще є сьогодні, ще є ця мить знеможеного глибокого віддиху, ця мить усамітнення і зосередження перед конанням, перед стрибком до неминучої навіки віків минущості і марноти, ще цей сполох над сосновими борами, ще ці пахощі суниць між черленого золота соснових колон у червні, ще один спогад про всі ті обіцянки раю, який не здійснився — але і їх, таких оманливих, виявилося достатньо.

Падає чорна весна на занапащену землю, коні летять схарапуджені, рвуть посторонки й вуздечки; пси безпритульні виходять на вулиці нашого Міста і виють, — тут, де ми були юними і більше ніколи не будемо, де спіткали нас перша убогість і перше багатство, тут, де перша відраза і насолода, перша любов і ненависть, — тут виють пси, відганяючи янголів, що прилетіли на світло від спалених книг; ми блукаємо Містом, проклятим, коханим, шукаєм слідів небувалого раю ранкового, попелу райського, чогось, хоч чогось бодай звідтам, звідтоді, — нема нічогісінько, гола, порожня, безплідна і люба земля, поламані крісла, поламані долі, подертий папір і рана поразки, війна.

Весна — це війна; це бунт священних речей проти довгого стану облоги, проти профанів і проти поган; весна — це абсурд; абсурди, правда, мають здатність минатися; але не всі; ми торкаєм дзеркала і дивимся в них на дими, що стоять над вечірніми обріями; дзеркала проростають галузками, починають сочитися кров'ю; здається, Андрусю, ти мала рацію, ми таки програли цю битву. Відпусти нас до джерел.

Отче.

XI

Минуло два літа, а на третє наймолодшу троянду, яку Костик називав "паняночкою", обсіла попелиця. Гігантські колонії крихітних зелених комах обсипали листя, тонесенькі пагони, і за лічені дні пожерли майже всі пуп'янки, з яких готувалися випурхнути ясно-малинові пташенята. "Чому вона так довго не цвіте?" — здивувався врешті Костик, підійшов до "паняночки" — і вжахнувся. Він кинувся душити попелицю пальцями, але комах було надто багато, до того ж, троянда відчайдушно кололася. Тоді він розчинив у теплій воді майже цілий брусок господарського мила і заходився з усіх боків кропити кущ. За цим і застав його Бамбула, що приїхав у гості. Вони разом докропили "паняночку", а потім про всяк випадок оприскали розчином два інші, старші кущі, які вже давно розквітли біля дротяної огорожі.

— Завтра побачимо, — сказав Костик. — Може, хоч трохи допоможе. А ні, то доведеться купувати якусь хімію. Ходімо обідати.

Він поставив на стіл пательню зі смаженою картоплею, нарізав свіжих огірків, нарвав на грядці молодого часнику і цибулі. Бамбула не забув привезти хліба, він добре запам'ятав ще з минулого приїзду, що по селах з хлібом біда. Пообідавши, вони пішли купатися на Сейм. Плавали довго, насолоджуючись змаганням з ласкавою і сильною течією, яка зносила їх далеко вниз, аж до Острова Осокорів, де медитували рибалки.

— Старий, давай завтра зранку сходимо на рибу! — загорівся Бамбула, побачивши їх. — Маєш вудки?

— Маю, звичайно. Але сюди нема чого йти. Тут електровудочники витрощили все живе.

— А чого ж тоді оті сидять?

— То приїжджі, дачники. Сюди з Москви приїжджають, з Петербурга.

— Ні фіґа собі! Близький світ.

— У росіян своєрідні уявлення про час і відстані. Шістсот кілометрів, десять годин автом — це для них рукою подати. Рука ж бо — імперська.

— А кордони?

— Які кордони, ти смішний. Кордони починаються за Львовом. Ми можемо сходити на озеро, там карасі. Хоча, хтозна…

Електровудочники були устократ гіршим нещастям за будь-яку попелицю і росіян. Вони брали потужні камазівські акумулятори, під'єднували до них довгий щуп, схожий на міношукач, ставили усе це в човен і пливли попід берегом, де серед очеретів і кропивки, у прохолодних хащах підводного зілля стояла розморена спекою риба. Вони знали найкращі місця, всі ями, заводі й затони, куди риба заходить перепочити і пошукати поживи. Один здоровенний мугир веслував, а другий стояв на носі човна і натискав кнопку. Щуп тихенько дзижчав, з піщаного або мулкого дна починали здійматися мільйони повітряних бульбашок. Електричний струм убивав негайно, все вряд — вужів, жаб, ікру, мальків і найголовніше: останню велику рибу Сейму. Щуки, лящі, лини, окуні, соми, про яких міг тільки мріяти кожний справжній рибалка довгими зимовими ночами, безпорадно спливали догори черевом на поверхню, разом із сотнями крихітних плиточок, йоржів і краснопірок. Мугирі вибирали найбільшу рибу і зникали. Вони працювали безшумно і блискавично, не боялися нікого, часом мали при собі обріз, фінку або й пістолет. Міліція і рибнагляд були давно ними куплені й перекуплені, а часом і самі бралися за цю справу: "да шо, хіба в нас акумулятори хужі? Щас наб'єм хоч і центнер". У Сеймі розвелося безліч раків, які живилися знищеною струмом рибою. Ріка стала порожньою. Це таке особливе

почуття пустельної порожнечі, відоме справжнім рибалкам, коли приходиш і шкірою знаєш, що тут нічого нема, тут уже побували "електрики", вода мертва і гола, у ній можна досхочу купатися, але, як і у ванні, не зловиш навіть мізерного пічкура.

Карасі на озерах були витривалішими. Щойно з'являлися електровудочники, вони заривалися глибоко в мул і багатьом щастило вціліти, гинули тільки тисячі недосвідчених, завбільшки з мізинця, мальків. Уся інша живність, не розбираючи дороги, нехтуючи людьми на березі і птахами в повітрі, щодуху кидалася за порятунком на сушу. Жаби стрибали поруч із вужами, які не звертали на них уваги, нутрії перескакували через черепах, видри дряпалися разом з бобрами, яких обганяли руді берегові миші. Всі разом, мовчки, без жодного писку вони викочувалися звивистим живим клубком на рятівний суходіл, розповзалися по ярах і долинках, довго по тому не повертаючись до ласкавої стихії, яка зненацька ставала смертоносною.

— Я би їх позабивав, — признався Бамбула, слухаючи Костикову розповідь.

— Та їх подеколи і забивають. То одного знайдуть у воді з акумулятором на шиї, то другого... Часто вони й між собою воюють, бо риби майже не лишилося, місця одні й ті самі, і кожний хоче вхопити найбільше, і кожний хоче цього щодня. У них безліч замовлень — базар біля траси "Київ-Москва", весілля, родини, похорони, поминки...

— І коли це почалося?

— Одночасно з "незалежністю". Ти ж знаєш, як це бидло малоросійське мислить: "Ага, бога нима? Нима. Лєніна нима? Нима. Партії, Союзу тоже нима, виходе, шо всьо можна, бо це нам дали свободу. А з рибнадзором побазаримо, там у Питра кум работає, куму тоже дітей нада за шось учіть у Кієві. Проблем — нима? Нима!"

Вони ще раз сплавали на батуринський берег, обсохли і пішли додому. Костик насмажив млинців, сусідська дівчинка принесла теплого вечірнього молока, у слоїку залишилося трохи полуничного варення. По вечері сіли ладнати вудку для Бамбули.

— Ти ще там не пропив моїх книжок? — поцікавився Костик, порпаючись у риболовецькій скарбничці і шукаючи сьомий номер гачка. Навіть найменші карасі на озері чомусь полюбляли клювати саме на сьомий, один з більших номерів. Може, черв'як, одягнений на такого гачка, здавався їм особливо відгодованим і принадним, викликаючи, за інтерпретацією Бамбули, котрий третю зиму читав обкладинку книги К'єркегора, любострасний страх і трепет, скорочено "дриґ-дриґ".

— Чувак! — схопився Бамбула за голову. — Вони якісь закляті, ті твої книжки. Бігме, я пробував підсунути кілька примірників знайомим, але в людей стають такі кислі морди, як оце в тебе зараз! Задурно не хочуть брати.

— Шкода, — байдуже сказав Костик, вибираючи поплавок.

— А ти? Ти робив якісь рухи, щоби їх позбутися?

— Ну, певно, що так. Ми з Небораком провели мій творчий вечір у Львові. Була телевізія. Було багато класної золотої молоді. Пішло близько сотні книжок.

— Вітя конкретний чувачок, — Бамбула був однокласником Неборака і часто пишався цим.

— Потім ще з півсотні взяла книгарня на Академічній.

— Я ж кажу, Вітя дуже конкретний чувак. А ще?

— Далі ми їздили з Чубаєм по різноманітних халтурках. Я співав перед виступом Чубая, потім Тарас накручував публіку. Оце ж бо, мовляв, він і є, той геній, від пісень якого ви шизієте, тащитесь і торчите, тож зараз я заспіваю вам пару таких пісень, а у фойє, разом з касетами нашого рок-гурту, ви можете придбати і його книжки, яких, до речі, ви більше ніде не купите і яких залишилося мало-мало. Кваптеся взяти автографи, поки геній з нами і ще не здох з голоду. Раз, два, три, чотири… Завтра прийде до кімнати.

— Тарік теж конкретний чувак, — був діагноз Бамбули. — Кльова реклама! І що? Народ гріб як дурний?

— Три примірники.

— Що?!

— Три примірники, найбільше за один раз, у Стрию. Спека була скажена, у нас вибухали запальнички і двічі ламалася машина.

— І всьо?!

— Один примірник у Надвірній. Які там печуть шашлики, Бамбула, ти півжиття стратив, що не був з нами! Гори у вечірній імлі, свято Івана Купала, п'янке повітря, жива ватра — і неземні пахощі…

— Е, нє, старий, кочумай, — Бамбула ковтнув слину.

— Словом, розійшлася тисяча. Пару сотень я роздарував, порозсилав, коли мав гроші на бандеролі. І тоді вже настало всьо. Стопор, ступор… Відмотуй жилку, метрів шість.

Костик сходив до хати і виніс газету.

— Ось, свіже число, ти ще, мабуть, не бачив. Твій улюблений "Експрес", із твого коханого рідного міста, яке ти любиш понад усі Мюнхени й Лондони.

Бамбула терпіти не міг свого рідного міста, на згадку про яке в нього починався нервовий тик на лівому оці. Костик чудово це знав, але спробуй утриматися від гри на ідіосинкразійних струнах ближнього!

Бамбула гидливо взяв "Експрес".

— Інтерв'ю з тобою? Костику, до чого ти опустився, даєш інтерв'ю жовтій пресі! Та львівська преса — це…

— Я взагалі нікому не даю інтерв'ю, — перебив Костик, — це виняток. Той чувак припхався за тисячу кілометрів зі самого Львова, не міг же я послати його на фіґ?

— Міг! Львівська жовта преса — це, блін, щоб ти знав…

— Читай, не писти.

— "Наскільки я знаю, у тебе поки що вийшло у світ дві поетичні книжки?

— "Причому…" — Чувак, тут "причому" надруковано разом! — обурення Бамбули набирало обертів, його ліве око нервово засмикалося. — Блін, рогулі, з ким ти зв'язався! "— Причому друга збірка вийшла накладом три тисячі примірників, і відразу після її виходу мене попросили негайно забрати тираж, щоби звільнити приміщення. Десь із тисячу тих книжок я роздарував, а ще дві тисячі лежать у мого знайомого, художника Андрія Бамбули. Сьогодні ми виношуємо задум проведення перформансу "Спалення книги". Кращого застосування для поетичної збірки я придумати не можу.

— З цього приводу, Костю, мені чомусь згадалися слова Юрія Андруховича..." Бамбула схопився на рівні і, тикаючи газету під носа Костикові, заволав:

— Нє, чу-ва-а-ак, файну він тобі компанію шиє! Йому чомусь, ти, блін, чуєш — "чомусь" — згадалося! Пришив до писти рукав! Та того Андруховича скоро як Мао Цзе-дуна цитуватимуть. Випустять спеціальні такі цитатники... По темах! Ох і жовтизна!..

Тепер у нього сіпалися два ока зразу.

— "...який казав, що 99 відсотків населення України не читає взагалі..." А він рахував, рогуль? "...з тих, що читають, 99 відсотків не читають по-українськи, а з тих, що читають по-українськи, 99 відсотків не читають поезії. І що наша поезія стає все кращою, скоро ми будемо писати самі для себе.

— Так воно і є. І я не бачу в тому нічого поганого". І ще й ти йому підгавкуєш! — розлютився Бамбула остаточно, зіжмакав газету і викинув її геть. — Справжні поети, чувак, завжди пишуть для самих себе. Тому вони с п р а в ж н і. А такі муділі, як ти й Андрухович, пишете для відсотків, і тому... Мені треба п'єц перекидати, а там лежить дві тисячі всіляких відходків для відсотків. Їх день виносити, день заносити. Приїдеш, допоможеш. Вони не читають поезії, блін, рогуляки малоросійські! А яке ще там спалення ми з тобою виношуємо? Ви що, набухалися з тим жовтим кореспондентом?

— Ми пили виключно каву. Мусив же я вішати якусь лапшу.

— Не мусив!

— Може, і спалити доведеться. А що з ними робити?

— Ти звар'ював.

— То нехай лежать іще десять років.

— Е, нє!

— То будемо палити. Влаштуємо з того забаву. Запросимо телевізію, щоб усе було відкрито…

— Аліну! — замріявся Бамбула. Нервовий тик припинився.

— О, так, Аліна любить усяку параною знімати. Знайдемо спонсорів, це ж перформанс, а не спалення сміття, мистецька акція. Хай розміщують рекламу.

— Тільки крутих. "Артеміду"!

— Яку Артеміду, до холєри?

— Горілчаний концерн, чувак! Або "Союз-Віктан", то ще крутіше. Поезії тут ніхто не читає, зате горілку жлуктять усі. Ой, блін, то ж такий кайф можна влаштувати! У лісі!

— От бачиш, а ти кажеш: на хріна їх палити. Жовта преса завжди першою знає, де кайф заритий.

— В натурі, чувак! Нехай сховається Надвірна зі своїми шашликами!

— То ми йдемо завтра на рибу? Чи їдемо палити книжки?

— Нє, завтра на рибу. Завтра буде кльово.

— Тоді на, маєш, вудка готова. Якщо йдемо на рибу, давай вкладатися, бо мусимо рано встати і вийти.

— Та встанемо, чекай!

Очі Бамбули палали позаземним вогнем.

XII

Костик постелив гостеві на канапі в кімнаті, а сам ліг на ліжку в кухні. Однак, про сон доводилося тільки мріяти. Бамбула пророкував.

— Потім ми розішлемо запрошення, я намалюю. Приїде купа народу. Рябчук приїде, Морозов, Герасим'юк, Андрухович, нехай пистоне яку-небудь цитату для жовтої преси, Неборак, Вітик любить такі балагани…

— Неборак головуватиме. Як один із найбільш причетних до розповсюдження книжки.

— Вітя конкретний чувак, хай головує. За Мідянкою пошлемо гелікоптер, нехай його знімуть з гір і доправлять у Біличі.

— Ти уявляєш, хоч приблизно, скільки коштує гелікоптер? До Закарпаття й назад?

— Фіґня, у нас круті спонсори. І взагалі, не будь егоцентриком, Петрові там самому сумно. Потім іще Маленький, Грабович…

— Філ і Сашко, — нагадав Костик. — Леся Українка…

— Стуль писок. Грабович, Попович, Маринович, Малкович…

— І Яринка.

— Котра Яринка?

— Малковичева.

— Блін, чувак, як ти мене дістав з тією Яринкою. Як не Марта, то Яринка, як не Андруся, то Алінка. Я ж тобі пояснюю: то буде крутий чоловічий кір, гей, забава, забава аж до рання! Ти що, забув, як бухати серед бабів? То є суцільний морок і облом. А ми будемо бухати як коні!

— Ось я на тебе нацькую пару феміністок у Києві. До того ж, погано уявляю Поповича й Мариновича, котрі бухають як коні.

— То в тебе анемія, менше їж смаженої бульби, іди до лісу, дихай глибоко і полюй на вепрів. М'ясо вилікує твою уяву. А потім через твоїх бабів цілий Київ буде рік пашталакати, хто з нас де блював, а хто закусував одноразовими блюдечками.

— Яринка не така, — переконано сказав Костик. — Вона нас не продасть. Крім того, Бамбула, не забувай, що там буде Аліна, яка зніматиме всю буйду. Опівночі вона перестрашиться, вимкне камеру і разом зі спонсорами втече додому. Та й Іван без Яринки не захоче їхати.

— Аліна нічого не злякається, вона вже знімала безліч вар'ятів і щоразу залишалася живою. Вічно ти все пересереш. Щойно у мене почалося натхнення і рій образів закружляв перед очима, ти... Гаразд, якщо ти запрошуєш Ярину, то я запрошу Мілану.

— Хоч десять Мілан. Добре, от ми всіх дочекалися, зібралися на березі біличанського озера, довкола загадково шумить нічний ліс, що далі? Керуй, я тебе призначаю режисером-постановником.

— Нє, холєра, він мене тепер призначає!.. Обламав на самому початку, навів туди купу бабів, що я відтак можу придумати?

— Давай, керуй, на тебе приязно поглядає Мілана.

— Ну… Тоді встає Неборак і каже: "Чуваки!"

— Ти ж запросив кількох професорів! Грабович образиться і уриє в Гарвард. Який він тобі чувак?

— Не уриє, Грабович кльовий чувак і має почуття гумору. На відміну від тебе.

— А дами?

— От я ж тобі й доводжу, що вони там ні на фіґ непотрібні!

— Менше з тим. Вітя встає і каже… Що він каже?

— "Вельмишановні пані і панове!" А далі Вітик хай сам мастить си голову, — викрутився Бамбула.

— Гаразд. Неборак закінчив спіч. Далі.

— А далі, чувак…

Канапа відчайдушно зарипіла, бо збуджений Бамбула піднявся на ліктях і схопив сигарети.

— А далі "Артеміда" і "Союз-Віктан" вскладку накривають нам БЕЗУМНУ поляну. Повсюди палають ватри, на монструальних рожнах…

— На яких рожнах?

— Я ти за́б'ю. Ще одне слово — і я ти заб'ю! На тих рожнах поволі обертаються туші вепрів, буйволів, баранів, гусей, качок, — занервував Бамбула, — і цих, як їх…

— Курей, — підказав Костик.

— О, так, курчат! Там сотні курчат! Я їх бачу! Там на велетенських пательнях смажаться тисячі поросят, таких завбільшки з мене! Там цілі чани холодцю зі стерляді і пструга. Там море всього, розумієш, море, океан жрачки і якого не хочеш бухла. Там коньяки — ровесники Переяславської угоди, шляк би її трафив, і вина — ровесники Мазепи, ні, Данила Галицького, там так пахне, як у раю, я чую ті неземні пахощі, які долинають сюди, ніби янголи-провісники Доброї Вісті! Якби швидше настав той день! Он він, ОН ВІН УЖЕ ЙДЕ ДО НАС!!! І ми починаємо. Ми трапезуємо довго, їмо і п'ємо, їмо і п'ємо, страви за стравами, супи з черепах і смажені по-корейському собаки, їмо і п'ємо, їмо і п'ємо, аж до третьої години ночі, кучугури льодів з трускавками…

— Ти вже як Андруся. У неї були схожі галюцинації. Але що все це означає? Яка в тім семантика?

— Андрусю треба було добре грати, щоб вона не сублімувала. А в нас ця семантика дико проста: то є компенсація за роки недоїдання.

— Ясно. Ми вже компенсували. Далі.

— Далі морок, пітьма…

— А як же зніматиме Аліна?

— Фіґня, у нас круті спонсори. Зараз у військових частинах можна купити щозавгодно, від протиповітряного комплексу "Кольчуга" до пістолета, армія розкладається і сама заробляє собі на життя, хіба ти не чув? "Артеміда" купить нам спеціальні зенітні прожектори, вони б'ють на п'ятнадцять кілометрів! І от, почалося: потужні прожектори нишпорять у мовчазному небі, нишпорять, нишпорять, ні хріна там не знаходять, Той емігрував до більш розвинених країн, тоді вони опускаються нижче, нижче, лунає вибух… о, перепрошую, я незумисно, і

раптом усі зненацька нагло і моментально бачать сосну, обвішану твоїми книжками. А під сосною прив'язана дівчина. Гола!!! Гола дівчина під сосною! Це страх. І морок довкола. І трепет.

— Бамбула, ти же́неш.

— Нє, чувак, в натурі. Вона символізує поезію.

— А чому вона гола?

— Бо їй нема у що вбратися. І нема за віщо. Ти котру зиму тягаєш свого історичного плаща?

— Сьому. А чому вона прив'язана?

— Щоб не втекла. Бо їй ось-ось настане пистець. Повний пистець поезії, чувак, це катастрофа! Чого ти лахаєш, то є страшно драматична мить!

— Продовжуй, я більше не буду!

— Долинають грізні і погрозливі, може, навіть трохи макабричні, у кожному разі сатанинські звуки африканського тамтама. Із кущів починають вилазити лабухи у фраках. Уявляєш, ліс — і фраки, багато фраків і блиск інструментів у світлі буцімто не військових, буцімто не прожекторів, ось вона повзе, симфонічна орхестра, а вслід за нею хор, так, я бачу, це хор феміністок, вони також у фраках, ну, то й що, багаття палають, і повно диму, диму… То є супер. Лабухи сідають, хто де, і починають строїти інструменти довкола сосни з Дівою Поезією…

— Яка вона діва, — скривився Костик.

— Не будь циніком. Спроквола вони починають лабати якусь колосальну, супер-супер-колосальну річ, може, може, — Бамбула затнувся, — ну, може, ми порадимося з Бампером, він знає.

— Нехай Бампер сам напише музику.

— Та ні… У Юри купа халтурок, йому ніколи. Він напхає туди одного джаз-року, від папуасів до Оскара Пітерсона… Ти чув, як Бампер бухав з Пітерсоном?

— Чув, то всі чули, не збивайся.

— Розумієш, треба щось важке, капітальне, урочисте, стримано трагічне…

— "Трістана і Ізольду" Вагнера, — запропонував Костик.

— О! Так! Старий, то є ґеніально! Чувак, я перекарнаю з Міланою, вона умовить свого батька і він продиригує! Дриґ-дриґ! — по жалібних зойках канапи Костик збагнув, що Бамбула показує, як слід диригувати "Трістаном і Ізольдою". — Уявляєш, симфонічна орхестра у фраках кольору пітьми, біла, гола Діва Поезія, туман над озером, і от виходить демонічний старий Мілани, бере смолоскипа і рішуче махає ним, а чуваки зосереджено починають лабати. Трохи гуцульської джази-мантелязи! У такт музиці двоє чувачків з лопатами, Кох і Кауфман, викопують з-під землі тебе. Ми тебе помалюємо на чорно.

— На хріна?

— Це означатиме, що ти почорнів від горя. І для контрасту з білосніжністю Діви Поезії. Тільки мусиш зняти окуляри, бо будеш смішний… Кох бере тебе за підборіддя, довго так дивиться в очі, а потім важко зітхає: "Poor Kostyk!.."

XIII

Бамбула замовк.

— Щось твоя дахівка перестала сипатися, — позіхнув Костик. — Чи то вже кінець?

— Сам ти кінець, — стримано відповів пророк. — Слухай уважно, щоби потім не бігав за мною як Чорник, питаючи, що тобі робити. Кауфман дає тобі свічку і копняка, і ти прямуєш до облитого бензином стоса книг, на якому сидить, а може, лежить, Мілана…

— Ізольда, — поправив Костик. — Тобто Діва Поезія.

— Ну, так, яке це має значення. Камера вихоплює з мороку одухотворене лице диригента, дриґ-дриґ, він буде королем Марком, далі твою вічно смурну морду, нажахані, сповнені благанням очі Ізольди, на віях якої дрижить коштовне каміння сліз. Ага, додриґалася! Нічна музика шаліє, ніхто не лажає, всі глядачі затамували подих. Лунає моторошний, а може, навіть жахливий і скрупульозний, зойк литаврів. Ти підпалюєш книжки, а Мілана співає останню у своєму коротесенькому житті партію…

— Е, чувак, пішов ти на́ фіґ, я нікого палити не буду. Я свободу люблю.

— Блискавка, муділь ти, блискавка вдаряє з пекельно чорної грозової хмари, ватра вмить займаються, спалахують книжки, горить Мілана — як уособлення Європи — і то є довгожданий кінець європейської цивілізації, все, пистець усьому, розумієш, ґанц усьому, а з-за дерев повільно, увімкнувши тисячі сліпучих фар, виїжджають сотні, доганяєш, сотні, чувак, со-о-отні вкрай червоних, нє, старий, зелених пожежних машин, а пожежники на них — араби! К-к-кльово?

— Кльово, кльово, — кисло мовив Костик, уявивши, як Міланин батько перериває гастролі у Лас Веґасі і на парашуті вистрибує з військового бомбардувальника над засраним туристами біличанським лісом, де на нього вже чекає симфонічна орхестра, гарвардська і київська професура, а також араби на зелених пожежних машинах.

— Нє, краще мовчи, бо ти зараз усе облажаєш. І от, один з тих арабів, властиво, бін Ладен, мочить із "Калашникова" Міланиного старого, — Бамбула кровожерно поплямкав губами, — а сам стає на його місце і починає диригувати. Дриґ-дриґ! Niespodzianka! Конаючи у інфернально тривалих муках, а може, навіть стражданнях, усесвітньо відомий композитор, остання арніка європейської музичної традиції, розпачливо прислухається до перших проявів лажі, до темпу, який чомусь — чувак, ЧОМУСЬ! — трохи сповільнюється, а тоді зненацька, infuriato e brutale[2] наростає, причому він ще більше посилюється введенням остинантного басу — con vandalismo![3] — до виплеканої і, не виключено, викшталтуваної ваґнерівської тканини. Це тобі, чувак, не ціцьки-піськи, це страшні речі. Тієї миті з озера починають випірнати осяйні водяні лілеї, Nymphaea, німфетки по-нашому. Але ж то не лілеї, холєронька ж ти ж моя ж ясная ж, які довели Моне до тихого сказу, ні! Я зараз присвічу! Прожектори! Та це ж дівчата! Багато дівчат, дві тисячі Лоліт, кожна з яких символізує твою книжку, Костику, білосніжну, єдину і неповторну!!! Костику, дві тисячі німфеток, я йопнуся зараз! Цілковито, розумієш, ціл-ко-ви-то голі Лоліти виходять на біличанський берег, цнотливо затуляючись рученятами від хтивих арабських косяків. Мої манюні! Побачивши їх, араби неквапливо скаженіють...

— Далі я знаю, можеш не розказувати, — позіхнув знову Костик.

— Нє, чувак, — віщування Бамбули вже ніхто не міг зупинити, — далі араби накидаються на, може, ще невинних дівчат і зачинають вандалічно-конкретно пердолити їх. Óпа-óпа! Дриґ-дриґ! Який жах! Жалібні зойки німфеток, які навіки й безповоротно, тобто назавжди розлучаються зі своєю холєрною невинністю, змішуються з речитативними прокльонами хору феміністок: "Та що ж це ви робите,

мудаки, встидайтеся, одягайтеся, о, femina melancholica, повідкусюй їм знаряддя насильства!" А тим арабам по фіґ, вони й вухом не ведуть, знай, роблять своє, їх не зворушує навіть атональний хрип старого диригента, котрий символізує єврофашизм, ані ледве чутне квиління Іфігенії, яку доїдають язики.

— Чиї язики?!

— Язики полум'я. Новий світ і нова культура, вільна від тисячолітнього європейського тоталітаризму, одним з відламів якого є сучасний фемінізм, можуть народитися лише у божевільних стражданнях, серед крові, вогню і попелу спалених книжок. І народяться вони від зґвалтованих арабами німфеток, така оптимістична дефлорація з того всього. По тому реклама "Артеміди" і "Союз-Віктану", новини, шоколад "Корона", все, як належить. Аліна отримає "Оскара" за той фільм, я гарантую. Та нехай сховається "Титанік"! Не переживай, Костику, спалимо ми твої книжки!

Тиша.

— Я завжди підозрював, що деякі художники трохи несповна розуму, — замислено сказав Костик, — але, щоб до такої міри… Яка Іфігенія? До чого тут мої книжки? На холєри тобі Лоліти і зелені пожежні машини? Це все коштувало би мільярди. Бамбула, ти просто поїхав.

— Туїбень ти, — образився Бамбула. — Ти сидиш у тому Задупів'ї, бесідуєш зі своєю попелицею і карасями, не маючи зеленого поняття про те, що світом переможно прокочуються вали постмодерної дискурсії.

— Про твій постмодернізм уже навіть мої карасі чули, — відмахнувся Костик. — Вони дохнуть від нудьги, почувши це слово, незгірш як від електровудки. Вам, художникам, одне це всезмішання на умі, ви й поширили цю заразу. Та ви споконвіку з однаковою старанністю клепали Мону Лізу і Леніна, кайфуючи від тільки вам досяжних деформацій,

трансформацій, від тіні, покладеної під носом або від віртуозного мазка, який нарешті нічого не означає, а є, від флуктуацій без фіксації. Тепер ви ліпите Леніна з цицьками Мони Лізи і гадаєте, що саме така дискурсія виводить вас за межі блудного кола.

— А чого ж, — сказав Бамбула. — Пам'ятаєш Алку? Вона все життя малювала Ленінів. У неї вже кілька тисяч їх, один, здається, навіть з крильцями.

— То "Always" із крильцями, а не Ленін.

— Сам ти "Always". Давай кочумати, старий.

Але Бамбула ще довго крутився, зітхав, кректав, палив сигарети, врешті не витримав.

— Чувак, ти спиш?

— З тобою заснеш, — психонув Костик. — Що там іще?

— Як ти гадаєш, Міланин батько зуміє диригувати "Трістаном і Ізольдою"? Там же пекло, а не партитура. Може, би йому щось простішого дати?..

— Ні, Бамбула, ти якийсь дивний, направду! Та він тобі що завгодно продиригує, це маестро світового класу. І башляти йому треба за світовими розцінками, так що поміркуй краще над тим. Я вважаю, що ліпше би було домовитися з Бампером. Добраніч.

— Мілана класна тьолка. У неї така кайфова ду… ця, як її… душа, — зажурено зітхнув Бамбула і миттю заснув.

На рибу того разу їм не поталанило сходити. З раннього ранку за вікном стіною стояла тепла літня злива.

XIV

"Признаюся, що певний час я не міг розпочати читання збірки віршів Івана Малковича "Із янголом на плечі". Надто гарним був вигляд книжки. Недосяжна лялька Барбі, мрія сільської дівчинки. Тендітний метелик із тремким розчерком тонкого пера на крилі, якого лячно взяти до рук. Пташині стежечки літер на першому снігу аркуша. Ретельно дібрані кольори, шрифт, розкішний папір, відстань між рядками і строфами, проставлені наголоси, які допомагають триматися стрижневого ритму, дати написання віршів, винесені в дужках до змісту, щоб не відволікати від самих віршів, історію не змішувати з поезією... Я посміхнувся на жарт автора: "Коректор Віктор Морозов". Помилувався віртуозною графікою Світлани Білявської — своєрідними художніми самоцитатами обкладинки і заставок між розділами. Мені у цій книзі подобалося все, вона була маленьким мистецьким шедевром і місце її було в картинній галереї, а не в бібліотеці. Пощо її читати? І як — а раптом я побрудню сторінки?

Хтозна, може, вона й до сьогодні залишалася б непрочитаною. Гортав би її, милувався і знову ставив би на поличку. Але під час одного з таких гортань-милувань мені трапився вірш, який я добре знав і любив іще з першої Малковичевої книжки "Білий камінь":

...бо все мине, як сад, що на очах пошерх:

нам буде тільки ніч; ніч, як псалтир — постійна...

("Ніч. Осінь")

Я завагався: хіба там був "псалтир"? І чому я не пам'ятаю цих "князів садів" в останньому рядку? За двадцять літ, відколи я вперше

познайомився з поезією Івана Малковича, було прочитано десятки, якщо не сотні віршів. Нічого дивного, якщо забулося, чим саме закінчувався один із них. Я знайшов "Білий камінь", порівняв обидва варіанти й переконався, що моє вагання небезпідставне. Це був той самий — і водночас повністю відмінний вірш. Строфа, яка в першій збірці уривалася на півслові: "а де були плоди — лиш отвори..." — тепер закінчувалася виразно сказаним:

а де були плоди — лиш отворів волання:

крізь них князі садів відлинуть, певно, теж.

Замість "псалтиря" в "Білому камені" стояли "письмена". Ясна річ, хто би пропустив до друку в 1984 році отаку "релігійну пропаганду". Переді мною був той Малкович, якого я не знав. Це провокувало. Я дістав усі три попередні збірки: "Білий камінь", "Ключ", "Вірші", й зауважив ще одну деталь, якої не помітив спочатку — у книзі "Із янголом на плечі" вірші з попередніх книжок розташовані не у діахронічній перспективі, а навспак, тож, просуваючись у читанні до кінця книги, ми парадоксально опиняємося на самому початку творчості Малковича. За всім цим стояла концепція. Чи можна цю книжку назвати "вибраним"? Я забув про свій побожний острах перед самодостатністю білосніжної мистецької речі, розгорнув "Із янголом на плечі" на першій сторінці і поринув у читання, яке перетворилося на захопливу інтелектуальну пригоду..."

— Ти, чувак, задовбав таким заумним письмом, я тут ні хріна не розумію, жодного слова! — розлютився Бамбула і пожбурив рукопис.

— Це тобі не писанки писати, — флегматично зауважив Костик. — Ти запитав, над чим я працював, а я показав тобі свою рецензію на книжку Малковича. Ти нічого не второпав. Деградація, старий, починається непомітно, усе "дриґ-дриґ" та "о́па-о́па", а тоді зирк — аж воно глибокий даун!

Вони сиділи у сквері біля Золотих воріт і пили пиво. Бамбула почав скаржитися на Аліну: відколи він розповів їй свій постмодерний сценарій спалення книг, Аліна не злазила з телефону, день і ніч бомбардуючи бідолашного Бамбуліні методично поновлюваним питанням: коли ми будемо палити Костикові книжки?

— Той кошмар уже півроку триває. Ти заховався у своєму Дупцю Воловому, тебе вона не дістане. А мене дістала! У мене вже руки почали тремтіти, як я малюватиму?

— То не від того; я знаю, від чого починають тремтіти руки.

— Іди ти на фіґ разом із прозорими натяками. Коротше, старий, хату в Біличах незабаром доведеться продавати. З книжками її, природно, ніхто не купить. Давай, думай: або забирай їх до холєри, або будемо палити. Три роки лежали, як-не-як.

— Будемо палити.

— Не пошкодуєш?

— За чим тут шкодувати? Їх більше жодна душа не купить.

— То я пішов телефонувати Аліні. Ага, додриґалася!

Аліна пообіцяла приїхати за півгодини. Бамбула з Костиком допили пиво і рушили вниз Прорізною, до однієї з тих кав'ярень, де у незапам'ятних 80-х роках збиралася на ранкову каву вся тусовка. Стояла безпробудна червнева спека, листя на каштанах обвисло як неживе, столичні німфетки ласували морозивом, Костик пояснював Бамбулі, що означає вислів "інтелектуальна пригода".

Аліна пірнула у прохолоду кав'ярні ніби рідкісна велика рибина; вона мала розпущені чорні коси, які вільним водоспадом ринули на плечі, і

уважні очі, де поруч із лукавством причаїлася ледь вловима печаль; вона була схожа на Мавку, яка вповні природно почувалася у міському середовищі, однак за першої слушної нагоди могла дременути до Своїх — до лісовиків, водяників і перелесників. Малюнок її брів нагадував розкрилля вільних лісових горлиць і спокій від неї йшов також упізнаваний, лісовий. На неї одразу звернули увагу. Аліна вела популярну телепрограму, присвячену незвичайним явищам і подіям у нашому на позір сіруватому житті. Вона зібрала вже неабияку колекцію містиків, ліліпутів, ясновидців, контактерів з інопланетянами і всіляких інших сновидців, пророків, вісників Міленіуму або просто самотніх диваків. Спокійно і зрозуміло вона розповідала про драматичні збіги обставин, накладання часів і просторів, запаморочливі переплетіння екзистенцій та подій, які за хвилину перевертають догори ногами долю людини, закидаючи її у несподіване і малоймовірне "тепер". Єдине, чого вона прагнула у тих програмах з карколомними сюжетами — справжності подій, про які розповідали очевидці або учасники, і можливості зафіксувати реальні сліди їхнього розгортання. Аліна мала чудовий, рідкісний дар вислуховувати до кінця і ставити нечисленні, доречні питання, які згодом з'являлися і в її глядачів. Поза всім тим стояла незумисна здатність чи нахил до трагічного загострення, до вбачання, а отже, й показування іншим вищого смислу, притаманного буденному сенсові. Мало хто сумнівався, що Аліна вже встигла познайомитися з інопланетянами і покататися на літаючій тарілці над вечірнім Києвом.

Аліна приїхала разом зі своїм режисером і оператором Андрієм, замовила усім каву і заходилася слухати.

Але слухати не було чого.

— Все буде кльово, — сказав Бамбула. — Завтра ми влаштуємо опа-опа.

— Авжеж, — потвердив Костик.

Запала мовчанка.

— Але ж має бути якась послідовність рухів, розвиток подій, зримий ряд, контекст. Як ви думаєте це оформити? — запитала Аліна.

— Контекст у нас буде з підтекстом, — повідомив Бамбула.

Усі знову замовкли.

— Ми закопаємо стовп, — після довжелезної паузи почав пояснювати Костик. — Від верхівки стовпа пустимо шнурки. Утвориться щось на зразок конусоподібної піраміди або пірамідального конуса.

— Еге ж, з чимдалі ширшим діаметром, — потвердив Бамбула.

— Обплетемо ту піраміду клейкою стрічкою, а на стрічку повішаємо книжки. Слід купити кілька літрів бензину.

— Костик виголосить прощальне слово. "В путь вирушайте, книжки, що часто гортав я і пестив..." Чиркне запальничкою. Фур-р-р! — на всю кав'ярню розлетілися Бамбулині лапи. — Ми могли би і без телевізії зробити те дриґ-дриґ, але хочемо продемонструвати структурні перетворення у сфері відкритості. Ну, і знимка на згадку залишиться. Тепер книжки не кожного дня палять.

Мавка Аліна відверто засумувала.

— Я ще ніколи не бачила, як палять книжки. То має бути дуже страшне видовище. Я чула, що в книжках стільки енергетики... Це ж не чисті аркуші горітимуть, а поезія.

Костик протер хустинкою окуляри, знову вдягнув їх і, зробивши кілька ковтків кави та прибравши позу вченого мужа на академічній раді, став пояснювати:

— Спалення книжок, Аліно, є давньою європейською традицією, набагато давнішою за книгодрукування. Починаючи з пожежі, яка знищила Олександрійську бібліотеку, продовжуючи іншими акціями християн, котрі залюбки палили книги гностиків і єретиків. Потім настало Середньовіччя, шкода слів, бо тоді книжки горіли по цілій Європі, а на їхньому полум'ї смажилися автори. Про Ренесанс я нічого не знаю. Далі Лютер. Лютер спалює папську буллу. Починається Контрреформація. Інквізиція палить Яна Гуса і Джордано Бруно, разом з його памфлетами, а заодно лютеранські й аріанські видання. Потім Гітлер, по всій Германії ватри із заборонених книг. Якщо ж брати суто літературний аспект, то перше, що спадає на думку — Рембо, який, кажуть, спалив на очах у нажаханих родичів майже весь наклад "Одного літа в пеклі", хоча є й протилежні свідчення, а також Гоголь, що спалив не лише другий том "Мертвих душ" (якщо він його перед тим написав, звичайно), але й нерозпродані екземпляри віршованої ідилії "Ганц Кюхельгартен". Окреме відгалуження — літературні заповіти, де мало не всі вмирущі письменники заповідали спалити ту чи ту частину їхньої творчої спадщини, Кафка — перший приклад. Ну, і загальновідоме, Михайль Семенко, який спалив "Кобзаря" Шевченка. Я не працював над цією темою, але, якщо почати досліджувати, можна написати монографію на тисячу сторінок. На щастя, я не науковець, а практик, тобто поет. Втім, можете не сумніватися, що на Заході таких монографій щодо книгопалення є вже кільканадцять. Тому, Аліно, боятися не треба. Спалення книг, як бачимо з історії, є богоугодною справою.

— Бачиш, як він переконливо вдає нормального, — розчулився Бамбула.

Аліна сміялася.

XV

Сьомого червня 1998 року перед садибою Андрія Бамбули зупинився темно-синій мікроавтобус телестудії. З "газельки" вийшли Аліна, продюсер Галя, мало схожа на Аліну, хоча вона була її рідною сестрою, режисер Андрій з телекамерою, звукооператор Артур, Бамбула, Костик і двоє маленьких спритних художників, Мар'ян і Славко. Художники приїхали з Дрогобича і працювали над оформленням майбутньої дискотеки неподалік від Центрального гастроному. Вони не встигали виконати замовлення у визначений термін, тому закликали на допомогу Бамбулу. Бамбула старанно трудився з ними кілька днів, аж тут усім, блін, приперло палити книжки. Аліна сама підійшла до Мар'яна і Славка, подарувала їм найчарівнішу на світі посмішку і попрохала відпустити Бамбулу на один день. "Буде ще краще, — вона схилила голову на плече, — коли ви теж поїдете з нами і допоможете провести перформанс. Тим більше, що в неділю працювати не можна, а бавитися — треба. До того ж, це не проста неділя, а неділя Трійці, велике свято. Гадаю, ви не пошкодуєте". Художники здалися без бою.

Отже, була Трійця, дзвонили у церкві, янголи вогню всідалися на головах апостолів і на всю губу блюзнірствував Бамбула.

— Цьом-цьом у дупу і па-па́! — кричав він Костикові. — О́па-о́па! Забираємо шедеври і риємо на озеро! Не забудьте драбину! В путь вирушайте, книжки, моб вашу ять, ви довго мозолили очі!

Бамбула хотів завантажити книжки у "газельку" і відвезти їх до лісу, розвішати на сосні, спіймати на озері штук десять юних купальниць, які досягнуть, за його поясненнями, оргазму, побачивши телекамеру, а відтак, з ними можна буде робити любе́; одну з них Бамбула прив'яже до сосни голою, підпалить книги, а всі співатимуть "Горіла сосна, палала, під нев дівчина стояла", і буде файно. Водій "газельки" купив на автозаправці цілу каністру бензину.

— Ти вар'ят! — кричав Костик. — Ти невиліковно хорий сексуальний маніяк і педофіл, небезпечний для цілого суспільства!!! А якщо вона засмажиться? Щойно спалахне сосна, там негайно з'явиться бригада лісників і полк "Беркута"! Ти хоч раз бачив лісову пожежу?

— Кретине, там поруч озеро! — репетував Бамбула. — Лоліта не засмажиться, я обмащу її глиною!

— Обмасти свій кінець! То всьо займається як порох! Невже ти гадаєш, що Роднянський подарує Аліні, коли вона задля втілення твого дебільного сценарію спече тринадцятирічну дівчинку і випалить сто гектарів лісу у Києво-Святошинському районі? Разом з Біличами і Ірпенем? Довкола столиці?!

— Мистецтво вимагає жертв!

— Та після твоїх жертв увесь канал "1+1" сяде на довічне ув'язнення і ми разом з ним! Другий Чорнобиль! Подивися на Аліну, яка вона ще молода, яка вродлива, тиха і спокійна! Як вона хоче жити і творити! Ні, блін, з'являється якийсь параноїк Бамбула і хоче, щоб вона решту днів своїх присвятила служінню тюрмі! Ти працюєш на конкурентів каналу, то так і скажи! Найманець Рабиновича!

Аліна зніяковіла і пішла радитися з сестрою-продюсером.

— Сам ти Рабинович! — валував Бамбула. — А що скажуть мої сусіди?

— Ох-ох-ох! Відколи це ми почали перейматися думкою сусідів? їм не звикати. Вони вже гасили твою майстерню.

— То тепер нехай гасять мою хату?!

— Хата лишиться цілою. Ми відступимо на п'ять метрів, — Костик озирнувся на хату і сторопів.

— Бамбула, ще секунда, і я повірю, що ти пророк. Подивись на стіл під яблунями, скоро, — прошепотів Костик.

Бамбула люто озирнувся — і обм'як.

На столі під яблунями народжувалося диво безумної поляни, про яку він півночі марив у Костика на дачі. Там уже стояли шинки і ковбаси, печені курчата, варені яйця, сир і масло. Галя намащувала запашні скибки свіжого білого хліба паштетом, Аліна мила огірки й помідори, посеред столу струнко стояли дві прямокутні фляшки чудесної горілки.

— То ти кажеш, ліс може загорітися? — чомусь пошепки перепитав Бамбула.

— Так, старий, краще не ризикувати, — прошепотів Костик.

Вони одночасно ковтнули слину, бо вже два дні перебивалися одним пивом і крекерами, а сьогодні взагалі ще не мали ріски у роті.

— Хлопці, ходіть, будемо снідати! — привітно погукали Галя з Аліною.

Усі посідали за столом і чемно привітали одне одного зі святом. Бамбула поналивав чарки. Тут було так зелено і прохолодно, так легко дихалося напоєним пахощами літнього саду повітрям, так радісно посміхався Чорник, передчуваючи небувале обжерство, що вже ніхто не хотів до лісу, а полювання на німфеток після другої чарки здалося нудною і обтяжливою справою. Режисер Андрій поснідав першим і почав знімати бенкет. Славко розповідав прикольні історії з заробітчанського життя художників і всі качалися від реготу. Костик з Мар'яном з'ясовували хронологію життя і творчості Ґюнтера Юккера. Вони обоє

шанували цього, не менш велетенського, ніж Бамбула, дивакуватого німця, котрий не вмів тримати пензля, але створював ажурні композиції за допомогою молотка і мільйонів цвяхів. Мар'ян подарував Костикові буклет зі своєї недавньої виставки у галереї сучасного мистецтва "Ґ'АРТ". У передмові до буклета, написаній ще заумнішою мовою, ніж Костикові рецензії, говорилося, що Мар'ян Олексик є деміфологізатором і міфотворцем одночасно, а одна з його найголовніших тем — Всесвіт у системі архетипів. "Кодовий сенс первісних ідеограм з їх магічною функцією і комунікативною позачасовістю заохотив до концепт-парафраз. Відчитану праінформацію художник втілив у сучасні "орнаментальні структури", задіявши до цього відверто поп-артівську методологію малярства. Нове пластичне середовище огорнуло архетипічні видіння аурою недомовленості... Мар'ян Олексяк нагадував собою еколога, який фанатично рятував зелене покривало землі від техніцистичних відходів. "Збиранки" (ще одне авторське означення) враз опинялися в майстерні, а у відповідний момент "впиналися" у полотно (картон, дерево, оргаліт), стаючи набутком новоствореної енергетичної діяльності. Цей образно-формальний прийом узгіднювався з вірою митця у метатрансформацію. "Нічого не робиш просто так, ніщо не зникає просто так", — вважає Олексяк. Дотик рук став для нього найвірнішим способом опанувати механікою медитації, через яку реалізується ідея переходу однієї енергетичної маси в іншу. Осмисленість шляху побудови колажної структури у відповідний момент поступається імпровізаційному чуттю, що спричиняє непередбачуваність результату. Традиційна несуча основа твору покривається добіркою "нетрадиційних матеріалів" (подекуди з арсеналу "брудного мистецтва" — цвяхами, відпрацьованими сірниками, яєчною шкарлупою, уламками деформованих бляшаних посудин тощо), інколи піддається дії відкритого вогню, після чого набуває вартостей "нової енергетично-духовної субстанції"", — Костик дочитав до цих слів, переглянув репродукції з метатрансформацій і транспозицій, під багатьма з яких серед використаних матеріалів зазначався і вогонь. Полотно, олія, дерево, шнур, вогонь. Він зрозумів, що кращого майстра спалення, аніж Мар'ян, не знайти у цілій Європі. Вони ще трохи порадилися, згадали

напучування Еліаде і Кемпбела, а тоді випили по наступній чарці і взялися до роботи.

XVI

Книжки лежали там само, де їх залишили три роки тому, біля розваленого п'єца у літній кухні. Щоправда, Бамбула акуратно поскладав їх, обгорнувши зверху прозорою шелесткою плівкою. Але це не врятувало від морозів, дощів і снігу, бо дах у літній кухні протікав і бракувало шибок у вікні. Костик уявив, як вони лежали тут три зими і три літа, чекаючи своєї долі: може, темними-претемними ночами їм марилися затишні теплі бібліотеки, світло настільних ламп у кабінетах, чиїсь доброзичливі, розумні руки, які неквапом перегортатимуть їхні сторінки. Серце в нього стиснулося. Книжки набрякли від вологи, на багатьох з'явилася цвіль, а на обкладинках красувалися сліди підошов і засохлі патьоки бруду, талого снігу трирічної давнини. "Принце, ні на цьому тижні, ані в цьому році не запитуйте, де він, і хай не тривожить вас цей рефрен: "Але куди подівся сніг торішній?"" — згадав Костик закінчення Війонової "Балади про дам минулих часів". Книжки мали повністю нетоварний вигляд. Вони пахли покинутістю і купонами, за які нічого не купиш, пахли пивницями, мишачим послідом і недоброю коловертю, яка пронеслася над країною, водномить позбавивши нас співчуття до будь-кого і наповнивши хтивим жахом боротьби за існування: "Ще мить, ще день і я також опинюся на звалищі, як Троцький або Карабут; ще рік отакого виживання — і ми опустимося остаточно". Костик навмання розгорнув одну з книжок і натрапив на вірш "спалення книги". Він погортав збірку, поморщився, бо вже давно так не писав і не думав. Ці просякнуті викинутістю книги містили зужиті й пережиті, а отже, невластиві форми експресії. Давно скинута шкіра. Її треба спалити разом з гнітючою аурою марґінальності. Він виглянув у розбите вікно і побачив Бамбулу, що завзято рубав крислату яблуню перед кухнею. Яблуня струхлявіла, тінь від неї падала на грядки. Дерева тіней натрусили, а яблук і нема. Бамбула давно збирався позбутися її, але все не доходили руки. Тепер вони вирішили зробити з яблуневого стовбура axis mundi, стрижень світу.

Режисер зняв процес рубання, а тоді закружляв довкола Костика, який тягав на плечах мішки з книжками, висипаючи їх на нескопаній латці перед хатою. Мар'ян і Славко носили нерозірвані пачки. Аліна спостерігала, Галя прибирала зі столу, Артур дрімав у холодку, він не любив так рано вставати, водій поїхав "газелькою" до Києва, пообіцявши не забути забрати їх увечері. У високому синьому небі Літа Господнього текли білі хмари і апостоли глаголали мовами, яких вони ніколи не вивчали.

Аліна не втручалася до роботи режисера. Вона попередила хлопців, що Андрій під час зйомки стає небезпечний і краще його не рухати. Костик бачив, як він шукає гарні і несподівані ракурси, полюючи за промовистими деталями, і відчував, що й собі починає сприймати світ перед очима кінематографічно. Старі нефарбовані двері літньої кухні, контрастні перепади тіні і щедрого небесного світла, заворожливе обертання колеса на поламаному дитячому ровері, змахи могутніх Бамбулиних рук, жовте топорище, сліпучо-синє лезо сокири, безпорадне падіння дерева, фактура мішковини, — усе, все несподівано набувало інакшої видимості, глибшої і значущішої за повсякденну; повсякденне облазило як стара шкіра, з непотрібної більше шкарлупи яєць вибиралися крихітні пташенята жар-птиць, археоптериксів і птеродактилів. Мар'ян і Славко копали яму, в якій стоятиме Стрижень Світу; Костик подумав, що Бамбула таки має здібності візіонера — перед ним працювали двоє чувачків з лопатами, нехай і не Кох та Кауфман, але так само художники, такі самі зграбні і незворушно заглиблені в себе, як їхні побратими зі львівського цеху. Незважаючи на ранню годину, починало пекти сонце. Бамбула обчухрав бічні яблуневі гілки і стовбур закопали в землю. Тепер він став складовою символіки позаземного Центру. Замість трухлявої яблуні перед Бамбулиною хатою височіло Дерево Життя.

Мар'ян по драбині виліз на Дерево Життя і прив'язав до верхівки кільканадцять довгих мотузків. Славко по колу забивав у землю кілки. Мотузки натягли і прив'язали до кілків. Костик з Бамбулою розмотували клейку стрічку, оповиваючи нею мотузки по спіралі. Спіраль

звужувалася догори. Утворилося щось, схоже на індіанський вігвам. Його прототипом, зауважив Мар'ян, була конусоподібна Священна Гора, розташована у центрі світу. Тут знаходилося місце сутикання Пекла, Землі і Неба. Тут височіла Голгофа.

Майстри випили по чарці, трохи перекусили, покурили. Настала черга книжок. їх вішали рядами на клейку стрічку, легенький вітерець ніжно гортав вогкі аркуші з віршами і просушував їх. Книжки приголомшено дивилися на білий світ, якого вони ще ніколи не бачили. Сьогодні був їхній перший вихід у цей світ. Дерево Життя обростало новою, білою корою, на ньому тріпотіло біле листя, помережане чорними словами. Кожний творчий акт повторює космогонічний акт Створення Світу. Щасливий Чорник гавкав на Нове Сонце. Вони всі відчували, як існування, ще вчора профанне й ілюзійне, змінюється завдяки їхній праці реальним і тривалим буттям. Режисер Андрій фіксував послідовність етапів ритуалу; Створення Світу було незворотнім процесом, зимовий Хаос, у якому так довго перебували Костикові книжки, змінювався, як і заповідала "Книга Перемін", струнконю, різьбленою спорудою літнього Ладу.

Вражена Аліна приклала палець до вуст. Вона не сподівалася, що направа вивихнутого часу може мати такий високий зміст, а Дерево Життя виявиться таким гарним. Отвір на вершині вігвама, спорудженого майстрами, був серединною точкою неба, безпосередньо пов'язаною з Полярною зіркою; він був сонячними дверима, крізь які мали пройти душі книжок, енергії віршів, покидаючи неприхильний до них час і повертаючись у вічність по осі висхідного диму. Цей отвір, як пояснив Аліні Мар'ян, був лоном Вселенської Матері, чиє полум'я є полум'ям життя. Від цвілі, байдужості, приниження і забуття ці книжки можна врятувати єдиним надійним способом: переправивши їх уперед, до вічності, за допомогою споконвічного посередника, вогню. Вогонь стає Великим Мостом і civitas terrena перетворюється в небі небес на civitas Dei; коли закінчаться тутешні мандри і старий пілігрим повернеться до Дому, то ці, тонесенькі, вже чекатимуть на нього Там, у ошатних глянцевих оправах, зі сліпучо-сніжними сторінками, без жодної

друкарської помилки, з чудовими ілюстраціями Пітера Бройґеля Старшого. Він навмання розгорне одну з книжок, бажаючи перечитати вірш "спалення книги" і не зможе стримати враженого вигуку, бо це буде той вірш і водночас не той, бо, пройшовши очищення вогнем, він змінить синтаксичні і граматичні форми, набуде іншого розміру, більшої або меншої кількості рядків. Він буде написаний вічно новою мовою і називатиметься тепер "створення книги". Тоді старий пілігрим укотре пригадає слова святого Авґустина про походження краси твору від небесної краси і високості; бо те, що є часовим, воно ж і є вічним; або, іншими словами, з іншої знакової системи — що є клеша, то є бодхі, а самсара — то нірвана.

XVII

Філ сидів на дачі у Ворзелі, з дня на день провадячи героїчну, але явно нерівну боротьбу з колорадськими жуками; їхня бойова потуга наразі переважала. Сашко поїхав на море; телефон Малковичів узагалі не відповідав, їх, либонь, також не було у Києві, як і більшості тих друзів та знайомих, котрих хотіли запросити Костик з Бамбулою. Бамбула махнув на це рукою і тепер міркував над тим, як реалізувати бодай іще одну частину свого сценарію. Йшлося йому, ясна річ, не про арабів на зелених пожежних машинах. Йому йшлося про значно животрепетніше: про німфеток і любострасне дриґ-дриґ.

Німфеток ніде не було. Аліна з Галею на ту роль не надавалися, вони чесно виконували професійні обов'язки. Бамбула починав денервуватися. Він позирав на годинника, на високе палюче сонце, на Чорника, який поринув у нірвану під столом, на Костика, що розповідав Мар'янові про палаючі стріли, запущені Юккером у нічний океан; Юккер влаштовував цю вогненну акцію і серед нічної лівійської пустелі, але Костик віддавав перевагу варіантові з океаном. Далі Бамбула поглядав на Славка, який демонстрував фігури вищого стьобного пілотажу перед майже непритомними від сміху Галею і Аліною, на Артура, котрий мирно бесідував з Андрієм, на Стрижень Світу, що пронизував його двір. Багато книжок не вмістилося на Священній Горі і їх залишили

нерозпечатаними, у пачках, постановивши висипати у вогонь тоді, коли все добре розгориться. Усі чекали вечора, інакше, пояснив режисер, на екрані не буде видно полум'я.

Бамбула вийшов на вулицю і покрутив головою на всі боки. Ані душі. Він поліз на горище над літньою кухнею; там лежала шалівка і довгі соснові жердини, проте чомусь не виявилося жодної, бодай мацюпусінької, Лоліти. Про всяк випадок він зазирнув до виходка і під ліжко на веранді. Нуль німфеток. Тоді він пішов і відкликав Костика вбік.

— Слухай, старий, усе це кльово, але… чи не поквапилися ми з тим паленням? Може, почекали би місяць-другий, за той час розкрутили би "Артеміду" на пару мільйонів… А то все так скоропостижно, наче о́па-о́па. Нікого не запросили.

Костик миттю зрозумів, що мучить друга.

— Андрію, не журись. Тепер уже пізно щось міняти.

— Ну… так… але коли ще трапиться така нагода? Раптом ти напишеш книжку — а її розкуплять?

— Бамбула, не падай духом, у нас, як казав великий Бампер, усьо спереді. Я напишу оперу!

— Нарешті ти йопнувся остаточно.

— Ні, чувак, серйозно! Я напишу оперу про Артеміду! Бампер складе музику. Ти будеш художником-постановником. Антична Греція, діла, дія в лісі і на озері, туніки, хітони, тоги… Січеш?

Бамбула обімлів.

— Ти… не приколюєшся?

— Зберемо суперовий склад виконавців.

— Паваротті, — замріяно сказав Бамбуліні.

— Так! А потім приходимо до "Артеміди" і кажемо: ось лібрето, ось партитура, он Паваротті, нам треба гроші на костюми і морозиво для німфеток з почту давньогрецької богині. То є скажена реклама! Ми провеземо оперу по всіх європейських містах! Відень, чувак, Мілан, "Ля Скала". Українську горілку почнуть купувати навіть у Стокгольмі! "Абсолют" збанкрутує.

— Чувак, я сьогодні ж, негайно, телефоную Бамперу.

— Давай, домовилися. А я повертаюся додому і сідаю за лібрето.

— Старий, ти ҐЕНІЙ! Чому ти досі не заробив жодної копійки?

— Може, тому, що я ще ніколи не писав опер. Усе рецензії та рецензії…

Вони пішли до столу і випили за те, щоб у Паваротті ніколи не було ангіни. Потім за Бамперові клавіші. Бамбула пропонував пити за кожну клавішу окремо, але Мар'ян і Славко запротестували. Галя принесла дві непочаті фляшки чудесної горілки. Вони випили за те, щоб у Костиковій самописці ніколи не закінчувалася паста і він пішов давати інтерв'ю Аліні.

Вони сиділи в напівтемній Бамбулиній майстерні, Андрій знімав бесіду, Артур скрушно стенав плечима, бо до звукового ряду раз по раз вдирався стукіт електричок, які шастали повз Біличі. Костик намагався стисло пояснити, чому він вирішив спалити книжки і що означає Стрижень Світу. Стисло не виходило, Костик лютився. Колись Герман

Гессе пояснив мрійливому юнакові, що йому доведеться жити у "фейлетонній добі" і суворо заборонив давати будь-які інтерв'ю. Сьогодні він мусив зраджувати улюбленого Гуру, але Аліна виявилася невблаганною, незважаючи на всю її м'якість і лісовий спокій. "Глядачі повинні знати причину, інакше вони нічого не зрозуміють", — лагідно й терпляче переконувала вона. Тоді Костик сказав, що він із самого малечку страшенно любив писати і палити книжки, що він є одним з останніх степових вовків і українських гіпі, а гіпі ніколи не працюють і не протестують, вони тільки те й роблять, що грають на гітарах, співають, п'ють чудесну горілку і палять святу сестру маріхуану, святкують, одне слово, і що святкування є головним завданням людини на цій буденній землі, тож у жертвоприношенні книжок невідомому богові він вбачає свято, а Спілку все одно скоро шляк трафить, бо ми вже створили альтернативну до неї Асоціацію українських письменників. Артур відчепив від його синьої теніски мікрофона і вони з Аліною почали говорити про життя.

Нарешті сонце не витримало і почало падати, дедалі швидше. Війнуло прохолодою, прокинувся Чорник, ластівки поверталися до своїх гнізд і вмощувалися на нічліг. Костик вийшов з майстерні під безкраї пурпурові небеса і виголосив промову, звертаючись до Мар'яна, Славка і Бамбули, які вишикувалися перед Деревом Життя.

— Дорогі друзі! Браття! — сказав Костик. — Цієї надвечірньої миті на нас дивляться двадцять шість століть європейської літератури! Ми стоїмо посеред пустелі України, готуючись випустити вогненні стріли в безмежний небесний Океан! На нас чекає великий, відповідальний чин: звільнення Слова від тлінної, цвілої і невластивої оболонки. Бо Слово — це вогонь, а не цвіль у дешевих мас-медіа. Сьогодні ми ніде...

— І ніякі, — додав Бамбула.

— Прошу не перебивати. Сьогодні ми ніде. Всупереч власній волі та її зусиллям, усупереч первісній логіці подій, коли таки заходило на свободу, ми опинилися в минулому часі, тобто, за всіма законами, у вже

відсутньому часі. Теперішній відсутній час, нова граматична категорія. Час серед мерців. Мертвий час, коли людина не може жити поетично, як заповідав їй Гельдерлін. Але, якщо людина не живе поетично, тоді вона не живе взагалі. Живе Слово не має нічого спільного з друкарською фарбою на папері. Я гарно промовляю? — понизивши голос, запитав Костик.

— Гарно, старий, страх як гарно, давай тільки покоротше, бо в них таки урветься сьогодні терпець, — сказав, похитуючись, Бамбула й озирнувся через плече на Аліну, яка заклопотано бесідувала з сестрою. — А коли рветься терпець, тоді лунає багато усякого тріску. От я пам'ятаю, як…

— Не псуй чоловікові кайф! — обурився Славко. — У нього сьогодні історичний день. Це все одно, ніби Остап Вишня убиває Тараса Бульбу.

— Тарас Бульба убиває сина Андрія… Бамбулу, — поправив Мар'ян, розгладжуючи перед телекамерою набурмосені вуса.

— І чого ти такий Бамбула, — завівся Славко. — Про цю подію згодом думи складатимуть, може. Її п'ятдесят мільйонів українців побачать, а він "покоротше". Покоротше тільки óпа-óпа буває.

— Та нехай триндить, хіба я не розумію, — виправдовувався Бамбула. — Поети, блін, усі такі довбонуті, з Гомера починаючи. Як заведе…

— Зайве потім виріжуть, — роз'яснив Костик, який цього дня навчився від Аліни лагідності і толерантності. Він дістав з кишені чорних джинсів картку паперу і продовжив: — Я хочу нагадати вам слова видатного французького поета Альфреда де Віньї, який написав "Смерть вовка"…

— О, почалося, — застогнав Бамбула.

— …і якому ніколи не наважувалися затикати рота різні там Бамбули, запроданці оскаженілих від безкарності нуворишів. Та в нас горять іще бажання під гнітом влади рококо! Слова, які ви зараз почуєте, я переписав для себе у п'ятнадцять років, щоб завжди пам'ятати, з якою цяцькою матиму справу ціле життя: "Поети — найвидатніші і найнещасніші люди. Вони створюють майже безперервний ланцюг славетних вигнанців, сміливих, переслідуваних мислителів, доведених жебрацтвом до божевілля. Більше нам не судилося. Ми гинемо. Тепер важливо лише одне — гідно вмерти".

Костик заховав картку і, майже не хитаючись, швидко підійшов до Аліни.

— А тепер ми виконаємо ритуальний танок європейських поетів. Він відображає їхні складні почуття у той час, коли вони не хочуть, але мусять палити свої книжки, — натхненно виблискуючи окулярами, повідомив він. — Його танцювали Гоголь і Рембо! — додав він упівголоса.

— Добре, танцюйте, тільки недовго.

Костик пішов до своїх. Аліна покликала розморену спекою Галю:

— Більше — ні краплі. Аж поки не закінчимо знімати.

Вона озирнулася на білий вігвам, який став пурпуровим у гостро навскісному призахідному промінні і гарне розкрилля її брів поповзло високо вгору.

Обнявшися за плечі, хлопці виконували щось проміжне між гуцульським арканом і єврейським "сім-сорок". Обличчя їхні були суворими, вони грізно тупали правими ногами у такт тільки їм чутній музиці сфер і вигукували: "Нушануш!" Вони підхопили нерозпечатані пачки з книжками й обнесли їх за годинниковою стрілкою довкола

вігвама, поставили на землю і помахали "па-па" сонцю, яке сховалося від них за деревами сусідських садів, знову схопили пачки й обнесли їх проти годинникової стрілки. Вони впали на коліна й одночасно підхопилися. Вони жестами показали, що завтра зійде Нове Сонце, але Костикових книжок на цій пустельній і непоетичній землі воно не знайде. Вони показали, як плакатиме Сонце.

Перед брамою Бамбули коливався натовп занепокоєних сусідів. Режисер Андрій відважно продовжував зйомку, він і не таке бачив. Артур ридав за столом під яблунями, він більше не міг сміятися. Аліна знеможено впала на лаву біля нього.

Вони знову вишикувалися перед Деревом Життя. Майстер Бамбула відкрутив кришечку пластмасової каністри з бензином і щедро полив вігвам з усіх боків. Він озирнувся на майстра Костика. Майстер Костик запалив сірника і передав майстрові Славкові. Майстер Славко взяв сірника у майстра Костика і передав його майстрові Мар'янові. Майстер Мар'ян узяв сірника у майстра Славка і подав його майстрові Бамбулі. Майстер Бамбула підніс вогник до вігвама і мерщій відскочив.

XVIII

Гомер і Орфей, Толстой і Джойс, Леся Українка і Євгенія Кононенко, навіть Тарас Прохасько і Євген Пашковський — хіба не відчули би вони своєї безпорадності, якби спробували дати докладний опис подальшого? У телевізійній версії збереглася тільки редукована копія, хоча Андрій мало сам не загорівся, намагаючись якнайповніше зафіксувати вогненні жертвоприносини.

Це нагадувало беззвучний вибух багатотонної бомби. Стовп кривавo-золотого вогню блискавично піднявся над Біличами і доторкнувся до Полярної зорі. Вогонь був чистий і високий, він доторкнувся до зорі і на мить застиг, закрижанів. Якась біла крилата істота нажахано сахнулася від палаючого Стрижня Світу. Тисячі переляканих ластівок покинули

свої нагріті гнізда і з розпачливим щебетом носилися над садами, оплакуючи вірші. Дерево Життя зацвіло безліччю жарких жовтогарячих і рубінових квітів. Дерево Життя вкрилося вогненними нічними трояндами і їх побачили у Києві і Львові, у Кракові й Варшаві, у Лондоні й на Тверському бульварі у Москві, де стояв Костиків Літературний інститут. За мить стовп почав осідати, а троянди посипалися вогненним зорепадом, довибухаючи мільйонами іскор. Хлопці схопили нерозпечатані книжки і, затуляючи брови та вії від нестерпного жару, стали висипати у багаття решту книжок.

Через півгодини все скінчилося. Вони подивились один на одного. Усі були тверезі. Цей високий вогонь вивільнив у їхніх душах такий несамовитий спокій, що всі в один голос відмовилися від запропонованого Галею підвечірку. Їм не хотілося псувати чистоту враження від зустрічі з вищою реальністю, з трансцендентним, яке вони створили власними руками. "Усе було зроблене як слід; нічого не робиш просто так, ніщо не зникає просто так", — констатував майстер Мар'ян і всі погодилися. Тоді Галя покликала Костика на кухню і попросила розписатися на якомусь папірці. Він прочитав там, що телеканал виплачує йому гонорар за організацію і проведення перформанса "Спалення книги". Для Костика це були великі гроші.

— Нарешті і я заробив на своїх книжках, — усміхнувся він до Галі.

Костик у свою чергу покликав Бамбулу, Мар'яна і Славка, подякував їм за допомогу й розуміння, а тоді з матюками та апеляціями до вищих небесних сил таки примусив узяти по червінцю. Вони позаливали недогарки водою і "газелька" відвезла усіх до Києва. Андрій з Артуром одразу подалися монтувати відзнятий матеріал, Мар'яна зі Славком завезли до гуртожитку, де вони винаймали кімнату, Костика з Бамбулою висадили на приміському вокзалі. Вони чемно подякували дівчатам за гостину, поцілували їм руки і пішли шукати останню електричку. Бамбула нікуди не їхав, він проводжав Костика, намовляючи його залишитись і обговорити план створення опери.

— Лишайся, старий, ми з тобою щось іще відпалимо! Подзвонимо Бамперу, розкажеш йому задум, бо я ні хріна не зрозумів. Слухай, такий супер вийшов з тим паленням! Стовп вогню був якийсь шалений, я зроду такого не бачив! Я відчув космос у грудях. І промову ти гарну виголосив.

— А наш танок! Ми були такими вікінгами, що нехай сховаються араби. Шкода тільки, на студії його виріжуть.

— Ми ж не для студії танцювали! Не для відсотків! Я попрошу Аліну, щоб вона переписала мені повну версію. Лишайся, чувак!

— Не хочу, Андрію. Я так забембався з тим усім, повір мені. Давай вип'ємо пива на дорогу, щоб краще спалося.

— Пивом усе починається.

— І закінчується.

Вони випили по фляшці львівського пива на пероні. Костик міцно обняв Бамбулу на прощання і зайшов до вагона. Його вірний Санчо Панса стояв сам під помаранчевим ліхтарем, салютуючи порожньою фляшкою. Колись у Львові — все частіше з'являється оце "колись" — мене проводжали по сім бійців одразу. Троє з них уже там, де й мої книжки. Хоч би він без зайвих пригод повернувся до Біличів.

Поїзд мене забере: крізь прочинені двері

не зупиняючись стиха мене забере

і в вагоні легкім як Андріївська церква Растреллі

ми поїдем в диму зеленавім печерських дерев

крізь прочинені двері — прижовклий бездомний —

поїзд-приблуда якого нізвідки не ждуть

в'їде стукотом в серце моє а вже там — невідомо:

хто з нас кого прихистить і куди наша путь

XIX

Він прокинувся аж за Ніжином; цілковито порожнім вагоном гуляв перетяг, всі вікна були відчинені або порозбивані. На підлозі лежали скалки скла, пластикові пляшки з-під мінеральної води качалися проходом, сідушки зяяли голою фанерою, бо з них позривали м'яке поролонове оббиття. Нічне літо пролітало за вікном, де-не-де блимав станційний ліхтар і тоді перетяг швиргав до вагону пахощі квітів жасмину і акації. Місяць, повний, наче здійснена до кінця доля, наче довершене герменевтичне коло, котився над безмежними нічними полями, намагаючись обігнати електричку. Поверх полів клубочилися тумани; де я зустрічав це слово, зовсім недавно, таке ж повне, як оцей місяць? Рецензуючи збірку Малковича, Костик добре начитався його віршів і вони все ще виринали з-за свідомості, часом не до речі; однак, цей вірш, якого він згадав завдяки напнутому, ніби струна і розлогому слову з глибоким і сонорно-сонним наголосом на останньому складі, був уповні доречним, він вкладався у розмір, завданий метрономом електрички, і, дивлячись у шибку та вистукуючи на ній ритм холодними кінчиками пальців, Костик по рядку пригадав усе: Запахи в липах потоплені. Леви закралися в лан, порпають лапами в попелі і наганяють туман. Ех, розганяти — даремно… Боже, які туманú!.. Швидко забачу, напевно, тих, що сховали вони. Буду з женцями в ватагах левів корняти з полів, буду на сріберних вагах гóйдати сяйво ланів.

Соковиті пахощі молодого полину і чистих озерних вод, суцвіття свічок деревію, які несподівано випірнали з туману на якійсь безіменній

станції, підступаючи впритул до колії, млосний скрик електрички у космічному безгомінні, зойк ні про що, наростання гуркоту коліс і протяжний гул, коливання пустки вагона, рев зустрічного вантажного поїзда, і це, коли б не тисячне, повернення з міста, яке залишилося сяяти на горах за Дніпром… Він відчув на лівому плечі якийсь тягар, невдоволено ворухнув ним і відвернувся від вікна.

На плечі сидів маленький янгол. Він був схожий на мініатюрну Яринку і мав такий самий, як і в неї, профіль з єгипетським чаром та по-жасминовому млосно-зелені очі; його зачесані на прямий проділ коси були так само зав'язані на потилиці хвостиком. Він мав ясно-червону коротку туніку з гаптованими золотом оторочками на рукавах і подолі, на лівому коліні красувався свіжий синець, а крила його були блакитно-сніжними. Костик подивився на кінчик носа і куточки вуст янгола, замурзані чоколядою, а тоді тихенько кашлянув. Янгол стрепенувся.

— Привіт, малий, — сказав Костик. — Не замерз?

— Привіт, — сказав янгол. — Мені не холодно.

— А чого ти такий замурзаний?

Янгол спаленів і нічого не відповів. Костик зазирнув до сумки. Ще вранці він купив чоколядку, сподіваючись, що Яринка з Іваном приїдуть на спалення книг. Але їх не було у Києві і Костик зразу ж забув про ту чоколядку, а тепер згадав. Сумка виявилася порожньою. Може, Бамбула зжер?

— Я перепрошую, — ще трохи і янгол зайнявся би від сорому, — я страшенно зголоднів. Я більше не буду… без дозволу.

— Невже ти гадаєш, що мені шкода чоколядки? Мені для тебе нічого не шкода.

Заспокоюючи, Костик погладив тепле пір'я на крилі. Кілька пір'їн були чорними.

— І в сажу вимазався. І синця набив. Ти над книжками літав? А якби згорів?

— То не сажа, — тихо відповів янгол. — То... сивина.

— Сивина? А чому вона чорна?

— Коли сивіють люди, їхнє волосся стає білим. А в янголів тоді чорніє пір'я. Дивись, і в тебе кілька нових сивин з'явилося.

Янгол висмикнув з Костикового чуба одну, щоб показати як речовий доказ. Костик вийняв хустинку.

— Витрись, не можу дивитися на такого замазуру.

Янгол засунув руку під ліве крило і дістав звідти маленьке кругле дзеркальце. Він зручніше вмостився на Костиковому плечі і заходився чепуритися.

— А скажи-но мені, до речі, — задушевним голосом почав Костик, — янголи п'ють? А то я написав у своєму романі, що бачив янгола напідпитку, а тепер думаю: може, мені не повірять? Може, такого не буває?

Янгол глипнув на нього поверх дзеркальця і відвів очі, але Костик помітив, що він знову зашарівся.

— Ага, — сказав Костик. — І що ж ви там п'єте?

— Нектар, — ледве чутно прошепотів янгол. — А декотрі (він почервонів увесь)… декотрі навіть… амброзію!

— Ясно. А тоді співаєте?

— Ага. І боремося. І літаємо наввипередки.

Костик знову подивився у вікно. Він відчував смертельну втому.

— Я так змучився, малий. Добре, що хоч ти зі мною.

— Я завжди з тобою, — серйозно сказав янгол. — То ти не завжди з собою.

— Знаю, — неохоче відповів Костик. — Ти не знаєш, де тепер Андруся?

— Скучив за Андрусею?

— Скучив.

— Хочеш побачити її? Поговорити?

— Не муч мене. Я вже два роки хочу побачити її.

— Знову два роки… Ох, і любов у вас. Як між янголами, прости, Господи. Тримай, — янгол подав Костикові своє дзеркальце.

Костик подивився у нього і побачив давно відоме без будь-яких дзеркал. Лице пересічного інтеліґента з бодуна, червоні, невиспані очі, зморшка на чолі і нова сивина в чубі.

— Я це напам'ять знаю. Як воно мені остогидло!

— А ти переверни іншим боком, — порадив янгол, віддаючи хустинку. — Дякую.

Костик перевернув і побачив, що там також було дзеркальце. Він заглянув у нього, але себе там не було. У дзеркальці пливли такі ж, як і за вікном електрички, тумани, крихітна крапля сяйливої ртуті летіла над ними, лев і левиця вийшли з хащів деревію та акації, сторожко нюшачи свіже нічне повітря.

— Погукай її, — знову озвався янгол.

— Андрусю, — хрипким голосом сказав Костик і прокашлявся. — Андріяно!

Туман розтав, дзеркальце засвітилося, мов смарагд. У смарагдовому світлі сиділа Андруся в чорній комбінації з мереживами і, посміхаючись, палила цигарку з маріхуаною.

— Привіт, Костику, — заговорила вона першою. — Смурієш?

XX

— Де ти тепер? — запитав він, насилу втримуючи дзеркальце, яке вискакувало з тремтячих рук.

— В Америці, штат Арізона. Костику, уявляєш, тут на тисячу миль жодного українця, жодної громади…

— Яка ти щаслива, — позаздрив Костик.

— Ти в своєму репертуарі, — засміялася вона, затяглася димом і потягнулася.

— Пóтяг-пóтяг, потягусі, Костик хоче до Андрусі.

— Ходи, — запропонувала вона і знову засміялася. Нема гірше, як говорити з Андріяною-під-кайфом. Їй тоді все здається смішним і все по барабану.

— Куди "ходи"? Електричками до Арізони не доберешся.

— Костику, чому ти постійно ниєш?

— Чому я нию? Як же мені не нити, Андрусю, коли я хворий? Усі хворі ниють, більше альбо менше.

— Чим ти хворий?

— Собою! І часом, у якому довелося опинитися! Бо я ніяк не можу народитися і стати собою уповні, бо живу навмання, наосліп, як і всі ви, зрештою, тільки ви не надаєте цій сліпоті і снові розуму аж такого великого значення, тоді як у мені залишився один біль з мене, біль того, кого надто повільно підсмажують на цьому українському вогні, а тоді, коли надумаються зжерти, то побачать, не приховуючи незадоволення, що Костик згорів, що все згоріло і залишився з болю один лиш неїстівний попіл. Куди мені подітися від цієї хвороби? Їхати до твоїх шовіністичних британців і мити їхнє начиння, під акомпанемент ситих відрижок довідуючись від них, що українці взагалі-то недолюдки, які ніколи не вступлять до Європейського Союзу, шляк би його трафив? Сидіти серед своїх здичавілих співплемінників, виглядаючи громадянської війни і плекаючи надію, що, може, поталанить здохнути з голоду, перш ніж вона почнеться? Чим я хворий! А ти не знаєш? Коли роками — марнота, коли роками неможливо заробити на стерпне життя, і на нестерпне — також неможливо, і жодного листа, і нікого не цікавить, як я живу, чи я живий ще взагалі, чи не мучить мене, чого доброго, самотність, коли не приїхала ані одна блядь, щоб…

— Ну, чому ж, — меланхолійно перебила Андруся, — одна приїхала…

Вона мала на увазі себе.

— Жарти у тебе, — пробурчав заскочений Костик.

— Які? Які в мене жарти? — Андріяна задихалася від сміху.

— Маріхуанні.

— Звідки тобі знати, що то є маріхуана? — настала черга Андрусі бути заскоченою.

— Бо вона штиняє аж сюди, на цілий вагон, вчадіти можна. Андрусю, я таки спалив ті нещасні свої книжки, — повідомив він найсвіжішу новину.

— Добре зробив. Усі? Сам? Чи хтось то видів?

— Усі до одної. Разом з Бамбулою і ще двома ураганними художниками. Аліна знімала, за тиждень показуватиме на телевізії.

— Запишете для мене? Я би хтіла то побачити.

— Запишемо. Але там мало лишиться. То треба було чути, бачити, відчувати зблизька. І брати в тому участь. Такий жар! Той жар не гасне дотла.

— А ще хто був? Морозов? Яринка? Іван? Неборак? Бампер? А ти не забув купити чоколядку для Яринки? Пам'ятаєш, за що?

Костик подивився на янгола. Той приклав тендітного пальчика до вуст.

— Яринки зараз немає у Києві, але я не забув. Ми нікого не видзвонили, відпустки почалися.

— А в мене так давно не було жодної відпустки, — зажурилася Андріяна. — Літо скоро перейде, а я все тут…

— Так пусто літо відійшло, — Костик дивився у дзеркальце на величезний шрам над її правою груддю. Колись, іще зовсім юною пацанкою, Андруся хотіла стати амазонкою і намагалася відрізати цю грудь, яка тоді щойно починала рости, батьковим кортиком. Вона десь вичитала, що всі амазонки робили це — задля того, щоб їм зручніше стрілялося з лука. Палаючими стрілами. У нічний океан, над яким течуть солодкі тумани з ароматами акації і жасмину.

— …вже й не дотягнешся рукою, — згадала вона.

— …бо, мов туман, тоненько, — він перевернув дзеркальце і тоскно подивився у свої перемучені очі.

— …скло…, — прошепотіло потойбіччя її голосом і він злякався, що зараз зображення зникне, і хутко перевернув дзеркальце. Андруся була.

— …між літом стало…

— …і між мною… — усміхнулася вона по-Андрусиному.

— …і хай воно пересікло, — він знову перевернув дзеркальце тим боком, який показував його відображення і подумав, що завтра зранку конче мусить поголитися. Вона мовчала. Забула слова?

Манікюрною пилочкою вона підрівнювала ніготь на мізинці.

— …обох нас, — стенула плечима Андруся. Вона ніколи нічого не забувала. У попільничці піднімалася синя цівочка диму від її цигарки, нагадуючи Стрижень Світу. Там, де Андруся, там і центр буття.

— …все ж даю в озброю, — полегшено зітхнув Костик.

— …принаймні стільки супокою, — … … … … … … … … … … … … …

— … … … … … … …

— … … … … … …

— … … … … …

— … … …

— … …

— …щоб хоч не битися в те скло, — завершила вона, загасила цигарку, відклала пилочку і гострим нігтиком постукала в далеке арізонське люстро. — Костику, я більше не хочу маріхуани; але я так хочу меду.

Кінець третьої книги